

Várostarténeti folyóirat

Veszprémi Szemle



12. évfolyam,
2010. 1–2. szám

18.

TARTALOM

TANULMÁNYOK

A tőkés fejlődés és a veszprémi kereskedői társaság, a tőkefelhalmozás hatása a Közép-dunántúli régióra	3	Farkas Gábor
Benkő Lajos – egy veszprémi vadászpilóta a második világháborúban	13	Becze Csaba
A hősök példája – Ifj. Bokrossy Viktor I. (1884–1915) és ifj. Bokrossy Viktor II. (1917–1943)	32	Jákói Bernadett
„Erdők erdője” – A Bakony a magyar irodalomban	45	Sebő József
Veszprém időjárásai viszonyai 2009-ben	62	Kovács Győző Gyula

KÖZLEMÉNYEK

Verancsics Faustus, a paplanernyő elfeledett feltalálója	85	Piros György
A PUMA-legenda – A veszprémi honi vadászrepülő ezred	90	Piros György
A Megyeház tér kialakulása	98	Jákói Bernadett
A veszprémi Anyatejgyűjtő Állomás	103	Hogya György
A veszprémi Művese Állomás rövid története	105	Hogya György

MEGEMLÉKEZÉSEK

Emlékezés Miskey István egykori veszprémi főkapitányra	108	Szurmay László
Emlékezés Veszprém jelképeinek alkotójára, Ispánki Józsefre	113	Földvári István
Bertalan Rózsa (1900–1987) emlékezete	117	Hogya György
Emlékezés Hadnagy Lászlóra	119	Galampos Anna
Tatai Zoltán (1928–2010)	123	Tölgyesi József
KÖNYVSZEMLE	125	Bándi László Csiszár Miklós Sebő József Tölgyesi József

Várostarténeti folyóirat



Veszprémi
Szemle

12. évfolyam, 1–2. szám 18. 2010.

Várostarténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Főszerkesztő:
Tölgyesi József

Technikai szerkesztő:
Szurmay László

Szerkesztőbizottság:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke,
Bándi László, dr. Csizsár Miklós,
dr. Tölgyesi József,
a Kuratórium tagjai
Sebő József

Szerkesztőségi titkár:
Zsarnóczai Erika

Kiadja:
a Veszprémi Szemle
Várostarténeti Közhasznú
Alapítvány
8200 Veszprém, Május 1 utca 2/1.
Levelezési cím:
8220 Balatonalmádi,
József Attila u. 101.

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
8200 Veszprém, Május 1 utca 2/1
Tel. : 06-30-600-9186
E-mail: tolgyesijdr@gmail.com

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

A folyóirat évenként 4 számmal
jelenik meg.

E SZÁMUNK SZERZŐI

BÁNDI LÁSZLÓ tanár, a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület elnöke, Veszprém; DR. BECZE CSABA levéltáros, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, Tatabánya; DR. CSISZÁR MIKLÓS ny. könyvtárvezető, Veszprém; DR. FARKAS GÁBOR ny. levéltár-igazgató, Székesfehérvár; FÖLDVÁRI ISTVÁN újságíró, Budapest; GALAMBOS ANNA ny. tanár, Veszprém-Gyulafirátót; HOGYA GYÖRGY helytörténeti kutató, Veszprém; JÁKÓI BERNADETT helytörténeti kutató, Veszprém; KOVÁCS GYŐZŐ GYULA meteorológus, meteorológiatörténész, Veszprém; PIROS GYÖRGY újságíró, hadtörténet-kutató, Veszprém; SEBŐ JÓZSEF tanár, irodalmár, Padányi Gimnázium, Veszprém; SZURMAY LÁSZLÓ Veszprém; DR. TÖLGYESI JÓZSEF főiskolai docens, Veszprém

Illusztrációk:

Becze Csaba, Hogya György, Jákói Bernadett, Piros György, Szurmay László, Tölgyesi József és archív anyagok

Támogatóink:

MOLNÁR FOTÓ
V E S Z P R É M

pbs
HUNGARIA

Veszprém Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal
Városüzemeltetési Iroda, Brányi Mária önkormányzati képviselő, városstratégiai tanácsnok, Domokos József önkormányzati képviselő

A Veszprémi Szemle Alapítvány működésének támogatói:

Városi Civil Keret

NCA
Nemzeti Civil Alapprogram

A borító képei: A Megyeháza tér egykori képeslapokon

TANULMÁNYOK

A tőkés fejlődés és a veszprémi kereskedői társaság, a tőkefelhalmozás hatása a Közép-dunántúli régióra

(Gazdaságtörténeti áttekintés)

FARKAS GÁBOR

Kereskedelmi tőke és a helyi társadalom

Kereskedői tőkét Veszprémbe az ide települt zsidó családok vittek. A 18. század ötvenes-hatvanas éveiben tőkeerős családok érkeztek a megyeszékhelyre. Az 1752. évi összeírás szerint zsidó családok nincsenek Veszprémbe, csupán Pápán vannak számottevően, a többi mezővárosban, faluban szórványként éltek. Az 1770. évi összeírás Veszprémbe 13 családot tüntet fel, akik közül vállalkozó szellemiségűek vették kezükbe a kereskedői ügyleteket.

A veszprémi zsidó kereskedők tőkéjük hasznosítására kompániába (társaságba) tömörültek. A társaság önálló jogi személyiség volt, amely pénzügyi és gazdasági egységként összefogta a környék kiskereskedőit, nagyvállalkozóit, s az általuk összegyűjtött árut felvásárolta, és kiépített kereskedői hálózatán keresztül megbízottak útján boltokba, raktárakba, üzletházakba eljuttatva értékesítette. A társaságot alkalmi alakulatlak tekintjük, amely nélkülözte a későbbi (modern tőkés) formációkat (közkereseti, korlátolt felelősségű, részvénytársaság). A kompánia kihasználta a termékkonjunktúra-hullámot, nagy tételekben végzett áruértékesítést.

A kereskedelmi tőke a feudális viszonyokba épült be, a pénzeszközöket nagyvállalkozói szinten koncentrált, működésével a helyi áru- és pénzvviszonyokat fejlesztette, és segítette a tőkés termelési mód kialakulását. Tisztán adásvételi tevékenységet folytatott, új értéket a tőke nem állított elő, hanem az áruforgalom bonyolításával a befizetett tőke arányában profitot szerzett. A kereskedelmi tőkés jövedelme a földesurak terméktöbbletéből eredt. A tőke behatolt a tradicionális agrárgazdaságba, ahová kaptalista típusú tőkét koncentrált. Társadalmi kihatásaiban a feudális társadalmi viszonyokat bomlasztotta. A tőke behatolt a mezővárosi és a falusi szférákba is, a tehetősebb rétegeket kiemelte a mozdulatlanságra ítélt struktúrákból, ösztönzést adott nekik vállalkozások alakítására.

Ha a gazdasági viszonyok változtak, a társaság (a veszprémi is) rugalmasan alkal-

mazkodott a realitásokhoz, más termékeket vásárolt és értékesített. Amennyiben a kompánia kezéből kicsúszott a kezdeményezés, lepadtak a tőkék, s ha a működés létjogosultsága veszélyben forgott, ez esetben a családfők az életlehetőséget egyedileg keresték, és meg is találták egzisztenciális boldogulásukat. A kompánia működése idején a tőkés viszonyok kialakulásához modellt szolgáltatott, tevékenységével a termelői szférába hatolt be. Ha a nagyipari szférát nem is érintette, a felhalmozott tőke bekerült az ország, a régió gazdasági életébe, azon periférikusan lendített.

A kereskedelmi áru a forgalomba további feldolgozás nélkül jutott, az eladásból származó nyereség a társaság számára kockázat nélküli tőke volt. Nem érvényesült a tőkés rendre jellemző szabályozás: az üzletkötés az eladó (a társaság) és az átvető (és a szállító) szabad egyezkedésén alapult.

A társaság tevékenységi tereuma

A kompánia a jövedelem nagyobb részét a korszak frekventált erdei iparágából nyerte, melyek jövedelmező anyagi források lettek. Ezek között különös jelentőségű volt a hamuzsírőzés, amely nagy hasznot hajtó üzemág. A kompánia a társasági tőkét hamuházak és a kazánok építésére, beszerzésére fordította. Amikor a kereskedelmi ügylet jövedelmezőségét tapasztalták, szerződést kötöttek a Veszprém környéki és a régióban működő hamuzsírőgépekkel, a Bakony és a Vértes zselléreivel. A zsírőzők szerződtek a nagyvállalkozókkal, akik megbízóikkal ellenőriztették a zsellérek, a falusi kézművesek tevékenységét.

A kompániában a pénzemberek a természet által kínált terméket felvásárolták, s miközben kumulálódott a tőke, az üzletkörbe bevontak hozzájuk hasonló nagyságú tőkével rendelkezőket. A társaság az uradalmak tetemes mennyiségű termékeit felvásárolta: a földesurak készséggel adták át azokat értékesítésre a készpénzzel fizetőknél. Lemérhető a magyarországi nagybirtokon, közte régiókban is a tőkés gazdaságra jellemző fejlődési irány. A kezdetleges agráripari létesítményekben szappankészítés, cukorfőzés, pálinkaégetés, likőr- és más fűszeres italok készítése, sörfőzés, bormérés, téglakészítés folyt, főleg a földesúri központokban. Ez a tevékenység jelzi a kezdetleges tőkés formációk kibontakozását.

A tőkefelhalmozás

A tőkeakkumuláció (felhalmozás) a magyarországi feudális társadalmi és gazdasági viszonyok közepette szerencsés kevesek kiváltsága volt. Fél évszázada lábalt ki az ország a hosszú törökellenes háborúból, a Rákóczi vezette nemzeti küzdelmekből. A 18. század első felében zajlott háborúk (két török, az örökösödési és a hétéves) az országban megindult lassú gazdasági fejlődést visszavetették; az anyagi veszteség mellett a humán erőforrásaink is kiapadtak, s a gazdasági megújulás állami újjászervezés kapcsán bontakozott ki.

A század első kétharmadában az idegen etnikumok letelepítése, beillesztése a magyar társadalomba pozitív jelenség. Az idegen lakosság a dolgozó réteget gyarapította: a városokban kézművesek, kereskedők, a falvakban jobbágyok telepedtek meg. Az idegen populáció viselte a közterheket, szakértelmükkel kiaknázták a természeti erőforrásokat, településeiken változott a gazdasági struktúra, gyarapodott az ország, a régió.

A régió természeti erőforrásai

Közép-Dunántúlon a természeti erőforrások bőségben álltak rendelkezésre. A régió közepén húzódó energiatengely természetes ellátási trendje (Sümegtől Székesfehérvárig) a 18-19. században determináns szerepkört töltött be a gazdasági életben. A tőkés gazdasági folyamatokhoz, a növekedéshez a kedvező természeti környezet, a rendelkezésre álló anyagok bősége szolgáltatott alapot. Az agrárium túlsúlya, a lokális ipar (kézműves műhelyek) meghatározó tényezők a régió gazdaságában.

Az energiatengely centrumában fekszik Veszprém, melynek tőkeerős rétege érdekkörét kiterjesztette a város és a környék jövedelmet termelő tájaira. Az 1736. és az 1746. évi összeírásokból kitűnik a Veszprém és a Fejér megyei helységeiben lakó zsidó családok gazdasági összefonódása, ami a kereskedelmi kapcsolatokon túl családi vagy közeli rokonságot jelez. Megállapítható a földesurak és a nagyvállalkozók közötti érdekazonosság. A Veszprémi megyei zsidó családok Veszprémben, Pápán, Palotán, Tót- és Nagyvázsonyban, Rédén, Bánkon, Súron, Csernyén, Dudaron, Csetényben, Nagyszöllősön, Sikátorban összpontosultak; a Fejér megyeiek Móron, Lovasberényben, Kajászószentpéteren, Sárbogárd-Tinódon, Cecén, Baracsán, általában a mezővárosokban éltek. A rokoni kapcsolatok gazdasági érdekközösségeket formáltak. Ehhez kitűnő terepet szolgáltatottak a régióban levő uradalmak és a földesurak: az Esterházyak, a Zichyek, a Batthyányak, a Schmideg bárók és a nemesi közbirtokosságok.

A Bakony gazdag természeti értékei az erdei iparágak kifejlődésére adtak lehetőséget (fafeldolgozás, szén- és mészegetés, kőbányászat, tégláégetés, hamuzsírőzés). A hamuzsírőzés a primér szektor egy ágában a lakosság egy rétege (az erdei zselérség) eltartását biztosította, termékeik az árutermelés részei voltak. Ugyanakkor az erdei legelőkön sertéskondákat, juhnyájakat, marhagulyákat tartottak, állatokat hizlaltak. A hegyvidék szántói (az alacsony fokú művelési kultúrában) silány termést eredményeztek. A hegyvidék lakói a síkvidékek mezőgazdasági terményeire szorultak, és „cserekereskedelem” zajlott a természeti tájak népei között. A síkvidékek nagy uradalmi, a közbirtokosságok gazdaságai, a jobbágyok felesleges terményeiből vásárolt a hegyvidéki lakosság a mezővárosok piacain.

A Közép-dunántúli régióban a Mezőföld, a Sárvíz és a Marcal vidéki, bakonyaljai, a vértessaljai, a Bársonyos gazdaságai adták a mezőgazdasági terméket, főleg a gabonát. A régió szőlővidékei évszázadok óta szállítottak bort, gyümölcsöt a hegyvidékekre. A gazdasági érdekközösség a hegyvidék és a termékeny síkság népei

között egybefűzték a régió gazdaságát, úthálózatán távolsági kereskedelem zajlott, amely a mezővárosok kispiacait kötötte össze a nagy vonzaskörzettel rendelkező veszprémi, tatai, fehérvári, pápai nagypiacokkal.

Veszprém piackörzeti funkciói messze vidékekre kiterjedtek, közvetlen gazdasági vonzaskörzetében 35 ezer lakos élt, ugyanakkor a kereskedelmi kapcsolatok 100 ezer fős lakosságú vidékekre hatoltak be. A II. József által kibocsátott pátensek a zsidó lakosság városi gyarodását segítették elő. Népes hitközségek alakultak Veszprémben, Pápán, Palotán, Devecserben. A veszprémi vásárookra nagyobb tömegben érkezett árucikk (kézművestermék), igavonó állatokat hajtottak fel a mezőföldi uradalmakból, a régió mezővárosaiból, a jobbágyfalvakból. A társadalmi, gazdasági környezet jelentőséget kölcsönzött az évi 5 vásárnak; élénk forgalmú hetipiaccain tőzsérek, kereskedő vállalkozók jelentek meg, és a város árügyűjtő, elosztó funkcióját erősítették, amely összességében prosperitást eredményezett.

A kompánia szervezete

A társaságban a vezető szerepet a veszprémi vagyonos zsidó vállalkozók ragadták magukhoz, ők lettek az értékesítés irányítói. Ezek közt Obláth Salamon, Obláth Izrael, Löbl Urbán a vezérek. A vállalkozás hivatali szervezetben működött; adminisztrátort, könyvelőt, pénztárost tartottak. A jól jövedelmező társasághoz csatlakozott (1760 után) a Palotán élő Márkus Salamon, az ottani uraság „házi zsidaja” (judaeus aulicus.). Márkus felvásárolta a Zichy uradalmak termékeit, meggazdagodott, nagyvállalkozóvá fejlődött. A palotai vállalkozó az általa kiépített kereskedelmi hálózaton keresztül a dunántúli városokban és a vásárokon értékesített, vagy prágai, bécsi ügynökökkel nyugatra exportált. (Márkus Salamon esete tipikus példa a zsidó nagyvállalkozók és feudális nagybirtokosok érdekszövetségére.) Márkus a veszprémi vállalkozásban (tőkeerejénél fogva) vezető szerepet kapott, az irányítás a kezében összpontosult. Különösen az exportcikknek számító hamuzsír felvásárlására központosította anyagi erejét, mert ebben látta a további gazdagodási lehetőséget.

1770. április 30-án Oblath Izsák, a kompánia egyik vezető embere kijelentette, Márkus a hamuzsír-főzés terén kizárólagos rendelkezési jogot kapott; hamuházakat létesített, az építkezést, a felszerelést saját tőkéjéből fedezte. A hamuzsír-főzést Veszprém, Fejér megyéken túl a kompánia nevében Zalára és Somogyra is kiterjesztette.

A hamuzsír jövedelmező exportcikk

A hamuzsír (másképpen: szalajka) az a sóanyag, melynek lényeges alkotó eleme a kálium-karbonát. Előállítására a vegyipar elsőként jelentkező ága. A kálium-karbonátot a fahamu lúgjából nyerték. Az üvegyártásban, a vászonfehérítésben (kékfestő iparban), a bőrcserzésben, a salétrom- és szappanfőzésnél nélkülözhetetlen vegyület.

A hamuzsír ipari méretű előállítására Magyarországon a 18. század közepétől az 19. század első harmada végéig kísérhető nyomon. Ez idő alatt (becsült adatok) mintegy 4 millió kat. hold erdőt irtottak ki. A 19. század közepe táján, amikor az erdőirtás szervezetlenségét államilag tilalmazták, még mindig mintegy 200 kemence 36 865 mázsa hamuzsírt állított elő, amelynek nagyobb százalékát a vállalkozók ausztriai exportra vitték. A földesurak erdeiket a vállalkozóknak adták árendába, akik az erdészeti kultúrával nem törődve, a profitszerzést állították tevékenységük centrumába.

A szakirodalom az 1746. évet tekinti a hamuzsír-főzés fellendülésének, és az 1730. évet a főzés technológiai megismerésének. Ott Kristóf svájci polgár alapozta meg a magyarországi hamuzsír előállításának módszereit. A hamuzsírt az 1740-es évektől a danzigi kikötőn keresztül juttatták el a németalföldi manufaktúrákhoz, az angol üvegyártáshoz. A szakirodalomban olvasható, hogy az angol üvegyártás a magyarországi hamuzsírnak köszönhetette kiváló minőségét, de a francia manufaktúrák is felhasználták a magyarországi exportból származó hamuzsírt a vászon kifehérítésben. 1755-ben az osztrák kormányzat a vármegyéktől évente jelentést kért az előállított hamuzsír mennyiségéről. A kormányzati cél az volt, hogy az osztrák manufaktúrák kálium-karbonát hiányát magyarországi exportból fedezzék. Ugyanakkor a csehországi üzemek is igényelték a magyarországi terméket, ahová jórészt már csak csempészeteken jutott el.

A hamuzsír-termelés súlypontja a Dunántúl, ezen belül a Közép-dunántúli régió. 1736-ban az ösküi határban álló hamuházba a móri Jakab Izrael vállalkozó főzőszolgát küldött (Leebl Jakab), aki a hamuházban lakott. Leeb egy kikérdezése során vallotta, hogy Morvaországból érkezett. Ekkoriban Jásdon egy Löbl nevű főző 3 kazánt kezel, és felügyelete alatt tartotta a gyóni, mellári, farkaskúti és csernyei hamuházakat, amelyekben összesen 17 kazán működött.

A szolgálategyének alkalmazása bevezetett gyakorlat a zsidó nagyvállalkozóknál. Móron a Hochburg-Lamberg uradalmi pálinkaházat 5 vállalkozó működtette, akik a kazánok kezeléséhez 8 szolgát alkalmaztak. (A móri családok a morvaországi Althan gróf és Dietrichstein herceg birtokairól települtek Magyarországra, magukkal hozva a szolgálgyerekeket is.) A Súron lakó Hirschl Lázár (vulgo: Kaufmann) Mórról települt át Súrra, és üzleti tevékenysége Aka, Csátka, Csernye, Súr erdeiben működő hamuzsír-főzés ellenőrzésére terjedt ki, amelyet ugyancsak főzőszolgák végeztek. Hirschl a földesuraktól az engedélyt egy esztendőre 183 Ft kifizetése után kapta meg. 1756-ban 11 bakonyi helységben 44 kemencében égettek hamuzsírt; 1763-ban a palotai erdőkben szabad favágást engedélyezett Zichy Ferenc földesúr. A jáger azonban közbelépett az uraságnál, mondván, ha a zsírfőzőknek szabad vágást enged továbbra is a földesúr, ők az egész inotai erdőt kiirtják. 1775-ben a terjedelmes szentgáli határban csak a német árendások kezében 8 hamuégető működött. 1791-ben a nemesi közbirtokosság betiltotta az erdőirtással együtt az erdei égetést. A szentgáli hamuzsír-átvevők 1788-ban 1 kg hamuzsírt 7 garasért vásároltak fel. A szentgáli hamuzsírt parasztfuvarosok szállították el magas oldalú (batár) szekerekkel. Nagyvázsonyban is üzemelt zsírfőző huta. A vázsonyi 5 kazánt az Úrkútjánál levő hamuházban üzemeltették. A vázsonyi főző, Leeb Máté Zichy Ferenc

„udvari zsidaja”. Házi zsidókat alkalmazott Esterházy Imre veszprémi püspök is, aki a veszprémi kereskedőket (örményeket, görögöket, zsidókat) földesúri joghatósága alá rendelte.

Az erdőirtás során primitív művelési módszereket alkalmaztak. Gyakori a parasztok égetéses technikája. Az odvas, száraz fákat lábon égették el, majd a hamut a szalajkaházakban tárolták. A kezdetleges technika mellett alkalmazták a gödrökben történő égetést, később a kövekkel kibélelt vermekben történt a hamukészítés.

A nagyvázsonyi és a szentgáli hutákban a főzési technikát szakemberek végezték: a hamut lúgozták, kifőzték, és a nyers zsírt fehérítették. Utóbbi fázist kalcinálásnak nevezték. A kiszáradt fahamut nedvesítő ládába rakták, vízzel locsolták, és egy napi áztatás után hordókba merték. Innen vasüstökbe került a hamu, ahol a víz elpárolgásáig főzték. A sűrű masszává alakult anyag a fekete hamuzsír volt. A kalcinált hamuzsír (fehérített) kereskedelmi értéke magasabb volt, azaz drágább volt az ára. (Ez a zsírfajta durván szemcsés, színe kékesfehér, gipszszerű por. A hamuzsírt 3-10 mázsát tartalmazó hordókban tárolták.

Márkus Salamon és a kompánia ellentéte

A vállalkozásban szereplők tőkéinek nagyságára Márkus Salamon ellen a kompánia által indított peres eljárásból következtetünk. Márkus 1760-tól működött a veszprémi kompániában, és mintegy két évtizeden át vezéri szerepe volt. Kapcsolatba került Koller Ferenc püspök gazdasági igazgatójával, és a püspöki uradalmak termékeit átvette.

A kompánia erélyesen lépett fel Márkus ellen. Oblath Salamon halála után az özvegy (Simon Róza) a kompániától követelte a reá eső vagyonrészt. A perben Márkus Salamon ígérte, hogy az üzletrészt kiadja. Az Oblath-örökösök 25 ezer Ft-ot számláztak ki követelésként (két kiskorú örökösnek 10 ezer, az özvegy és veje követelése 3500, Obláth Izsáknak 3500, a Pápán lakó vejének 1500, a kismartoni zsidóközösségnek 3500, a győri kalmárnak 3000 Ft). Márkus Salamon az örökösökkel szemben ellenzámlával élt. Ebből is kiderül, hogy a hamuházak Márkus tőkéjéből virágoztak fel, aki a következő hamuházakhoz készíttetett és szereltetett hamuzsírfőző kazánokat. Szárazgáton 6 kazán 1810, Polányban 5 kazán 2227, Mocsoládon 3 kazán 887, Hetésen 1500, Mágócson 6 kazán, Viszlón 4 kazán 4478, Boldogasszonyban, Diósdon, Almamelléken 1354, Surra, a Niczky gróffal kötött szerződés szerint, kazánonként 315 Ft-ot fizetett és adott egy mázsa kávé, egy mázsa süveg-cukrot 2252 Ft értékben. Veszprémi Salamon zsidónak két hamuégető kunyhót állított fel 3783 Ft-ért, azon kívül Küllő József 2500, Salamon Oblath 381 forintot kapott tőle. Márkus Salamon ellenzámlája 25 101 Ft volt.

Oblath Salamon 1770. január 23-án a Batthyány uradalommal kötött szerződést a diósi és az almamelléki birtokokra. Átvette a viszlói Batthyány birtok regáléit. A mocsoládi eljáróság igazolta, hogy Veszprémi Salamon Babapusztát a Lengyel uraságtól kibérelte, majd azt is hírül adták, hogy a pusztát Márkus Salamon palotai

zsidó 1771. október 11-én vette át az árváktól. Márkus Salamon megbízást adott Spolarich Antal ügyvédnek, hogy Löbl Urbántól szerezzé vissza azt a 15 ezer forintot, amelyet Zichy Kázmér birtokán épített három hamuházra kölcsönzött neki. Oblathné és Oblath Izsák a palotai zsidót Veszprém vármegye alispánja előtt bepanaszolták. A panaszra Márkus Salamon 1771. december 20-án reagált, ígérte, hogy az özvegyet 6500 Ft értékben kártalanítja, továbbá egy másik követelőnek 2400 Ft-ot fizet. Márkus készpénzben 2300 Ft-ot adott át a követelőknek, és 6600 forint értékű portékát juttatott.

Márkus embere Löbl Ruben volt, aki kierőszakolta Löbl Izsáktól, hogy belegyezése nélkül a Márkus-javakból hamuzsirt elszállítani nem lehet. Márkus kereskedelmi kapcsolatai messze kiterjedtek. 1055 mázsa 70 font hamuzsírzállításra szerződést kötött Hachius eszéki görög kereskedővel és Gussa Dömötör fehérvári ráccal. A hamuzsirt a két kereskedő megvásárolta, és a 804 Ft 24 dénárt 1773. október 11-én Spolarich ügyvéd kezéhez fizették le. Kikötésük volt, hogy minőségi árut vesznek át, amelyet palotai úriszék ítéletével megerősít, mert a kanizsai mázsaháznál a minőségi vizsgálatot megismétlik, és a pénzt az ügyvéd az áru elszállítása után fizetheti ki Márkus Salamonnak. A szállítást Oblath Izsák megakadályozta, az árut Veszprém és Somogy vármegyék rendeletileg zárolták. Erre Márkus Salamon is zároltatta Oblath Izsák elszállításra kész hamuzsírkészletét. 1772. május 4-én a Zala vármegyei alispáni hivatalban Márkus Salamon és Oblath Izsák egyezséget kötöttek, melynek értelmében kölcsönösen feloldották a hamuzsír-zárlatokat. (Oblath Izsák a kanizsai mázsaháznál oldatta fel Márkus Salamon 16 hordónyi hamuzsír áruját, amely a kalocsai érseki (Batthyány József) birtokról származott. (Oblath Izsák az érsek „házi zsidaja” volt.)

Márkus modern értelemben is nagyvállalkozó. 1765-ben kelt szerződés szerint Palotán árendálta az uradalmi Sörházat, amiért évi 450 Ft-ot fizetett. Az árendálás feltétele volt, hogy Márkus csak uradalmi terményt használhat fel a sörfőzéshez. Ez évi 1200 pozsonyi mérő sörárpa volt, amelynek mérőjét 60 dénárért vette a lángi uradalomtól. További feltételek között szerepelt, hogy évente köteles 2700 akó sört előállítani, s a sörfőzés melléktermékeiből pálinkát égetni. A sörfőzéshez, a pálinkaégetéshez évente 400 köbméter fát kapott ingyenesen. Fát választhatott ki söröshordók, hamuzsirt tartó hordók készítéséhez is. A fát helyi kádárok dolgozták fel. Márkus jogot kapott palotai boltjaiban pálinkamérésre, istállójában göbölyöket hizlalt. Az erdők kiirtásának megakadályozására a földesúr szabályozta a fakivágást. Leszögezték, hogy csak az öreg cserfákat lehet kivágni és a hulladék fát összegyűjteni. A fák kivágására az engedélyt a jáger adhatta meg, illetve kijelölte a vágásra érett fákat. Szabályozásra került a palotai hamuzsír elszállítása is. A hordókba hamuzsirt tölteni urasági tiszt jelenlétében lehetett; hordónként (Zentner = kb. 50 kg) az uradalomnak 2 Ft 30 krajcárt fizettek ki.

Az 1766. évi uradalmi számadás szerint a Zichy uradalmaktól (Adony, Láng, Egres, Szentmiklós, Káloz) szállított tisztabúzáért 3583 Ft-ot fizetett; a sörárpáért 1085 Ft-ot; ürüket vásárolt Inota, Kuti birtokokról 1018 Ft-ért; a téli gyapjú fontját 27 dénárért (ö: 3410 Ft.) kapta; 3 akó törkölypálinkát 27 forintért vásárolt; 49 akó

borseprő 32 Ft; a sörházi árenda 450 Ft; a bolt és mézszárszék árenda 450 Ft; az újbolt bérlete 75 Ft; az inotai pálinkaház árendája 4 Ft; az 1765 évi szalmavásárlás 4 Ft-ba került. Az uradalomtól átvett termékérték, illetve az árenda 10 043 Ft. 1767-ban Márkus átvette az uradalom minden termékét, és ezért 5399 Ft-ot fizetett. A földesúri rezidencia ritkaságnak számító cikkeket is beszámított az árendába, amit külföldi zsidó kereskedőktől szerzett be (pl. vászon, finom szövet, kávé, süvegucukor).

Löbl Ruben ellenszenve Oblath Izsák ellen akkor keletkezett, amikor a görög kereskedők adásvételi ügyletét akadályozta. Löbl Ruben Márkus embere, befolyásos egyéniség a kompániában. Felvetette egy társasági értekezleten, hogy Oblath Izsákot a veszprémi csoportból tiltsák ki, mert Oblath a társaság pénztárát magához vette, és nagyobb összeget „hiábavalóságokra” fordított. A társaság hallgatott Löbl Rubenre, és Oblath Izsáktól a pénzt elvették.

Márkus üzleti tevékenységére még másfél évtizedig vannak adatok. Amikor a magyarországi hamuzsír-export beszűkült, Márkus más, exportképes árukat vásárolt. A rutinos felvásárlók gyapjúértékesítésbe fogtak, nagyobb tételekben az uradalmakban szerezték be az árut. 1770. július 5-én Csórról szállított gyapjút palotai raktárába. A gyapjú Bécsbe került, ahol két üzlettársa, Haidegger János, Kisslinger Willibald szász kereskedők vásárolták fel. A gyapjú mázsájáért 32 Ft-ot ajánlottak, ha a gyapjú minősége és a zsákok súlya megfelelő. Márkus a csóri kereskedőtől 28 Ft-ért vásárolta a gyapjú mázsáját.

Új üzleti kapcsolatokat létesítettek osztrák, cseh, morva kereskedőkkel, melyet rokoni korábbi kereskedelmi kapcsolatok újraélesztésével teremtettek meg. Az idegen kereskedők nagy tételeket vettek át a kompániától, az ellenértéket csereárukkal is kompenzálták, amelyek több esetben csempészúton kerültek be az országba.

A nagykereskedők a portékát kiskereskedőknek vagy házalóknak adták át. Ha az illető nem tudott fizetni, akkor bizományba kapta az árut. A batyuzó (házaló) kereskedők az árut hátukon cipelték; avitt (használt) ruha, avitt vas, táblaüveg, faggyú, bőr vagy bőráru volt a puttonyban. A felvásárolt juhbőrt bekecsnek, bundának dolgozták fel. Magyarországon ebben az időben nem volt táblaüveggyártás, azt a falvak, vagy a mezővárosok a házalóktól szerezték be, akik Cseh- vagy Morvaországból érkeztek. Az „üveges zsidó” falvakban, mezővárosokban letelepedett lakóként megtalálható. Ismertek a „bakonyás” zsidók, akik a bakonyi településeket járták, és az árut olcsón adták, a keresett cikkeket pedig a következő látogatás alkalmával hozták meg a családoknak. Házaló zsidók Morvaországból is ellátogattak a magyar falvakba, megfordultak a bakonyás tájakon. 1777-ben Veszprémben panasztolták, hogy a morvaországi házalók („a rongyos zsidók”) kárt okoztak a helyi kisegzisztenciáknak. A házalók kereskedelmi szolgáltatást végeztek; „ügynökök” mérték fel a lakossági szükségletet, majd az árut a helyszínre, a házhoz szállították, használati tárgyakat kölcsönöztek, javító szolgáltatást végeztek. A lakossági kereslet több tényezőtől függött: a kínált termékminőség alkalmas-e társadalmi igények kielégítésre, meghatározó a település demográfiai helyzete, befolyásolták a földrajzi és a természeti viszonyok, a fogyasztási szokások, a település társadalmi struktúrája.

Márkus Salamon Palotán 3 boltot működtetett, melyeket saját raktárából látott el

árakkal. 1831-ben a palotai mezőváros bírójától bizonyosságlevelet kért a vármegye, nyilatkozzék a zsidó kereskedők tevékenységéről, hogy „árusításukkal kárt okoztak-e a lakosságnak”. A bíró pozitív véleményt adott a hatóságnak; „a zsidó kereskedők a mezőváros hasznára vannak, vagyonuk után pontosan fizették az adót, a lakosság pedig szívesen vásárolt tőlük, mert a hiánycikkeket beszerezték”. Végül megjegyzi, hogy a zsidó kereskedők hasznára voltak és vannak a városnak, a megszorultaknak pénzt kölcsönöztek alacsony kamat mellett. Az 1828. évi országos összeírás szerint Fehérváron a tímár, a csapó, szücs, posztós céhek tőkehiány miatt zsidó pénzemberek közvetítésével jutottak nyersanyaghoz. Amikor ezt megkapták, a szállítók jelezték a céheknek, hogy a készterméket is átveszik. Nagybórára azonban a céhmesterek féltékenyen szemlélik a céhen kívüli ipari termékek készítését. 1828-ban a veszprémi céhek panaszkodtak a kontár iparosokra, a falusi háziiparra, a zsidó kereskedőkre, akik termékeiket olcsóbban adják, és a külföldről származó gyárilag előállított árucikkek minőségileg is tetszetősebbek, és a lakosság tőlük vásárol.

Jövedelemforrás számukra a sör-, pálinka- és ecetfőzés. Megszerzik a sör-, pálinka- és bormérési engedélyt. A zsidók a sörfőzésben még nyugati lakóhelyeikben ismereteket sajátítottak el, és azt Magyarországon szakértelemmel gyakorolták. Még a királyi városokban is előfordultak zsidó főzömesterek vagy főzőszolgák, holott tiltották alkalmazásukat.

Mint már az előzőekben utaltunk rá, a zsidó nagytőke behatolt az arisztokrata körökbe. A barátságos viszony az üzleti kapcsolatokra koncentrálódott. A nemességen keresztül jutott el az állami irányítás a zsidó kereskedésekhez, ipari műhelyekhez. A központi kormányzások megbízásokat, megrendeléseket adtak nekik, különösen a hadsereg az ellátás és a felszerelés területén. A francia háborúk éveiben a hadiszállítók tömegesen kaptak megbízást árubeszerzésre és kész javak vásárlására. A veszprémi céhektől késztermékeket vásároltak fel, pl. a csutorások készítettek kulacsokat a hadsereg számára, a palotai csapók 1789-től évente mintegy 10 ezer rőf halinát (posztót) szállítottak Óbudára a Hadfelszerelési Bizottsághoz, a majki központi posztómanufaktúra a gánti, gesztesi, tatai alvállalkozókkal, a környék házi iparosaival beszállítási szerződést kötött fonásra, gyapjúmosásra, feldolgozásra.

Márkus vállalkozásaiban találkozunk göbolyök tartásával, hízalással. Egy palotai adat szerint egyszerre 60 ökör hízott Márkus istállójában, de vásárolt is göbolyókat, amelyeket összekötetései révén exportra küldött. A zsidó kereskedő réteg gazdasági előmenetele sikeresebb, mint a magyar jobbágyaságé, szellemisége. A dolgozó rétegeknek a gazdasági struktúrában elfoglalt helyük nem adott lehetőséget a polgári foglalkozásokba való tömeges bekapcsolódásra, még abban az esetben sem, ha történetesen némi tőkével rendelkeztek. Pénzükért ingatlant, ház- vagy telekjogot, erdőilleket vásároltak. A tőkés szellemiségű zsidóság társadalmi dinamizmusával, szocializálódásra hajlamos készségével, emancipációs törekvésével készen állt a kapitalista foglalkozásokra. A vállalkozásokat abban a politikai struktúrában gyarapították, amely őket alávetett helyzetben tartotta. 1830-tól észlelhető a zsidóság körében végbemenő tömegesebb asszimiláció, amely révén a magyar társadalomba integrálódtak.

Dunántúlnak ezen a tájain az agrártermékek dömpingjéből keletkezett a kereskedelmi áru, a földesurak és a zsidók szoros gazdasági kapcsolatával felhalmozódott a tőke. A régióban néhány évtized alatt megváltoztatták a hűbéri idők tespedt város-gazdaságát. Kereskedelmi raktárak, ipari műhelyek nyíltak Pápán, Veszprémben, Sümegen, Zircen, Palotán. Új polgári réteg emelkedett fel, s tevékenysége nyomán széttört a hagyományos városi cívis társadalom, tőkebefektetéssel gazdagságot, polgári szokásokat honosítottak meg. A régió a közép-európai piactrenden keresztül kapcsolódott a Monarchia gazdasági vérkeringésébe. A városi társadalom évtizedekkel előzte meg a vidéket, az urbánus modell vonzó hatást gyakorolt a falvak tehetősebb rétegeire, kisugárzó hatása az agglomerációban lendítőerejű volt.

Sombart (Werner) német közgazdász szerint a tőkés rendet az állami megrendelések, a nagybirtokos osztály és az idegenek csoportjai hozták létre. Magyarországon az idegenek alatt a zsidóságot értjük. Ez a népcsoport a közéletről ki volt zárva, ingatlanulajdont nem szerezhetett, ezért vetették rá magukat a tőkés jellegű kereskedelemre, a pénzületekre, megteremtve a polgárosodás és a modernizáció előfeltételeit. Azt is jelezzük, hogy 1850-től a magyarországi tőkés fejlődés erőteljes fellendítése a magyar zsidóság közreműködésével ment végbe, ők voltak a kapocs az osztrák burzsoáziához, rajtuk keresztül hatolt be az ipari tőke a magyar gazdasági struktúrába.

FORRÁSOK

- Hudi József*: A veszprémi Olvasótársaság története 1841-1844. Egyletek a reformmozgalom megindulása előtt.
- Balázs László*: Az ipari és kereskedelmi tőkefelhalmozás a XIX. század első évtizedeiben Fejér megyében. In: *Fejér Megyei Történeti Évkönyv* 7. k. Szfvár, 1973. 91-120. p.
- Balázs László*: A kapitalizmus kialakulása Fejér megyében 1970. 41 p. Kézirat. Passim.
- Hóman Bálint és Szekfü Gyula*: Magyar történet IV. k. Bp. 1935. 524-567. p.; és V. k. Bp. 1936. 251. p.
- Werner Sombart*: *Der moderne Kapitalismus*. München, I. 886. p.
- Fejér Megyei Levéltár. *Acta Judaica* F. I. A. 1736; F. II. *Márkus-Oblath-Löbl* per.
- Farkas Gábor*: Gazdasági struktúra a Közép-dunántúli régióban. Kézirat. (Leadva az MTA Regionális Kutatási Központjának.)
- Farkas Gábor*: Ciszterciek Pápán 1660-1726. In: *Acta Papensia*, 2007. 3-4. sz. 223-242. p.

Benkő Lajos – egy veszprémi vadászpilóta a második világháborúban

BECZE CSABA

BENKŐ LAJOS KÁROLY 1920. AUGUSZTUS 21-ÉN SZÜLETETT VESZPRÉMBEN régi veszprémi polgárcsaládban. Édesapja, Benkő János, városi pénztári ellenőr volt, aki azonban korán – 40. életévének betöltése előtt – elhunyt még 1924-ben, és a fiatalon özvegyen maradt édesanya, Udvardy Katalin, Lajost két öccsével együtt nehéz anyagi körülmények között nevelte fel.¹



*Benkő Lajos szüleivel
1921. augusztus 21-én*

A korlátozott anyagi lehetőségek ellenére a család a gyermekek taníttatására nagy gondot fordított. Benkő Lajos a veszprémi m. kir. állami négy évfolyamú Kerkápoly Károly fiú felső kereskedelmi iskolában 1939. június 20-án érettségizett jó eredménnyel. Középiskolás éve alatt a nyári szünetekben napszámosként dolgozott, részben ebből finanszírozva tanulmányait.²

Érettségi után a pályaválasztás Benkő Lajos számára egyértelmű volt: pilóta szeretett volna lenni. A repülőtishti pálya iránti motivációja részben abban gyökerezett, hogy a repülés már fiatalkori álma volt, de szerepet játszott benne a fiútestvérek közötti rivalizálás is. Különösen fiatalabb öccsének, a kiváló sportoló Györgynek akarta megmutatni, hogy ki a „rangidős” a testvérek között. (Egyébként maga Benkő Lajos is sokat sportolt már ifjú korában, komolyan szertornázott és úszott.)³

Magyarországon azonban 1939-ben még erősen korlátozottak voltak a lehetőségek a repülőképzés terén. 1920-tól 1938-ig a trianoni békeszerződés tiltó rendelkezései miatt a titkos magyar légierő nagyon kevés pilótát képzett. Bár a háború előszele miatt 1939-re már komoly fejlesztések voltak folyamatban (200 magyar piló-

ta olaszországi kiképzése 1938-40 között, a Horthy Miklós Nemzeti Repülő Alap létrehozása 1938-ban stb.), a kiképzési kapacitás szűk volta miatt – elégtelen számú iskolagép, oktatópilóta és repülőter –, Benkő Lajos érettségi utáni azonnali jelentkezését is 1939. augusztus 30-án elutasították helyhiány miatt. Hogy milyen kis létszámú repülőtisztai évfolyamok voltak nálunk a háborút közvetlenül megelőző időszakban, arra talán az a legszemléletesebb adat, hogy ekkor, 1939. augusztus 20-án, mindössze 14 hivatásos repülő hadnagyot avattak fel a magyar légierőhöz. (Benkő Lajos évfolyamában, négy évvel később, ez a létszám már 58 fő volt; és később még tovább emelkedett, ezzel párhuzamosan az akadémiai képzési idő folyamatosan csökkent a háború előtti négy évről kettőre.) A Horthy Miklós Nemzeti Repülő Alap (HMNRA) 1939-ben Budapesten, Debrecenben, Kassán, Pécsen és Szegeden kezdte meg fiatal pilótanövendékek elsőfokú motoros kiképzését. (Budapesten három sportrepülő egyesület keretein belül ekkor még Budaörsön oktatott a HMNRA, míg később Ferihegyen, vidéken pedig később több más városban is alakultak keretek, így Győrben, Szombathelyen és Marosvásárhelyen is.)

Benkő Lajos az elkövetkező egy évet Fűzfőgyártelepen mint segédmunkás, majd mint laboráns töltötte.⁴

Ismételten beadott jelentkezését a HMNRA-hoz végül 1940-ben siker koronázta, és 1940. július végén a HMNRA Győri Aero Club által működtetett keretéhez hívták be 15 másik, észak-dunántúli érettségizett társával együtt. Ez volt a HMNRA első Győrben indított motoros tanfolyama. Benkő Lajos mellett olyan későbbi kiváló pilóták kezdtek meg itt kiképzésüket, mint két leendő akadémiai évfolyamtársa, a háborút vadászrepülő ászként befejező Michna György, vagy az egyik legeredményesebb magyar csatarepülő pilóta, Vargha Lajos.⁵

Benkő Lajos elsőfokú motoros kiképzésének végeztével – melyet a HMNRA-nál alkalmazott rendkívül jóindulatú, a feladatra kiválóan alkalmas és bevált Bücker Bü 131 D-2-típusú géppel végzett –, 1940. október 23-án a jó kezű növendékről minősítésében a következőket írták Győrben:

„(...)I. Általános szempontból:

1. Magatartása szolgálatban: katonás
2. Magatartása szolgálaton kívül: rendkívül szerény, emiatt jó tulajdonságai csak lassan lesznek nyilvánvalókká, bajtársias
3. Jellem tulajdonsága: meggondolt
4. Elméleti ismeretei: jók

II. Repülő kiképzési szempontból:

1. Magatartása
 - a, kétkormányos kiképzés alatt: lassan, egyenletesen fejlődött
 - b, egyedül repülés alatt: kiváló érzékű, merész, autodidakta
 - c, feladat repülés alatt: fegyelmezett
 - d, műrepülés alatt: kiváló kezű
2. Kiképzés alatt végzett felszállásainak száma, ideje:
 - a, kétkormányos kiképzés alatt: 105 felszállás 10 óra 22 perc

b, egyedül repülés alatt: 80 felszállás 4 óra 01 perc

c, feladat repülés alatt: 20 felszállás 3 óra 21 perc

d, műrepülés alatt: kétkormányos 3 felszállás 50 perc, egykormányos 38 felszállás 11 óra 49 perc

Összesen 246 felszállás 30 óra 23 perc.

3. Esetleges géptörésének rövid leírása: -

4. Általános repülő minősítése: alkalmas, kitűnő érzékkel.”⁶

Benkő Lajos repülőképzésének folytatására (II. és II. fok, harci iskola) a Repülőgépvezető Iskolaosztályhoz (Regvi) vonult be Szombathelyre 1940. november 4-én. A HMNRA-val ellentétben, mely haderőn kívüli intézmény volt, itt már hivatalosan is a légierő kötelékében folytatta kiképzését, kezdetben karpaszományos honvéd rendfokozattal. A légierőnél Benkő Lajos bevonulása után a 2594-20-0296 azonosági számot, míg bajtársaitól a „Zebi” becenevet kapta. Szombathelyen Benkő Lajos a Regvi 2. századába került, melyben 52 fő karpaszományos repülő növendék volt, leendő tartalékos tisztek. (Közülük három fő, Soponyai József, Szecső András és Tóth Lajos még 1941-ben vesztette életét repülőbalesetben, később még számosan követték őket balesetben vagy éles bevetés során meghalva.)⁷



Benkő Lajos a HMNRA győri kereténél 1940 augusztusában

Terjedelmi korlátok miatt Benkő Lajos kiképzésével nem foglalkoznék részletesen, mindenesetre a leglényegesebb momentumok az elkövetkezendő három évben a következők voltak:

1940. november 30-án letette a honvéd esküt,

1940. december 21-ével karp. őrzetővé léptették elő,

1941. május 6-án a tartalékos tiszti iskola elméleti tanfolyamát – mely december 1-jén indult –, „megfelelő” eredménnyel végezte,

1941. szeptember 15-én fejezte be a május 6-án elkezdett tartalékos tiszti tanfolyam gyakorlati részét „alkalmas” minősítéssel (közben július elsejétől karp. tizedessé léptették elő),

1941. november 17-én fejezte be vadászipülő harckiképzését Váton, kinevezték vadászpilótává, részére a pilótajelvény (arany sas koronával) adományozásra került a légierő 1/1942. sz. tiszti parancsának 4. pontjában (a harckiképzés szeptember 15-ével kezdődött, közben október 1-jével hadapród őrmesterré léptették elő),



Benkő Lajos hadapród őrmester egy CR 32-es vadászgép mellett a szombathelyi B repülőtéren 1942-ben

1941. október 20-ával a Regvi 3. századához vezényelték oktatónak (nyilván ez gyakorlatilag a vadász harckiképzés végeztével realizálódott és a következő szűk egy évet csapatszolgálatban töltötte Szombathelyen),

1941. december 6-án megkapta a Délvidéki Emlékérmét (mivel alakulata is riadókészültségbe lett helyezve 1941. április elején és kihelyezték őket a repülőtérről, jogosultak lettek ennek viselésére),

1942. október 8-án Szombathelyről áthelyezték a kassai Repülő Akadémia III/B. évfolyamába, október 1-jével állományba véve (jó néhány másik jó képességű tartalékos tiszttársával együtt átvették őket a repülő akadémia állományába hivatásosként és egy évi akadémiai tanulás után avatták őket),

1943. augusztus 20-án hivatásos repülő hadnagyként avatták fel Kassán 41-es rangszámmal. (Az 58 fős évfolyam közel fele harcban vagy repülőbalesetben életét veszítette még a háborúban, jelen sorok írásakor már csak hárman élnek közülük.)⁸

Avatás után Benkő Lajos hadnagyot a Budapest-Mátyásföldön állomásozó 5/I. vadászrepülő osztályhoz helyezték. Innen vezényelték 1943. szeptember 30-ával Székesfehérvár-Börgönd repülőterére a korszerű Messerschmitt Bf 109-es vadászrepülőgép-típus átképző tanfolyamára, melyet „jó” eredménnyel végzett el 1944. január 13-ával. Még miközben vezénylése tartott, Benkő Lajos hadnagy 1943. december 1-jével a Budapest-Ferihegyen állomásozó Repülő Kísérleti Intézet (RKI) állományaiba került, ahol 1944 elején egy berepülőpilóta-tanfolyamot is elvégzett.⁹

A veszprémi pilóta hamarosan élesben is megmutathatta, mire képezték ki, mivel 1944. április 3-án megkezdődtek az amerikai 15. légi hadsereg pusztító légitámadásai Magyarország ellen.¹⁰

Benkő Lajos hadnagy első harci bevetését 1944. április 12-én repülte, melynek során nem kerültek harcérintkezésbe az ausztriai célokat támadó amerikai kötelékekkel. A még gyakorlatlan, lámpalázás, első bevetését repülő pilóták tipikus benyomásait az alábbiakban rögzítette egy hasonló cipőben járó, szintén az RKI-nél szolgáló, és e napon első bevetését repülő bajtársa, a kiváló képességű Dániel László hadnagy:

„... ápr. 12-én már mi is megkaptuk az első bevetési parancsot. Scholtz szds. úr kötelékéhez (a szintén Ferihegyen állomásozó 2/1. vadászszázad gépeihez – szerző) kellett csatlakoznunk.

Erősen éreztem, hogy ez volt az első bevetésem, a leszállás utáni megbeszélésen ugyanis megállapítottam, hogy tulajdonképpen az egész bevetés alatt semmit sem láttam. Egész figyelmemet a kötelékrepülés kötötte le.

Érdekes ez, eleinte az ember szinte vak, azután fokozatosan tanul meg látni. Nem tudja, mit tegyen, nem vesz észre semmit, vagy a repülés, vagy a navigálás teljesen leköti figyelmét. Később ez szinte magától megy, észre sem vesszük, egész énünket a légtérfigyelésre, helyezkedésre és gondolkodásra tudjuk fordítani. 50-60 bevetés után azonban már ez is szinte önműködően megy és teljesen nyugodtan, megfontoltan repülhetünk.”¹¹

Másnap újra bevetésre kerültek a magyar vadászok, és mivel 1944. április 13-án már számos magyarországi célpontot is támadtak az amerikai bombázók – közülük a ferihegyi repülőteret is –, a heves légi harcok sem maradtak el. Egy vele készült riportban – melyet az újságíró minden bizonnyal alaposan kiszínezett –, Benkő Lajos így emlékezett tüzkeresztségére:

„...De aztán elérkezett április 13-a. A főváros már izelítőt kapott az ellenséges gépek látogatásaiból s ezen a napon, amikor gépbe szálltunk, tudtuk, hogy valami történni fog! Földi állomásunk állandó rádióösszeköttetésben állott velünk. Kötelékben szálltunk megadott célunk felé. Az ég olyan kék volt, mint a Balaton vize és csak helyenként húztak világos tavaszi felhők.

A kijelölt légtérben csatlakoztunk rombolóinkhoz. (...) Az ellenség nem sokat várattott magára...

Hétezer méter magasságban mint úszó mammutok jelentek meg. Harminc-harmincöt gép jött egy csoportban és az egész hullám körülbelül 200 gépből állott. (...) Elérkezett életem döntő pillanata...

Alig ezer méterre itt úszik alattam az ellenség légflojtája. Izgatottan figyeltük rajparancsnokunkat, aki légzőkészülékének sérülése miatt kivált. Átvettem a rajparancsnokságot és harmadmagammal, Bélaváry és Dániel hadnagyokkal beavatkoztam az ütközetbe. (...) Rádiómon ekkor a földi állomás parancsot adott a leszállásra. Üzemanyag-ellenőrző lámpám is kigyulladt és jelezte, hogy benzinkészletem vége felé jár...

A légi csata éppen kibontakozott...

Amerikai vadászok jelentek meg felettünk s én a lomhán úszó szörnyek felé csaptam. Kiszemeltem a jobbszárny szélső gépét és az volt a tervem, hogy oldalról veszem tűz alá. Előre és hátra ugyanis hatásos tűzgépével a Liberator erős ellenfél és Achilles-sarka csak az oldala. Hideg fejjel gondoltam végig tervemet, amikor meglepve vettem észre, hogy az ellenséges bombázók körül fehér pamacsok jelennek meg... Légvédelmi tűzérségünk tűz alá vette a vonuló ellenséget és fellőtt gránátjai a kötelék közelében robbantak. Először azt hittem, hogy légcsavarszélbe kerültem, de aztán kiderült, hogy a közeli robbanások dobálják minduntalan a gépemet. Növeltem a magasságot, miközben állandóan szemmel tartottam a megcélzott köteléket. Amikor egy magasságba értem velük, ötvenfokos befordulással törtem a Liberator felé, hogy pontosan oldalról támadhassam meg... Vadászgépünk ilyenkor az ellenség látószögében csekély célpontot mutat, a gépnek csak az éle látszik...

Ebben a pillanatban két amerikai vadász bukkant fel előttem az ég kékségében. A Liberator-kötelék úgy látszik éberem ügyelt, megsejthette szándékomat, mert messziről tüzet nyitott rám. Többször fordulóztam, hogy lerázzam az amerikai vadászokat, de furfangosan mögém kerültek és tűzgépeik megszólaltak...

Végre megközelítettem a kiszemelt áldozatot s amikor célzókészülékem középpontjába került, géppuskatüzet nyitottam. A négymotoros amerikai bombázó hatalmas teste elnyelte az acélesőt; de ahogy megfigyelhettem, elég bajt okoztam neki. Géppuskámmal végigkopogtattam a Liberator falát s a nyolc, vagy tíz négerből (sic!) nem sokan maradhattak életben...

Bömbölő motorral zúgtam el mellette, jobbra kihúztam, hogy újabb rácsapást végezzek. Üldöző amerikai vadászaim közben szaporodtak és a tízszeres túlerővel szemben a mindjobban üresedő benzintankom jobb belátásra bírt. Tőlem három kilométer távolságban épp ekkor robbant szét egy amerikai bombázó s a hatalmas gépmadár, mint a tűzoszlop zuhant a mélybe. Nyomába csaptam és zuhanórepüléssel kikerültem az amerikai vadászok tűzéből. Benzinkészletem katasztrófálisan fogyott...

Ekkor újabb meglepetés ért.

Rádió közölte velem, hogy repülőterünket bombatámadás érte és a bombatölcsérek miatt nem lehet leszállni. Rövid tanakodás után Szolnokot szemeltem ki és benzinkészletem utolsó cseppjeivel egy óra negyvenöt perces repülés után földet értem...



Benkő hadnagy (középen) 1944 kora nyarán a Veszprém-jutasi repülőtéren Messerschmittje mellett

Gépet feltöltötték üzemanyaggal és nem sokkal később elővigyázatosan leszálltam egy kijelölt csikban támaszpontunkra. Átstem a tűzkeresztségen és az egész olyan volt, mint egy hadijáték. De egy életre tapasztalatot szereztem arról, hogy légvédelmi tüzérésünk hibátlanul működik. Jóleső érzés volt látni a magasból az elhárítás elsöprő erejét, amely bizonyára a néger pilótáknak is keserű szájízt okozott.”¹²

A riporttal kapcsolatban két megjegyzésem lenne. Egyik a permanens „négerezés”-re vonatkozik. A magyar sajtó a háború folyamán egyre jobban eltolódott a szélsőjobb felé, különösen a német megszállás után (melyet kissé kacifántosan körülírva csak mint „a nagy változás”-t aposztrofáltak). Miután a szövetségesek elkezdtek bombázni Magyarországot, és a polgári lakosság súlyos veszteségeket szenvedett, a sajtóban az amerikai repülőket általában csak „légi terroristák”, vagy „terrorbombázók”-ként emlegették, a hajózók pedig az eléggé uszító hangvételű írásokban általában feketék vagy zsidók voltak, akik azért jöttek ide, hogy gyerekeket gyilkoljanak.

A másik megjegyzés az utolsó bekezdésben említett légvédelmi tüzérésre és annak „hibátlan” működésére vonatkozik. Mint az a későbbiekben látható lesz, a helyzet korántsem volt ilyen rózsás, és a saját légvédelmi tüzérés Benkő Lajosnak nem csak a légi győzelmeit, így eredményeit kisebbitette, de kis híján az életét is elvette.

1944. május 1-jével Benkő Lajos hadnagyot áthelyezték Veszprémbe, ahol a

jutaspusztai repülőtéren megalakult a 101. vadászrepülő-osztály Heppes Aladár őrnagy parancsnoksága alatt. Az osztály létrehozásának célja az volt, hogy a honi légvédelem erőit összefogva egy kötelékben alkalmazzák az amerikai kötelékek ellen. Benkő Lajos a 101/1. vadászrepülő-század állományába került, melynek parancsnoka Scholtz Miklós százados volt. Bár Benkő Lajost rajparancsnoki beosztásban helyezték a századához, általában géppárparancsnokként repült a század első tisztjének, Irányi Pál főhadnagynak a rajában. A 2/1.-ről 101/1. vadászszázaddá átnevezett egységben állandó kísérője a nála két évvel fiatalabb, 1941-es alap kiképzésű Nagy József szakaszvezető lett, akivel már a Regvinél is találkoztak Szombat helyen.¹³

A „Juju” becenévre hallgató Nagy József visszaemlékezésében röviden így jellemezte Benkő Lajost és az okot, hogy Benkő későbbi légi harcaiban miért volt hajlamos kiválni a nagyobb kötelékből:

*„A kora nyári bevetéseken Benkő kísérője voltam. Nagyon rendes gyerek volt a Zebi. (...) Ő mondta nekem: Komám, ha mi légi győzelmet akarunk, akkor egyéni-
leg kell vállalkoznunk, mert a közösből nekünk nemigen jut.”¹⁴*

1944. május 24-én ausztriai célokat támadó amerikai kötelékek ellen került bevetésre a 101/1. század köteléke. Ez volt Benkő Lajos hatodik harci bevetése és ennek során aratta első légi győzelmét.

Nagy József így emlékezett a számukra igen sikeres napra:

„11 óra után (pontos időt nem tudok) indult el az első század 12 géppel a bevetésre. Először Komárom légtérébe küldtek, majd parancsot kaptunk, hogy repüljünk Bécsújhely légtérébe. A század végre is hajtotta a parancsot. A századot Scholtz százados vezette. Én Benkő hdgy. (Zebi) kísérője voltam. Sopront elhagyva észrevettük, hogy egyedülálló Liberátorok igyekeznek északnyugat felé. Benkővel kiváztunk a kötelékből. A század dél felé fordulva folytatta útját. Mi Benkővel az egyenként repülő Liberátorokra támadtunk. Az elsőt Benkő támadta meg, én biztosítottam. Kísérővadászokat nem láttam a légtérben. Benkő Liberátora két vagy háromszori rácsapás után kigyulladt, erősen égett és kényszerleszállt. A következő Liberátort én támadtam meg. Először igen óvatosan, messziről lőttem és a sorozatom nem talált, viszont erős ellentűzet kaptam a Liberátorból. Benkő rádión szól, hogy menjek közelebb a támadásnál. A második támadásnál már közelebb mentem a Libihez és úgy lőttem. Ez a sorozat már talált, füstölni kezdett, de repült tovább. A következő rácsapásnál már verszemet kapva még közelebb mentem és egy erős ágyúsorozatot engedtem a Liberátor szárnytövébe. Erre az amerikai gép kigyulladt és erősen égni kezdett, bombáit eldobta. Körözve siklani kezdett, közben ejtőernyővel ugráltak ki belőle. Végül Benkő gépétől pár kilométerre égve kényszerleszállt.

Mivel kevés volt az üzemanyagunk és a lőszerünk, visszatértünk Veszprémbe. Itt tudtuk meg, hogy rajtunk kívül csak Michna György hdgy. tért vissza Veszprémbe, a század többi tagját amerikai vadászok meglepték és lelőtték.”¹⁵

A visszaemlékezés kicsit pontatlan: Benkő Lajos jegyzetfüzetnek is használt nap-tárában és Repülő Leírásában is 1 óra 35 perces repüléssel van bejegyezve a beve-

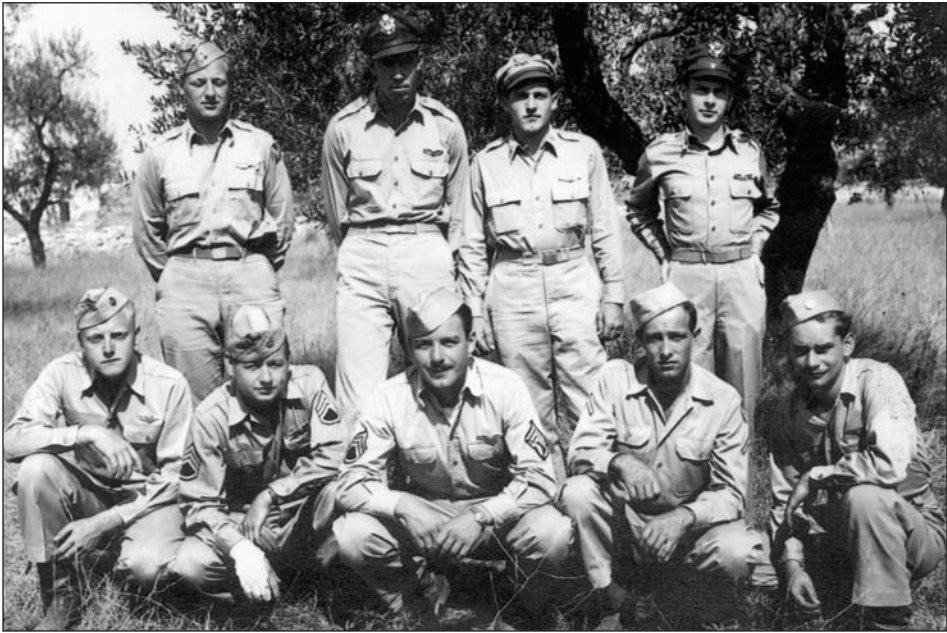
tés Veszprém-Körmen-d-Gyékényes-Tapolca útvonallal, ugyanis Benkő hadnagy leszállt Tapolcán, nyilvánvalóan üzemanaghiány miatt. Onnan még aznap visszarepült Veszprémbe. Naptárában Benkő hadnagy a légi győzelem mellé bejegyezte azt is, hogy az általa lelőtt Liberatort 4 ponttal igazolta a 14. számú légvédelmi erők parancsnoksági parancs 1944. augusztus 2-án. Ez a parancs egyébként sajnos eredetiben nem maradt fenn.¹⁶

Ennek a 4 pontnak az értelme és jelentősége egyébként annyi volt, hogy a honi légvédelemben lelőtt ellenséges gépek közül a hatalmas négymotoros nehézbombázókért 4 pontot adtak, a kétmotoros gépekért 2 pontot, míg az egymotorosokért 1 pontot. A több pont kitüntetésekben, katonai előmenetelben jelentett előnyöket.

A 63. légi erőparancs pontos helyszín nélkül, „német terület felett” megjegyzéssel igazolta Benkő Lajosnak és kísérijének, Nagy Józsefnek egy-egy Liberator lelövését. Sajnos a légi győzelmek pontos helyszíne máshol sem maradt fenn: sem a töredékes korabeli iratanyagban, sem pedig Benkő Lajos vagy Nagy József dokumentumai, feljegyzései között. Nagy József visszaemlékezéseiben kissé homályosan Gráctól északra tette a helyszínt, gyakorlatilag azonban az amerikai Liberátorokat Grác és Bécsújhely között érte a német kötelékek sorozatos támadása is. Így a pontos helyszín és a konkrét megtámadott gépek beazonosítása ez esetben gyakorlatilag lehetetlen. A térségben a legsúlyosabb veszteségeket elszenvedő amerikai alakulat egyébként a 450. bombázórepülő-osztály volt, melynek nyolc Liberatora zuhant le Grác és Bécsújhely között, valamennyi Bf 109-esek támadása nyomán.¹⁷

Június elejétől honi légtérben is megindultak a bevetések, de a Benkő Lajos szempontjából legérdekesebb következő bevetés csak 1944. június 26-án jött el. Ezen a napon – június 14-ét és 16-át követően – ismét súlyos légi harcot vívott a 101. vadászrepülő-osztály az amerikai 15. légi hadsereg kötelékeivel a Kisalföld felett. A tizenegyedik harci bevetését repülő Benkő Lajos jegyzetfüzetként is használt naptárába bejegyezte erre a napra 1/2 Lightning Pápától északra 18 kilométerre történt lelövését. Nem maradt fenn adat ennek a „fél” légi győzelemnek sem az igényléséről, sem az igazolásáról, sem pedig a törléséről. Bizonyára azt történt, hogy Benkő Lajos is tüzelt a rajparancsnoka, Irányi főhadnagy által megtámadott Lightningre, majd ezt követően ezt az eseményt valószínűleg csak a saját számára jegyezte fel a noteszében, mert a lelövés jóval később teljes egészében Irányi főhadnagynak lett igazolva. Benkő Lajos kísérijét, Nagy József szakaszvezetőt viszont lelőtték a Lightningek a bevetés során. Nagy „Juju” Pápa mellett, Vanyola községnél hasra szállt égő motorú gépével, ő maga sértetlen maradt. Július 1-jével Benkő Lajos 13 eddigi harci bevetéséért megkapta a Tűzkereszt I. fokozatát a kardokkal és koszorúval.¹⁸

1944. július 2-án hatalmas légi ütközet zajlott le Budapest felett és környékén. A 14. bevetését repülő Benkő Lajos hadnagy rajparancsnokával, Irányi Pállal együtt lelőtt egy Liberatort, mely Pettendpusztánál (Kápolnásnyék mellett) felrobbant a levegőben. Benkő Lajos és Irányi Pál áldozata ez esetben a Lawrence D. Whittaker hadnagy vezette, B-24 J típusú, 42-99799 gyári számú nehézbombázó-repülőgép



A Pettendpusztánál 1944. július 2-án Benkő Lajos és Irányi Pál által lelőtt amerikai nehézbombázó személyzete. Hátsó sor, balról a négy tiszt: Russel M. Sharples hadnagy (bombázótiszt), Ernest C. Phillips zászlós (másodpilóta), Lawrence D. Whittaker hadnagy (elsőpilóta), John F. Wark hadnagy (navigátor). Térdelnek a gép tiszthelyettes lövészei, balról: Warren C. Klein, Duncan (ő nem volt a gépen annak lelövésekor), James A. Riley, Carl F. Sutter, Archie L. Hyslop. Közülük csak Wark hadnagy, a navigátor és Riley törzsőrmester, a jobboldali törzslövész élte túl a gép lelövését. A képen nincs rajta két további hősi halott lövész: Gordon O. Nyen és Hugo O. Perttola. (Riley via Mohos)

volt az amerikai 456. bombázórepülő-osztály 744. századából. A gép a kapott találatok nyomán 10.40-kor felrobbant a levegőben, és a pettendpusztai honvédségi gázmaszkgyár közelében, Kápolnásnyéktől északkeletre zuhant le (a Budapest-Székesfehérvár műúttól 200 méterre balra zuhant le a törzs nagy része és a négy motor, míg egyéb részek az úttól 250 méterre egy majornál zuhantak le). A Liberator 10 fős személyzetéből csak a navigátor és egy lövész tudott kiugrani és ejtőernyőt nyitni, mielőtt a gép felrobbant, a személyzet többi nyolc tagja (köztük a pilóta és a másodpilóta is) hősi halált halt. Érdekességképpen megemlíthető, hogy általam feltalált adatok szerint ugyanennek a gépnek a lelövését jelentette a budapesti német légvédelmi tüzércsoport, a 17. Flakbrigade is, sőt igazoltatták maguknak is (holott az amerikaiak szerint is vadászok lőtték le a B-24-est). A német igénylés szerint 10.31 és 10.36 között egy 36 gépes Liberator csoportra 590 darab 8,8 cm-es gráná-

tot tüzeltek el a következő ütegek (zárójelben az adott üteg lőszerfelhasználása): 1./42 (60), 2./42 (55), 3./42 (68), 1./573 (98), 2./573 (168), 3./573 (141). Ők annyit láttak, hogy a kötelékből egy gép füstölni kezdett, és ebből megállapították, hogy a pettendpusztai gépet „minden kétséget kizáróan” ők lötték le. Azt is hozzá kell tennem ehhez, hogy a budapesti német légvédelmi tüzércsoport igényléseiben kizárják a vadászokat, és sosincsnek megemlítve a magyar légvédelmi tüzérség mellettük állásban lévő ütegei sem, pedig azok is folyamatosan a németekkel megegyező célpontokra tüzeltek (az igazolásokban sincsenek benne a magyar ütegek, a németek jelentései szerint minden eredményt csak és kizárólag a német ütegek értek el).¹⁹

Öt nappal később Benkő Lajosnak újabb Liberátort sikerült lelőnie. 1944. július 7-én Benkő Lajos három harci bevetést repült, ezek közül a másodikon – mely a 17. bevetése volt –, lőtt le egy négymotorost. A légi győzelem különlegessége, hogy a megtámadott gép Veszprémtől délre zuhant le. Magyar viszonylatban gyakorlatilag egyedülálló eseményként említhető, hogy egy kisvárosi pilóta nem frontbevetésen, hanem honi légvédelemben a szűkebb pátriája felett aratott olyan légi győzelmet, amely nem kötelékben zajlott légi harc során született, hanem egyéni lelövés volt, ráadásul viszonylag alacsonyan, így ennek következtében a lelövésnek a földről szülővárosában rengeteg szemtanúja volt. A légi győzelem apropóján a Veszprémi Hírlap meg is interjúvolta a győztes pilótát (az interjút készítő Radácsi Tivadar gyerekkora óta ismerte Benkő Lajost, ezért a nagyon közvetlen hang):

„– Láttam de mások is sokan látták harcod a négymotorossal, légy szíves mondd el, hogyan is megy, hogyan és hányszor támadtál rá míg úgy találtad el, hogy utána pár másodperccel később a levegőben darabokra robbanva zuhant le?”

– Már bosszankodtunk, mert ez a harmadik bevetésünk volt. Ugyanis az első két bevetésnél nem volt szerencsénk. Látni láttunk gépeket, de a harcot nem tudtuk felvenni.

Győr tájékán járhattunk, vagy 7000 méteren, mikor észrevettük, hogy alattunk egész alacsonyan repülő »Leichting«-ek (sic!, valójában Lightningek – szerző) vadásznak a földön dolgozókra. Hirtelen rájuk csaptunk és két gépet kilőttünk közülük. Nem üldözhattük tovább őket, mert nagyobb kötelék közeledését jelezték.

Körülbelül 4000 méteren bombázó kötelék húzott el alattunk. Egy Liberátor kissé lemaradt a többtől. Erre négyen is »rámásztunk«, de azért tovább kullogott, a találataink ellenére.

Kiszemeltük a kötelék hátsó két gépet, aztán kilőttük őket. Most már három ellenfelünk volt s mi négyen. Megkezdtük támadásainkat ki-ki a maga által kinézett gépre. Igaz, nemsokára mi is hárman maradtunk, mert szeretett osztályparancsnokunknak ki kellett lépni a harcból lőszerhiány miatt. Felettünk körözött és figyelte harcunkat, buzdított, lelkesített bennünket. Irányította a gépeket, mert ő ez esetben minden helyzetet tisztábban figyelhetett meg. A folytonos támadásokkal a Bakony fölé érkeztünk. Itt már teljesen kifejlődött az egyenkénti, páros harc.

Két társamnak már itt is nagyobb szerencséje volt, előbb sikerült végezniük a nagy Liberátorokkal, míg az én gépem a sok találat dacára is tovább repült.

Már a város fölött repültünk, mikor oldalról »húztam« a gépnek, de erősen ki kellett térnem, mert a légvédelmi tüzérségünk is lőtte a gépet. Láttam, hogy jól »ültek« a találatok. Kifordulás után előre húztam, hogy szembe támadjak. Ekkor láttam, hogy a gép egyik motorja már nem dolgozik.

Szembe fordultam és ötszáz méterről nyitottam meg a tüzet, pár méterrel a gép mellett húztam el s mire kifordultam láttam, hogy a gép kigyulladt, ugrál ki a kezelőlegénység. Arra már nem volt idő, hogy az égő géphez ismét közelebb menjek, mert az kigyulladt, s a levegőbe robbanva darabokra hullott szét.

*Megnéztem még az égő roncsokat, a földre érő ejtőernyősokeket, akiket már vártak lent. Aztán visszafordultam és hazarepültem, ennyi az egész. – fejezi be röviden a nagy harcnak lélekzetfojtóan izgalmas, küzdelmes történetét.*²⁰

A lelőtt gép – mely eredetileg Breslau, a mai Wrocław olajfinomítóját támadta Sziléziában –, a Robert E. French hadnagy vezette 42-64479 gyári számú B-24 H volt az amerikai 459. bombázórepülő-osztály 757. századából. A gép ez esetben kilenc fős személyzetéből öten tudtak kiugrani ejtőernyővel és estek hadifogságba, míg a két pilóta, valamint a navigátor és a fedélzeti mérnök/felső torony lövész a gép felrobbanásakor meghalt. A négy nagyobb és sok kisebb darabra szakadt repülőgép maradványai Felsőőrstől északnyugatra a Kopasz-hegyre, erdős területre zuhantak. A roncsokból egyébként több nagyobb darab is a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum tulajdonában van.²¹

Fontos még megjegyezni, hogy a 63. légierőparancs hibásan Hajmáskér helyszínnel igazolja Benkő Lajos ezen légi győzelmét (egymást követően három pilótának: Heppes Aladár őrnagynak, valamint Barsi Gellért és Benkő Lajos hadnagyoknak is Hajmáskér helyszínnel igazol Liberátor elleni légi győzelmet a parancs július 7-ére). Ráadásul Felsőőrs helyszínnel július 2-ára Irányi Pál főhadnagynak igazolnak egy Liberátort ugyanebben a parancsban. Sajnos a légierő rendkívül töredékes fennmaradt iratanyagában nagyon nagy számban vannak hasonló elírások, melyek rendkívül megnehezítik – egyes esetekben pedig lehetetlenné teszik – az események utólagos rekonstrukcióját. (Maga a 63. légierőparancs is számos további hibát tartalmaz az itt említetteken kívül is.)

Ez a légi győzelem egyébként két ponttal lett igazolva Benkő Lajosnak légvédelmi tüzérséggel – a 103/2. légvédelmi ágyús üteg – közös lelövésként (a korábban már említett 14. számú légvédelmi erők parancsnoksági parancsban). Ezt megerősíti a vadászok töredékesen megmaradt iratanyagában egy külön négymotoros légi győzelmi nyilvántartás, melyben Benkő Lajos 3 négymotorosa közül egy teljes egyéni lelövésként, egy közösként Irányi főhadnaggal, egy pedig a légvédelmi tüzérséggel közösként van feltüntetve. Véleményem szerint itt a légvédelmi tüzérség már feleslegesen nyitott tüzet az erősen sérült, magányos négymotorosra, melynek nem volt esélye kirepülni az ország légtéréből, ráadásul tüzmegnyitásával a mögötte repülő magyar vadászgépet is veszélyeztették. Mivel azonban a Székesfehérváron diszlokáló 103. légvédelmi tüzérosztály parancsnoksága volt hivatott elbírálni mind a magyar légvédelmi tüzérség, mind pedig a magyar vadászok jelentett lelövéseit,

értelemszerűen a légvédelmi tüzérek igyekeztek ezt a maguk javára kihasználni (ráadásul itt az osztály egyik saját ütegeről volt szó). Független elbírálás esetén ez esetben lehetséges, hogy a légvédelmi tüzérek inkább figyelmeztetést kaptak volna a saját gép felesleges veszélyeztetése miatt egy fél légi győzelem helyett.

Benkő Lajos kilenc nappal később, 1944. július 16-án jelentette utolsó légi győzelmét, melyet a 23. bevetésén ért el. Ezen a napon az osztálykötelékből ismét kiváló Benkő hadnagy egy négymotoros B-17 Flying Fortress lelövését jelentette az EP-7-8 térképszelvényekben, ez Mosonszentjános (ma Jánossomorja része) térsége, illetve az attól keletre eső légtér. Sajnos a gépet ez esetben sem tudtam pontosan beazonosítani. Közvetlenül ebben a körzetben egyébként nem zuhant le B-17-es, de a jelentett légi győzelmekkel kapcsolatban sokszor előfordult, hogy a pilóták a harc hevében hibás térképszelvényt adtak meg. Az is gyakori volt, hogy az erősen füstölő, égő gép még tovább tudott repülni és jóval később zuhant le, vagy esetleg visszatért bázisára – a négymotoros nehézbombázók nagyon robusztus repülőgépek voltak, nagyon komoly strukturális károkat el tudtak viselni, különösen igaz ez a B-17-esre. A veszprémi pilóta ez esetben valószínűleg az amerikai 97. bombázórepülő osztály egyik gépét támadta meg. Benkő Lajos ezen igényelt légi győzelmét végül a több, mint fél évvel később, 1945. február 6-án kiadott 27. sz. ezredparancs törölte annak 24-es pontjaként. Ez az ezredparancs 28 korábbi – 1944. április 3. és augusztus 21. közötti – amerikaiak ellen jelentett, nem igazolt légi győzelmet törölte a 103. légvédelmi tüzérosztály igazolóbizottságának véleménye alapján, mely a jelentett légi győzelmek igazolására volt hivatott. Mint azt már említettem, mivel a honi légvédelemben a magyar légvédelmi tüzérekre volt bízva a magyar vadászok jelentett lelövéseinek igazolása is, így könnyű belátni – elég csak a július 2-ai német, vagy a július 7-ei magyar példára utalni –, hogy a vadászok nem voltak egyszerű helyzetben, és a légvédelmi tüzérek sokat tévedtek a kárukra. Az ezredparancs szó szerinti indoklása egyébként az alábbi volt: „A 101/I. v. rep. osztálytól 1944. évi augusztus hó 22. előtt bejelentett, azonban a 103. lgv. tü. osztály igazoló bizottsága által nem igazolt alább felsorolt légi győzelmeket törölöm, minthogy azok nem igazolhatóknak bizonyultak. A felsorolt légi győzelmek továbbiakban sem az ezred, osztály, sem pedig egyéni statisztika tárgyát nem képezhetik.”²²

Nyári teljesítményével egyébként Benkő Lajos a 101. vadászrepülő osztály egyik legeredményesebb pilótája volt, nevét külön megemlítette több hadijelentés is.

1944. augusztus 7-én Benkő Lajos a 27. harci bevetésére szállt fel. Ezen a napon a magyar vadászok egy nehezebb fegyverzetű német köteléket kísértek, annak számára vadászbiztosítást repülve. A bevetés azonban a földi irányítás és a kötelékparancsnok közötti nem hatékony kommunikáció, hibás parancsok és téves helyzetértékelés miatt katasztrófába torkolt: a visszavett gázzal köröző vegyes magyar-német kötelékre rátámadó 12 Mustang az amerikai 31. vadászrepülő osztály állományából a köteléket szétszórta és mintegy tucatnyi gépet lelőtt közülük. Az egyik lelőtt gép Benkő Lajos hadnagy Messerschmittje volt, melyből ő ejtőernyővel kiugorva sérülés nélkül ért földet Várvojlgy határában 10.20-kor. Nagy szerencséje volt, mert az

ugyanezen a bevetésen gépét szintén ejtőernyőn elhagyó három további magyar vadászpilóta közül kettőt – Molnár László hadnagyot, a kötelékparancsnokot, és Nyemecz János zászlóst – ejtőernyőn való leereszkedés közben sebeztek halálra a rájuk támadó amerikai vadászok, míg a harmadikat, a rendkívül súlyosan megégő Karátsonyi Mihály hadnagyot is végiglőtte egy Mustang a földre érkezése után, de szerencsére nem találta el.²³

Két nappal azután, hogy az amerikai vadászok lelőtték, Benkő Lajos egy várpalotai kiterőrepülésre szállt fel (az 1944. július 8-ai, veszprémi repülőteret ért amerikai bombatámadást követően kaptak néhány ilyen jellegű feladatot, hogy egy esetleges ismétlődő légitámadás során ne a földön érvék az amerikai bombák a gépeiket). Ez alkalommal azonban nem tudott leszállni Várpalotán, ugyanis a saját légvédelmi tüzérsg a magyar köteléket nem ismerte fel és tüzet nyitott rájuk. Benkő Lajos hadnagy gépét le is lőtték és ő kis magasságban, mindössze 200 méteren tudott csak kiugrani gépéből Iszkaszentgyörgy mellett 10.30-kor, mely pillanatokkal később fel is robbant a levegőben. Benkő Lajos a kis magasságból történt ugrást követően viszonylag nagy sebességgel csapódott a földnek rossz terepen és súlyosan megsérült a jobb oldalán (arcának jobb felén, illetve jobb lábszárán). Ezért a sebesüléséért Tűzkeresztjéhez a sebesülési pántot az 1944. december 22-én megjelent 66. sz. ezredparancsban adományozták részére.²⁴

Benkő Lajost sebesülése után a veszprémi kórházban kezelték augusztus 15-éig, mely napon egyik évfolyam- és századtársa, Cserny Miklós hadnagy egy Fieseler



Benkő Lajos 1944 október végén

Storch futárgéppel átrepülte Budapestre a tiszti kórházba. Átvitelét a veszprémi kórház egyik orvosa, dr. Penkov Iván javasolta, mivel szerinte Benkő Lajos jobb szemének sérülése nem javult, látáskiesése előreláthatólag fokozódni fog, és specialistára volt szükség hozzá, ezen pedig Veszprém-ben nem tudnak segíteni.²⁵

A budapesti honvéd tiszti kórházban augusztus 15-től szeptember 26-ig volt, közben augusztus 30-tól szeptember 25-ig jobb lábát be is gipszelték. Szeptember 26-tól 4 napot otthon töltött, majd áthelyezték rehabilitációra a honvéd gyógyfürdő kórházba Budapestre, ahol szeptember 30-ától október 28-áig kezelték. Ezt követően bő két hetes szabadságot kapott – közben 1944. november 1-jével 3 Liberátor lelövéséért megkapta a Kormányzói dicséret elismerés Magyar Koronás Bronz Érdemérmét hadiszalagon a kardokkal²⁶ –, majd miután

november 15-én Dunaalmásón a Repülőorvosi Vizsgáló Intézet (ROVI) újra bevetésre alkalmasnak találta, hivatalosan november 18-ával helyezték vissza a 101/1. vadászrepülő századhoz. Ekkorra jó néhány körülmény megváltozott alakulatánál: szeptemberben a 101. vadászrepülő-osztály ezreddé bővült a második osztály felállításával, az amerikaiak elleni nagy bevetések megszűntek, a vadászokat ekkortól már szinte kizárólag a szovjet repülőalakulatok, illetve földi csapatok ellen alkalmazták, és a 101/1. század parancsnokságát is Irányi Pál főhadnagy vette át (majd tőle nem sokkal később Murányi Jenő főhadnagy).²⁷

Sebesülése utáni első bevetését Benkő Lajos 1944. december 5-én késő délelőtt repülte a W-088 lajstromjelű Messerschmitttel, ez egy alacsony támadás volt a Dunántúlon előrenyomuló szovjet földi csapatok ellen. Mivel a szovjet csapatok hatalmas ütemben törtek előre, e napon már a vadászrepülő ezred is megkezdte Veszprém kiürítését, a nélkülözhető anyagok hátraszállítását. Bár a város ekkor még nem került a szovjet csapatok kezére, az eluralkodó pánik miatt sokan elmenekültek (részben ideiglenesen) a városból. Az ekkor elmenekülők hátrahagyott javaival kapcsolatban volt is egy olyan affér, amelynek következményei az ezredet – és személy szerint Benkő Lajost – komolyan érintették. (Leginkább a kanonoki pincékben hátramaradt bor okozta a problémát, amit a repülők „inkább mi igyuk meg, mint a szovjetek, mert akkor annál rosszabb lesz a kezükbe kerülő civileknek” jelszóval megittak, illetve elfolyattak.) Az ügyben leginkább a 101/1. vadászszázad hajózoí, illetve földi személyzete volt érintett, és az ezred parancsnoka, Heppes Aladár a század korábbi, illetve aktuális parancsnokait vonta felelősségre beosztottjaik viselkedéséért (Irányi Pál, illetve Murányi Jenő főhadnagyokat). Az ügynek később még folytatása lett, mint arról még szó lesz. December végéig – a rossz idő ellenére – Benkő Lajos még hat további bevetést repült a W-088, a W-090, illetve a W-065 lajstromjelű gépekkel.²⁸

1945 elején a rossz idő erősen korlátozta a vadászok tevékenységét. Benkő Lajos az év első két hónapjában – január 18. és február 22. között – 10 harci bevetést repült a W-171, W-105 és W-134 lajstromjelű gépekkel, de ezek során nem sikerült légi győzelmeinek számát szaporítania. (Bár ebben az időszakban, 1945. február 15-ei dátummal kapta meg német II. osztályú Vaskeresztjét még az előző évben aratott légi győzelmeiért.) Ezt követően azonban már nem is volt rá lehetősége, hogy újabb légi győzelmeket arasson, ugyanis 1945. március 2-án reggel dandárparancsnoki rendeletre letartóztatták, majd délben ugyan elengedték, de a szolgálat alól felmentették, többet nem került bevetésre. Letartóztatásának oka a december ötödikénél érintőlegesen említett eseményekben gyökerezett. Az akkor történtek miatt ugyanis Irányi és Murányi főhadnagyokat Heppes Aladár még januárban felmentette beosztásukból és áthelyezésre javasolta őket, mint parancsnoknak nem alkalmas tisztet. Az egész ügy igazából egy közte és Irányi főhadnagy között régebb óta húzódó ellentét kicsúcsosodása volt, és véleményem szerint Heppes ezzel az ürüggyel találta meg Irányi félreállításának a lehetőségét, és vele együtt Murányi főhadnagyot is kiemelte, hogy ne olyan látványosan kettejük személyes ellentétének elintézésének

tűnjön az ügy. Mindenesetre Irányi főhadnagy – aki egyébként az ezred egyik legtapasztaltabb és legjobb kötelékvezetője volt –, nagyon rossz néven vette illetően félreállítását és nem is hagyta annyiban, feljelentette a nyilasoknál Heppes Aladárt. Érdekes szála az ügynek – és itt lép be a történetbe közvetlenül Benkő Lajos –, hogy Irányi nem maradt egyedül az ezredparancsnokkal vívott harcában, hanem századának több pilótája is egyértelműen mellé állt. Az ügyből nagy botrány lett, mely egészen a magyar repülőalakulatok legmagasabb parancsnoki szintjéig gyűrűzött.²⁹

Benkő Lajos letiltásának oka tehát az volt, hogy az egyébként apolitikus, de volt századparancsnokához nagyon lojális Benkő Irányi mellé állt és ezzel ő is „kiírta magát” az ezredparancsnoka noteszéből, ahogy Szikora Pál László szakaszvezető is, a 101/1. vadászrepülő század egyik legeredményesebb, nagyon rámenős pilótája, aki szintén letiltásra került.

A bevetésre már nem járó Benkő Lajos alakulatával együtt vonult vissza Ausztriába 1945. március végén, ahol végül 1945. április 9-én létszámfelettiként Pockingba helyezték át, ahol a magyar légierő fő gyűjtőtáborra volt, itt is esett amerikai hadifogságba 1945. május 2-án.³⁰

Benkő Lajos második világháborús repülőkarrierjét röviden összefoglalva: 1940-1945 között a HMNRA és a m. kir. honvéd légierők keretein belül 18 repülőgéptípussal (Bü 131, Bü 181, Ar 96, Ro.41, Fw 56, Fw 58, CR.30, CR.32, CR.42, Levente I-II, Káplár I, WM 21, Re.2000, Bf 108, Bf 109 E-G, Caudron 138, UT-2) 1884 felszállás során mintegy 570 órát repült.³¹

1944-45-ben 44 harci bevetést repült, ebből 27 amerikai, 17 szovjet kötelékek, illetve utóbbi esetben földi csapatok ellen irányult. Bevetései során Benkő Lajos hadnagy 3 igazolt, valamint egy nem igazolt és egy további egyénileg nyilvántartott légi győzelmet aratott, valamennyit amerikai repülőgépek ellen.

A pockingi hadifogolytáborból a lehető leghamarabb, az egyik legelső szervezett szállítmánnyal tért haza. Vasúti szerelvényük 1945. október 5-én indult el és 9-én futott be Kaposvárra. 1945. október 26-án igazolták háborús tevékenységét. 1946. szeptemberétől a péti nitrogénműveknél helyezkedett el mint segédmunkás, majd 1948. október 10-étől az Országos Társadalombiztosítási Igazgatóságnál (OTI) pénztári tisztviselőként dolgozott.³²

1949. augusztus 24-én írt egy kérvényt a Honvédelmi Minisztériumba, hogy vegyék vissza az újjáalakuló légierő állományába repülőgép-vezetőnek, kérése azonban elutasításra talált.³³ A bekövetkező eseményeket ismerve talán jobban is járt ezzel, mert bár a Néphadsereg légierője számos 1945 előtt avatott tisztet átvett, később túlnyomó többségüktől gyorsan megszabadultak, és sokan kerültek közülük koncepciós perek nyomán börtönbe – köztük Benkő Lajos több évfolyamtársa is –, néhányukat ki is végezték.

Benkő Lajos 1950-től a Magyar Ásványolaj és Földgáz Kísérleti Intézetnél (MÁFKI) dolgozott, és itt is maradt élete végig. Az 1956-os forradalom idején munkahelyén beválasztották a munkástanácsba és a fegyveres őrség parancsnokává is megválasztották. Emiatt a forradalom leverése után kétszer is letartóztatták, és rövid

ideig Kistarcsára internálták, bár később visszavették munkahelyére. Az 1956-os forradalmat követően az Elnöki Tanács 1957/107. sz. határozata alapján felülvizsgálatok indultak meg az 1945 előtt végzett tisztek ellen rendfokozatuk meghagyása tárgyában. Ennek a vizsgálatnak gyakorlati jelentősége már nem volt, hiszen ezek az emberek – egy elenyésző töredéket kivéve –, régen át lettek minősítve a tartalékos állományba, és nem szolgáltak többé a fegyveres erőknél. Mindenesetre a felülvizsgálat eredménye tömeges lefokozásuk lett, mint a rendszer számára megbízhatatlan elemeké. Voltak köztük olyanok, akik ezt nem vették különösebben a szívükre, mert az volt a véleményük, hogy tiszti rendfokozatukat nem ettől a rendszertől kapták, így a Néphadsereg szerveinek azt elvenni sincs joguk. A túlnyomó többséget azonban mélyen bántotta ez az utolsó megaláztatás, mert sokan közülük a hivatásos katonai pályát életcélnak tekintették fiatal koruk óta, és nem csak a szolgálat lehetőségétől fosztották meg őket, de 1956-ot követően a kemény munkával megszolgált rendfokozatuktól is. Benkő Lajos esetében munkahelyének párttitkárhelyettese és személyzeti osztályvezetője az alábbi minősítést adta róla a felülvizsgálati lapjára:

„Benkő Lajos az ellenforradalom alatt az Intézetben alakult munkástanács tagja volt és a fegyveres őrség parancsnoka. E tevékenysége miatt kétszer is letartóztatásban volt és internálták is. Párthoz és Kormányhoz való hozzáállása már e tény miatt sem megfelelő.

Munkája és erkölcsi élete nem képezi kifogás tárgyát, csendes magatartású, viszházúzódo.

Tiszti beosztásának meghagyását nem javasoljuk.

Veszprém, 1957. szeptember 20.”³⁴

Mivel a Néphadsereg veszprémi kiegészítő parancsnokságának illetékesei is egyetértettek a munkahelyi véleménnyel, 1958. március 31-ével Benkő Lajosnak is elvették hadnagyi rendfokozatát és lefokozták tartalékos honvéddé.³⁵

Ezt követően Benkő Lajos, ez a rendkívül zárkózott, precíz, szerény ember már csak a családjának élt. A nyugdíjas kort és unokáinak születését azonban már nem érthette meg. Mivel a MÁFKI-nál évekig nagyon erősen mérgező anyagok között dolgozott, valószínűleg ez okozta, hogy hasnyálmirigy-rákot kapott, melynek következtében 1975. július 20-án elhunyt Veszprémben. Benkő Lajost három nappal a halála után, 1975. július 23-án az alsóvárosi temetőben lévő családi kriptában helyezték végső nyugalomra.

1991. október 23-án posztumusz az 1956-os Emlékéremmel tüntették ki.

JEGYZETEK

¹ Benkő Lajos testvérei közül az 1922-ben született János a budapesti karhatalmi zászlóalj katonájaként a háború végén esett szovjet hadifogságba, és egy szovjet fogolytáborban halt meg 1947-ben. A legfiatalabb testvér, György 1923-ban született, ő 2010-ben hunyt el.

² HM HIM Központi Irattár (továbbiakban KI): 4191. sz. tiszti okmánygyűjtő. Benkő Lajos 1950. április 11-én kézzel írt önéletrajza alapján.

- ³ A Benkő család szíves adatközlése szerint. Ezúton is szeretném megköszönni Benkő Lajos családjának az anyag összeállításához nyújtott pótolhatatlan segítségét.
- ⁴ HM HIM KI 4191. sz. tiszti okmánygyűjtő, Benkő Lajos 1950. április 11-én írt önéletrajza alapján.
- ⁵ A ma is élő Michna György életrajzáról lásd *Becze Csaba: Elfelejtett hősök*. Püldo, Budapest, 2006. 120-121. p. (továbbiakban: *Elfelejtett hősök*), Vargha Lajos életrajzáról lásd *Becze Csaba: A 102. vadászbombázó (csatarepülő) osztály története II*. In: Magyar Szárnyak Évkönyv 2001. 32-39. p.
- ⁶ Benkő Lajos minősítési előjegyzése a HMNRA győri keretétől.
- ⁷ Nem árt ezzel kapcsolatban megjegyezni, hogy ahogy általánosságban a magyar légierő II. világháborús iratanyagának több, mint 99,5%-a elveszett, úgy az iskolaalakulatok esetében is a hivatalos iratanyag pusztulása a legtöbb esetben teljes, 100%-os. Ezért az alakulatok történetét az egyes növendékek felől „visszafelé” rekonstruálni rendkívül nehéz feladat.
- ⁸ A kiképzéssel kapcsolatos adatok a HM HIM KI 4191. sz. tiszti okmánygyűjtő, Benkő Lajos anyakönyvi lapja alapján. A motoros alapkiképzéstől az 1943. augusztus 20-ai akadémiai avatásig terjedő időszokról lásd még bővebben Benkő Lajos egyik évfolyamtársa memoárjait – *Tobak Tibor: Pumák földön-égen. Háttér Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 1989. 7-66. p.*
- ⁹ Uo., illetve Benkő Lajos Repülő Leírása alapján.
- ¹⁰ A Magyarország feletti, amerikaiak elleni légi háborúról lásd részleteiben *Pataky Iván-Rozsos László-Sárhidai Gyula: Légi háború Magyarország felett I-II*. Zrínyi, Budapest, 1992-1993.
- ¹¹ *Dániel László: Így kezdődött... (kézirat)*. A ma is élő Dániel László életrajzát lásd *Elfelejtett hősök*. 87-88. o.
- ¹² Repülő-tűzkeresztség. In: *Nemzeti Újság*, 1944. május 2. 4. p.
- ¹³ Irányi Pál életrajzáról lásd *Elfelejtett hősök*. 108-110. p. A tatabányai származású Nagy József részletes életrajza előreláthatólag 2011-ben fog megjelenni Tatabánya M. J. V. Levéltárának egy kiadványában.
- ¹⁴ Nagy József visszaemlékezése 1982-ből.
- ¹⁵ Nagy József levele 1983-ból.
- ¹⁶ Benkő Lajos Repülő Leírása, illetve notesze 1944-ből.
- ¹⁷ National Archives and Records Administration (Washington D.C, USA – továbbiakban NARA): Missing Air Crew Report # 5190, 5433, 5440, 5457, 5467, 5640, 5644, 5647.
- ¹⁸ HM HIM KI 4191. sz. tiszti okmánygyűjtő, Benkő Lajos anyakönyvi lapja, valamint Benkő Lajos notesze 1944-ből, valamint Nagy József visszaemlékezése 1982-ből.
- ¹⁹ NARA: Missing Air Crew Report # 6440, Bundesarchiv-Militärarchiv (Freiburg, Németország): RL 5/5.
- ²⁰ Négy szemközt a győztes vadászpilótával. In: *Veszprémi Hírlap*, 1944. július 16. 3-4. p.
- ²¹ NARA: Missing Air Crew Report # 6815, illetve Veress D. Csaba szíves közlése alapján.
- ²² HM HIM HL 101. v. rep. e. iratanyaga 110. doboz 27. sz. ezredparancs, 1945. február 6.
- ²³ Lásd erről bővebben *Elfelejtett hősök*. 53-55. p., valamint Benkő Lajos notesze 1944-ből és Karátsonyi Mihály levelei a szerzőnek.
- ²⁴ HM HIM HL 101. v. rep. e. iratanyaga 110. doboz 66. sz. ezredparancs, 1944. december 22., Benkő Lajos notesze 1944-ből, illetve Repülő Leírása alapján.
- ²⁵ Benkő Lajos naplója, 1945. augusztus 15-ei bejegyzés (az egy évvel később vezetett naplójában az évfordulón írta le a részleteket).
- ²⁶ HM HIM KI 4191. sz. tiszti okmánygyűjtő, Benkő Lajos anyakönyvi lapja, 54. számú Honvédségi Rendelet 1944. december 21. 1104. o.
- ²⁷ Benkő Lajos notesze 1944-ből, valamint HM HIM HL 101. v. rep. e. iratanyaga 110. doboz 44. sz. ezredparancs.

- ²⁸ Benkő Lajos notesze 1944-ből, valamint Repülő Leírása.
- ²⁹ Benkő Lajos naplója, illetve notesze 1945-ből, valamint Szirmay Aladár vezérőrnagy, repülődandár- (majd repülőhadosztály-) parancsnok magánnaplója (eredetije a szerző birtokában). Az Irányi ügyről lásd még bővebben Elfelejtett hősök 110. p. és 135. p., valamint Szirmay Aladár vezérőrnagy magánnaplója.
- ³⁰ HM HIM HL 101. v. rep. e. iratanyaga 110. doboz 54. sz. ezredparancs 1945. április 9., illetve Benkő Lajos naplója.
- ³¹ Benkő Lajos Repülő Leírását 1945. március 31-ével lezárták (addig 1870 felszállása és 558 óra 50 perc repült ideje volt), azonban naplója és néhány töredékes hivatalos irat szerint április elején is volt további 14 felszállása futárgépekkel. Ezen repülések pontos időtartama nem ismert, átlagban 40 perccel számoltam őket, ezzel a korábbi repülésekkel együtt 569 óra 10 perc repült idő jön ki, amit az egyszerűség kedvéért – és mivel amúgy is becslésen alapul –, felkerekítettem 570 órára.
- ³² HM HIM KI 4191. sz. tiszti okmánygyűjtő, valamint Benkő Lajos naplója illetve notesze 1945-ből.
- ³³ HM HIM KI 4191. sz. tiszti okmánygyűjtő. Benkő Lajos eredeti kérvénye a nyilvántartási lapjához csatolva.
- ³⁴ HM HIM KI 4191. sz. tiszti okmánygyűjtő.
- ³⁵ Uo.

A hősök példája

Ifj. Bokrossy Viktor I. (1884-1915)
és ifj. Bokrossy Viktor II. (1917-1943),
avagy a Bokrossy-dinasztia azonos nevű és sorsú
katonahőseinek emlékére

JÁKÓI BERNADETT

Bevezetés

*„A mester lábánál lakom,
Fejem kezére nyugtatom,
Szemem keresi a szemét,
fülem nem hall más zenét
csak aranyszája énekét.
A mester lába nyoszolyám,
S ő pártfogó atyám, anyám,
Gyermek vagyok örök égen,
S túl mindenféle dolgokon,
Mindig csak róla álmodom
A mester hív, a mester vár,
nincs semmi korlát, nincs határ,
mint kismadár mint repdesett
megnyílik oldalán a seb,
s szívem az ő szívéen pihen.”*

(Vanyó Tihamér katolikus pap verse Görsching Editnek)

A VESZPRÉMI KERESKEDŐCSALÁDOK TANULMÁNYOZÁSA SORÁN derült fény arra a meglepően értékes tényre, amelyet a kutatásaim során értékes bizonyítékok támasztanak alá. Még 2003 őszén történt, hogy régi veszprémi képeslapok alapos tanulmányozása alatt egyre több helyen bukkant fel a postalapokon Bokrossy Viktor kereskedő neve. Igaz, nemcsak a postalapok, hanem a helyi újságok is beszámoltak a család mindennapjairól, a családtagok érdekes munkáiról, a köztisztviselőben álló családfő városi, közeleti tevékenységéről. Számomra ekkor

derült fény arra, hogy ez a család generációk (1838) óta meghatározta a város kulturális és üzleti hírnevét. A családfa alapos tanulmányozása során találtam két, egymástól korban távol élő, de a dinasztia azonos nevű családtagjaira, a két, azonos nevet viselő Bokrossy Viktorra. *Párhuzamosság fedezhető fel a két Bokrossy Viktor között, bár egymást nem is ismerhették, de az életsorsuk és a katonai hivatásuk szinte azonos.*

Kutatásom alapján sikerült beazonosítani a két unokafivért, akiknek nemhogy a nevük azonos, de mindketten a háborús fronton estek el, s váltak Veszprém város hősi halottjává. Hősi példázatukat egykori gyászjelentés, illetve emléktábla jelöli a piarista gimnázium falán.

Kiket is takar a hősi emlékezet?

Idős Bokrossy Viktor kereskedő a dinasztia megalapítója, aki csaknem 60 éven át tartotta fenn jó hírű és a vármegyében híres kereskedését. 1919-ben hunyt el. A mai is álló, a Szabadság tér 11. sz. alatti házat Bokrossy-házként emlegetik a régi veszprémiek.

I.

A Bokrossy-ház a Gizella téren

A városunkat bemutató korabeli utcaképeket, képeslapokat tanulmányozva érdekes nevekkal találkozhatunk az üzletek kirakataiban, cégértáblákon, épületek tűzfalára hatalmas betűkkel festve, újságok hasábjain, hirdetések sokaságában. Ezek az iparos és kereskedő családok hosszú évtizedeken át hirdették portékáikat a város különböző pontjain, s a mesterségük dicsősége – ahogy általában lenni szokott –, apáról fiúra szállt.

Az 1848-1949-es szabadságharc leverése után Bach önkényuralmi rendszerében teljesen megbénult a város, amely a kereskedők és az iparosok elszegényedését vonta maga után. Veszprém nem igazán tudott bekapcsolódni a meginduló gazdasági vérkeringésbe. A vasút elkerülte a várost, ami lehetetlenné tette a cserekereskedelmet. A kereskedők a piac kopott, sáros talaján kínálták portékáikat, a tehetősebbek fedél alá kerülve valamely középület alagsorában találtak megfelelő helyet kereskedésüknek. A pizkos, egészségtelen földön zajló üzletelést végleg a társadalmi változások, ezen belül a kereskedelem némi fellendülése szakította meg. A kiegyezés utáni polgárosodás a sok rossz csapás, kudarc, természeti katasztrófák sorozata mellett viszonylagos lendülettel indult meg.

Az 1880-as évekre a polgári élet látványosan fellendült. Megalapították a város első közéleti hetilapját, majd a 80-as évek végén már több lap és folyóirat jelent meg egymással párhuzamosan. A határok megnyíltak, amely lehetővé tette a kereskedők

és az iparosok nagyméretű vándorlását, a cserekereskedelem létrehozását. A tudományos és a művészeti élet fellendülésével sok veszprémi tehetség hagyta el szülővárosát, s kereste boldogulását az ország különböző fejlett nagyvárosaiban, vagy jobb életet remélve külföldön. Az itthon maradt tehetősebb középosztály jelentősebb vagyonát és ingatlanját a kereskedelemben fektette, megalapozva ezzel az önálló üzlet létrejöttét.

Akkor a kereskedelemmel foglalkozni, üzletet nyitni komoly, egy életre szóló elkötelezettséget, tisztességes pozíciót, egyfajta rangot, elismerést jelentett annak a családfőnek, aki ezt hivatásául választotta. Olyan nevekkkel találkozhatunk, mint Fodor Ferenc, Deutsch Izidor, Winter Sándor, Bakos Kálmán, id. Jákói Sámuel, Steiner Mór, Fekete Gyula, hogy csak a legjelentősebbeket említsük. Közöttük áll a sorban egy olyan, akinek neve és cégtáblája több mint 65 éven keresztül meghatározta egy városrész fotogén nézetét, ill. aki a XIX. század végi Veszprém kereskedelmi és közéletében jelentős szerepet töltött be, majd később, városszerte szinte halhatatlan hírnevet szerzett nem csak a századelő, de a későbbi évtizedekben is. Az ő nevével nemcsak az üzleti világban, hanem a városi politikai közéletben is sokat találkozunk.

Id. Bokrossy Viktor fűszer- és gyarmatáru kereskedő (1850-1919)

A veszprémi kereskedőág megalapítója

Leszármazottai ma is büszkén vallják ősük tetteikességét, kitartását, amellyel a nehéz politikai viharokban is méltóan tartotta meg Gizella tér 8. sz. alatti (ma Szabadság tér 11.) üzletének és családjának jó hírnevét, szellemiségét. De ki is volt ő valójában, aki megérdemel annyi tiszteletet az utókor részéről, hogy egy kis tanulmányban megemlékezzünk róla, felmenőiről és mai leszármazottjairól? Utódai bizony itt élnek közöttünk a mindennapjainkban, s fiaik adják-viszik tovább a hagyományörző Bokrossy vezetéknévét.

A családi hagyomány szerint a veszprémi Bokrossy-dinasztia a XIX. század közepétől eredezteti származását. Felmenő ágainak valószínűsíthető tagjai a krónikák szerint az 1848/49-es szabadságharc veszprémi eseményeinek is domináns szereplői voltak. A Bokrossy vezetéknév itt és ekkor tűnik fel először írott városi forrásokban. Eredetét tekintve a grazi ősök a Baumel nevet magyarosíthatták az 1820-30-as években: Francsics Károly borbélymester híressé vált naplójában már a magyarosított vezetéknévű Bokrosi Károly fűsűkészítő és Bokrosi Ferenc kéményseprő mester neveit említi meg a városban végigvonuló és piactéren felálló sereg előtoborzóiként.

A címben nevezett Bokrossy család gyökerét Bokrossy Antal és felesége, Ferenczy Johanna (veszprémi gyógyszerész-dinasztia tagja) 1838-ban kötött házassága alapozta meg. (Itt már felbukkan és végigvonul a ssy-val írt vezetéknév.) A nagy vagyonnal rendelkező családnak Badacsonyban volt szőlőbirtoka, valamint a jeruzsálemhe-

gyi városrész külső, nagy részét vallották tulajdonuknak. A kőbányák helyén álló ún. Keglovics-házat is a család fő építette, s birtokuk később egészen az Irgalmas nővérek zárdájáig húzódott. A Festő utcai házak helyén álltak az istállóik, s a gazdasági épületeik. Családi gazdaságukhoz négylovas kocsi tartozott.

A testvérbáty, *Bokrossy Miklós* 1844-ben látta meg a napvilágot, aki apja kérésére a kalocsai Konviktusban nevelkedett. Papnak tanult, amihez hivatást nem igazán érzett, később inkább a veszprémi káptalan megbecsült gazdatisztje lett, s kasznárként tevékenykedett. Soha nem nősült meg, mert egyetlen szerelme máshoz ment férjhez. *Mari* nővérét, aki pártában maradt, a nagyon csendes, szerény lelkű *Karolin* húgát magához vette. A három testvér jólétben élt Fülén a két nőtestvér haláláig. A káptalan ottani gazdaságát Miklós első gazdasággá emelte. Ott *Mari* nővér híres konyhát vezetett. Szép vagyonnal ment nyugdíjba a puritán becsületességéről közzismert úriember. Ekkor megvásárolta a veszprémi *Ranolder* utcai házat (1899, ma Iskola utca), amit átépíttetett. *Mari* testvérnőjét kérte fel saját háztartásuk vezetésére.

*Sőt, még a fülei szakácsnőjét, és annak a lányát is elhozta. Bokrossy Elemér ifjú serdülőként egy ideig náluk lakott, aki mélyen tisztelte nagybátyja szűkszávúságát, de annál mélyebb vallásosságát, iránta való figyelmességét. Az akkor éppen serdülő Elemért igazi felnőttként kezelte, egyetlen rosszálló szavak nélkül. Egyedüli szórakozása a tarokk kártya volt. Unokájaként nevelte, és pártfogolta testvérei gyermekeit, úgy bánt velük, mint legkedvesebb vendégeivel. Nyugalomba vonulása előtt készítette el a végrendeletét, amely szerint a következőket hagyta örökül: A *Ranolder* utcai házat *Viktor* testvéröccsére, az ingóságokat *Emília* nővérére, részvény és készpénz állományát egyenlő arányban *Poschpeschnére* (*Emília* nővérének lánya) és a 6 *Bokrossy* testvérré (*Viktor* bátyjának a gyermekeire, *Viktor*, *Jenő*, *Elemér*, *Mária*, *Zoltán*, *Ferenc*) hagyományozta.*

Első agyvérzése után, melynek következtében megbénult nyelvvel akart mondani valamit a mellette álló ifjú Elemérnek, s a zsebében lévő pénzeit kívánta átnyújtani neki, semmi értelmes szó nem jött ki a száján. Pár heti szenvedés után második agyvérzése vitte el a nemes veszprémi lelket. Az 1908-ban bekövetkezett halála után édesanyját, *Ferenczy Johannát* az ügyvédek teljesen kiforgatták a vagyonából.

Emília nevű nővére *Farbovszky* vezetéknevű erdész felesége lett. Egyetlen lánykájuk, *Stefánia* pedig *Poschpesch Adolf* miniszteri főtisztviselővel fogadott örök hűséget.

1850-ben látta meg a napvilágot *id. Bokrossy Viktor*. Nagynénje ekkor Keszthelyen élt, nála fűszerkereskedést tanult. 4 évig inaskodott, tanulóévei alatt egyetlen szabadnapja nem volt. Hétvégen, ünnepnap a szinte folyamatosan működő trafikban kellett kiszolgálnia. Nagybátyái gyógyszerészek, illetve egyetemi tanárok voltak, de velük sajnálatos módon megszakadt a család kapcsolata.

Ekkorra már a gyengéd lelkű, szép testtartású *Bokrossy Viktor* huszárkáplárrá serdült. Feladta huszártisztjei többféle ajánlatát, hogy belőle is tisztet faragjanak, hogy feleségül vehesse Veszprém legalacsonyabb, koromfekete, majd később már galambósz, városzerte tisztelt szappanos és gyertyaöntő polgárának, *Szente Ferenc* kicsi,

de rendkívül eszes szöke tündéré, Sente Alujziát (1858-1942). A gavallérhajlamú volt huszártisztet hiába kecsgettette a gazdag tekintélyes főnöke, Ruttner Sándor nagyhírű kereskedő, ha az ő hűgát elveszi, odaadja egyik üzletét, amelyet Viktor kezelt. Hiába próbálkoztak előkelő családok kisasszonyai is elfordítani a szép huszártiszt fejét, aki éppen a boszniai okkupációból tért haza, ő makacsul kitartott saját szöke Luzi (Alujzia) tündérékéjénél. A házasságba hozott *40 Ft* hozománnyal nyitja meg Főtéri (majd Gizella téri) üzletét, amelyet a Sente-testvérektől (menyasszonya testvéreitől) vásárolt meg. Ezzel egyidejűleg Almádiban szőlőt telepített, majd a család részére 2 hatalmas villát építtetett. A nagy károkat és hatalmas pusztítást okozó, állandóan visszatérő veszprémi tűz az ő ingatlanvagyonait sem kímélte. Mindezek ellenére 6 szép, egészséges gyermeket nevelt úgy a tekintélyes és szigorú üzletasszony feleségével, hogy azok mindig lépést tudtak tartani a kortársaikkal.

Kereskedés és közélet

Id. Bokrossy Viktor nevével a városi közéletben először 1880-ban találkozunk, amikor is a Gizella téri Sente Ferenc-féle házban megnyitja élete első önálló kereskedését. Nem véletlenül, hiszen felesége, Sente Alujzia, akivel ez évben köt házasságot, szüleivel eme, már az 1827-ben megépült házban élt. 1881-ben apósa, Sente Ferenc szappanfőző kisiparos tragikus halálával megszűnt az üzlet, amit özv. Sente Ferencné szabadkézből áruba is bocsátott.

A veszprémi ág megalapítójaként itt kezdődik el annak családnak a története, amely csaknem hét évtizeden keresztül meghatározta és befolyásolta a városi közélet mindennapjait.

Bokrossy Viktor tehát eme Gizella téri házba nősült, cégalapítóként vonult be Veszprém város társadalmi életébe. Ettől az időtől fogva már nem csak az üzletre, hanem a városi köztevékenységben való szereplésére is figyelmet fordított.

Kereskedésének megnyitása az alábbi reklámmal indult el, amely első ízben a városi újság, a Veszprém című lap hasábjain jelent meg 1880. augusztus 6-án.

„Van szerencsém ezennel jelenteni, hogy itt helyben a Gizella téren lévő Sente Ferenc-féle házban saját czégem alatt és felelősségemre jól berendezett fűszer és gyarmat árú kereskedést nyitottam. Elegendő szakismerettel és forgalmi tőkével megkezdett zsenge vállalkozásomat a t. közönség, különösen a m.t. háziasszonyok szíves figyelmébe ajánlva bátran elmondhatom, hogy kereskedésemet az igényeknek megfelelően és úgy rendeztem be, hogy a szakmába vágó mindenféle cikkek mindenkor kellő mennyiségben és jó minőségben feltalálhatók legyenek és ár tekintetében a versenyt is kiállhassák. Evvel és pontos, figyelmes kiszolgálás által reményelem megnyerni a t. közönség kegyét, melyet nemcsak egvelőre kiérdemelni, hanem a jövőben és mindenkorra fenntartani egyetlen és igaz törekvésemnek ismerni kötelességemnek tartok.”

1881-től üzlete egyre népszerűbb lett, hiszen a Piac tér közelében, az akkori Korzó

központjában állt, ami hamarosan az ún. szagos misére igyekvő, ill. az onnan lesiető közönség kedvenc betérőjévé vált. Gondosan megfontolta az üzlet elhelyezkedésének előnyeit. Árukészletét kezdte kibővíteni, s a fűszerek mellett Karaván teát, Jamaica rumot, s más közkedvelt minőségi italokat is forgalmazott. Emellett angol teasüteményével, zamatos kávéjával, s egyéb friss csemegékkal, déligyümölcsökkel lepte meg tehetősebb vásárlókörét. A századelőre már a város legnépszerűbb üzletét mondhatta magáénak.

Később legjobb minőségű áruival a gazdasági és kerti veteménymagvak népszerűsítésével nyerte meg a közönség tetszését, s ez időtől fogva már nemcsak csemegeárukkal, hanem mezőgazdasági termékek kereskedésével is foglalkozott. Lakásának emeleti ablakpárkányain a legújabb, távoli gyarmatokról beszerzett áruk tömkelegét láthatta az arra sétáló városi közönség, hiszen közszemlére helyezte a kagylókat, különleges terméseket, exkluzív portékáit, s ezzel a városkép hangulatát is jelentősen befolyásolta. (Ugyanezt tette később fia, Ferenc is, aki apja halála után tovább vitte a kereskedést.) Igazi kereskedőként jó hírnevét felhasználva sokoldalúságát is igyekszik megmutatni a városnak. A Veszprémi Önkéntes Tűzoltó Egylet tagjainak névsorában pénztárnokként szerepelt, majd fáradhatatlanságát bizonyítva 1882-től a városi Ipari és Kereskedelmi Kör tiszteletbeli jegyzője lett. 1900-ban már a veszprémi Szikvízgyár Rt. igazgatósági tagja, majd ugyanekkor a helybeli kir. törvényszéknél esküdtszéki tárgyalásokon póttagként volt jelen.

A dinasztia születése

1882-ben született első gyermeke, *Jenő* (1882-1968), aki később városi főmérnöként, műszaki tanácsosként válik ismertté. (*Az ő fia volt a Biba, alias Bokrossy Viktor II. 1917-1943.*)

1885-ben a második gyermek, *Mária* (1885-1973), egyedüli lányként látta meg a napvilágot.

1886-ban ismét egy fiúval bővült a család, aki ráadásul apja keresztnévét kapta, *Viktor* (1886-1915). Sajnos az a remény, hogy majd egyszer ő viszi tovább a bolt jó hírnevét, hamar elillant, hiszen fiatalon, 29 évesen 1915-ben az I. világháborúban halt hősi halált.

1888-ban érkezett a családba a negyedik gyermek, *Ferenc* (1888-1943), aki apja kereskedését 1913-ban átvette, s haláláig, 1943-ig működtette.

1890-ben az ötödik gyermek, *Elemér* (1890-1971) született, a későbbi bankár.

1896-ban jött a világra *Zoltán* (1896-1945), aki később anyai nagyszülei példáján gyógyszerész végzettséget szerez.

A család valamennyi sarja (kezdetben a fiúk, később Mária is) időközben beletanult a kereskedelem világába, amivel bizonyították is a tehetségüket. Jó üzletembereknek tartották őket, emiatt szerették és tisztelték is őket a városi polgárok. Rendszeresen adakoztak a szegények, illetve az akkor épülő gyermekmenhely javára,

valamint az akkor felállítandó Erzsébet-szoborra (1902). A veszprémi árvák karácsonyi segélyeként déligyümölcsöket, fügefüzereket ajánlottak fel. Felesége, Sente Alujzia a városi Nőegylet domináns tagjaként is népszerűségnek örvendett. Bár sem az idős Bokrossy Viktor, sem a fiai nem szolgáltak ki köpenyes eladóként, a bolt vezetése és fenntartása Sente Alujzia feladata volt. Állandó alkalmazottakat tartottak, úriember módjára voltak tulajdonosai az üzletnek, ám mindig is szemmel kísérték az állandó vendégkört, s ezáltal presztizsben tartották a család jó hírnevét is. A földszinti részen volt az üzlet, a felső emeletén pedig a lakás, ahol a család élt. A gyerekek is itt nőttek fel, a dinasztia is ebben a házban élte le életét.

A 6 gyermeke közül az 1886-ban született *Viktor* volt az, aki az atyai remények szerint örökölhette volna a kereskedést.

Ifj. Bokrossy Viktor I. (Veszprém, 1886–Munkács, 1915)

Az ifjú Viktor a veszprémi székeskáptalan gazdasági ellenőre volt, a veszprémi magyar királyi Honvéd Gyalogezred tartalékos főhadnagya, a Signum Laudis katonai érdemrend tulajdonosa. Ám a világháború szele hamarosan megcsapta a család katonakorú fiait, s így Viktort az üzlet pultja helyett a honvédség kötelezte. Önkéntes éveit 1907-1908-ban a volt császári és királyi 19. gyalogezrednél töltötte. Az I. világháború kitörésekor azonnal bevonult a 31. népfőlkelő ezredhez, akikkel az orosz harctéren szolgált.

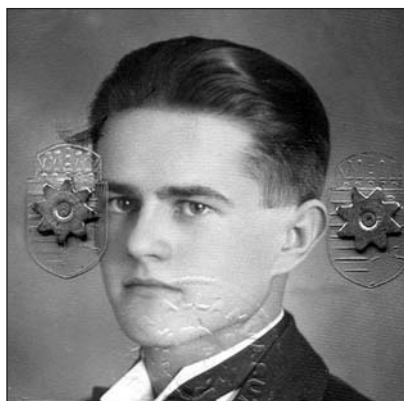
1914. november 22-én megsebesült. Felgyógyulása után, 1915-ben újra visszatért csapattestéhez az orosz frontra, ahol 1915. május 20-án újból megsebesült. Lőtt sebeivel a munkácsi kórházban ápolták, ahol 1915. július 10-én 52 napi borzasztó szenvedés után 29 évesen hősi halált halt. Őt és bajtársait 1915. július 15-én a veszprémi alsóvárosi temetőben nagy részvét mellett helyezték örök nyugalomra. A sírnál Rédey Gyula dr. nagyprépost mondott beszédet.

A főhadnagyot beteg édesapja, id. Bokrossy Viktor, édesanyja, Sente Alójjia, testvérei, Jenő, Mária, Ferenc, Elemér, Zoltán gyászolták. Gyermeke, felesége nem volt.

Sajnos, a dokumentumok a részletes életrajzról keveset tudósítanak, s a család ma élő leszármazottai nem tudnak róla emléket, családi ereklyét felmutatni.

Ifj. Bokrossy Viktor II. (BIBA) (1917. december 6. Veszprém - 1943. január 12. Olin völgye)

A Bokrossy-dinasztia legrejtélyesebb halálával nyilvánították hősi halottá az 1943-ban, a Don-kanyar menti harcokban elhunyt Bokrossy Viktort, becenevén Bibát. Erről egykori felesége, (az interjú óta sajnos elhunyt) Neruzsil Istvánné, Görsching Edit mesélt.



Bokrossy Viktor II.
(1917-1943)

„Bokrossy Jenő városi mérnök fia volt Viktor (Győző), akit a család és a közvetlen ismerősök csak Bibának hívtak. 1917-ben született, 1943-ban halt meg a fronton. A felesége voltam. Rövid időre hívták be a katonasághoz 1942-ben, én akkor láttam őt utoljára. Valahol a Don-kanyarnál elesett. A családot nagyon régen ismertem, de jobban itt Veszprémben ismertem meg őket, mert én Tatán születtem. 1931-ben kerültünk ide, mert édesapámat, Görtsching Emil görög-latin szakos tanárembert ide helyezték a Kegyesrendi Főgimnáziumba a piaristákhoz. Ő civilként tanított a papi iskolában. Édesapám révén ismerkedtünk össze, s így kerültem be a Bokrossy családhoz. 1942. november 9.-én lettem a felesége. 1942.

november 9.-én a keleti hadműveleti területre a II. hadsereghez sióktatóul bevonult, november 15.-én vitték ki Oroszországba. A 7. Hadtest 19. Hadosztályánál egy gyalogezrednek volt a sióktatója Márki községben. 1942-43-ban voltak a kritikus harcok a Donnál, őt, mint testnevelő tanárt behívták katonának, sióktató gyalogsághoz, de neki azt mondták, csak rövid időről lesz szó. Hazudtak neki. Kivitték, s bevetették a harci helyre, s ott esett el.”

A piaristákhoz a VKM küldte, helyettesítő testnevelés szakos tanárként került Tusnay Kálmán helyére 1 tanéves szerződéssel. Heti óraszámja 24 volt. Ő vezette a Szent Imre Sportkört, amely 1924. szeptember 15.-én alakult, és akkori tiszteletbeli elnöke dr. Neuhauser Frigyes igazgató, vezető tanára Bokrossy Viktor volt. 1940. szeptember 15-én újraalakult a sportkör.

A sportköri óraszámok száma: hetenként 3. A sportkör tagjai a MOVE-tornapályán gyakorolhattak. A sportkör a testnevelő tanár katonai szolgálata miatt 1942. november 5-től nem működött. 1942. november 5-én Bokrossy Viktor, világi okl. helyettes testnevelő tanár bevonult katonai szolgálatra.

„Sokat olvasgatok róla, ennyi iratom van. Nem igazán tudták megállapítani, hogy hol és mikor esett el pontosan. Az biztos, hogy 43 elején halt meg valamikor januárban. Akkor itt laktunk Veszprémben a Jókai Mór utca 14. sz. alatt. Ez a lakás már a miénk volt, előtte a Bokrossy Jenőék házában laktunk egy ideig a Szent Anna téren. Majd 1944. május 13.-án már Szent Anna tér 4-ben laktam.

Biba haláláról hivatalosan 1943-ban értesültem először. Előtte csak eltűntnek nyilvánították. A hivatalos értesítő, amin a pecsét a következő volt: a Magyar Királyi



Harctérre vonuló katonák búcsúztatója (Gabonapiac tér). Valahol a sorokban ott áll Bokrossy Viktor is



*Bajtársával.
A baloldali B. Viktor*

4/III. Gyalog Pótszásad Gazdasági Hivatala tájékoztatott engem, miszerint Bokrossy Viktor 1943 januárjában a II-es hadsereg parancsnokság számnélküli értesítése alapján eltűnt. Szemtanú által felvett jegyzőkönyv alapján hősi halottá nyilvánítják 1943. február 14.-én. Politikai szempontból semmi kifogás alá nem esik, semmiféle politikai mozgalomban részt nem vett, politikai pártnak és szervezetnek tagja nem volt.

Ezután sokat levelezgettem a hivatalokkal, utána különböző juttatások illettek meg.

Biba után a családot megillető eltartási illetményben részesültem. Egyre több igazolást kaptam a Főgimnázium Igazgatóságáról is, melyben hivatalosan is alátámasztották a tényt, hogy mi is történt velem.

A levelek halmaza mesél nekünk Edit néni gyászáról és fájdalomról. Szinte a mai napig várja vissza egykori kedvesét, érzékenyen emlékezik minden apró részletre. A fájdalom sebe csak hosszú-hosszú évek után gyógyult be, amikor beletörődött a sors akaratába: férjét nem kaphatja vissza a háború kegyetlen szorításából. Még el sem tudta temetni. Eltelt 6 év,

és Edit néni számára új élet kezdődött a hosszú, reménytelen várakozás után. Kezdetlen idők voltak. Feldolgozni nem igazán volt könnyű az elvesztést, hiszen ismeretlen helyen és időben esett el, beazonosításra sem került sor. Bokrossy Viktor valahol a Don melletti Márki község határában alussza örök álmát.

Gyermekük nem született. Edit néni újra férjhez ment, aki egészen 2002 őszéig, férje haláláig kitartott mellette, és lánya, Klára és családja gondozásában talál ma megnyugvást. (2007-ben elhunyt)

Levelek a családi hagyatékból

A következőkben levelek halmaza mesél a Bokrossy Viktor halálával kapcsolatos eseményekről, a hivatalokkal való levelezésekről. Az adatok, a levelek hely- és hadtörténeti értékűek.

(Az alábbiakban a levélrészletek mellett felsorolásom a család tulajdonában lévő eredeti iratokat.)

„Sokat leveleztem a hivatalokkal, utána különböző juttatások illettek meg – meséli Görsching Edit. Biba után a családot megillető eltartási illetményben részesültem. Egyre több igazolásokat kaptam a Főgimnázium Igazgatóságáról is, melyben hivatalosan is alátámasztották a tény, hogy mi is történt velem.” A következő levélben ezt olvashatjuk:

1. sz. levélrészlet

Gimnáziumi Igazgató hivatalosan igazolom, hogy Bokrossy Viktor veszprémi lakos, mint államilag kinevezett testnevelési helyettes tanár 1942. évi november hó 5.-ig fenti intézetünknel működött, mikor is behívási parancsra keleti hadművelési területre távozott, ahol az 1943. évi januári harcokban a hivatalos értesítés szerint nyomtalanul eltűnt.

Igazolom, hogy a nevezett az OTBA járulékokat mindenkor fizette, OTBA könyvecskét a mai napig sem kapta meg ismeretlen okból.

Dr. Nyers Lajos ig.helyettes

Révész László levele Edit néninek. Laci bácsi piarista öreg pap volt, aki szerette és tanította Edit nénit. Bibáról ír, hogy aggódik érte. 1943-ban Nagykárolyból címezi a levelet.

(Egy bajtárs levele feleségéhez, hogy adja át Edit néninek.)

2. sz. levélrészlet

Kedves Etukám!

Ismét a hegyekben mászkáltam, csak most jutottak soraid a kezembe. Sajnos nem tudok Bokrossyról sem semmit, azzal a 30 síoktatóval együtt, aki még mindig hiány-

zik. Ha valamit megtudok, azonnal jelzek, és értesítem a hozzátartozókat. Mellékelten megküldök egy mintaívet, melyet kitöltve a Vatikánhoz lehet elküldeni, de sajnos épp tegnap volt az újságban, hogy egyelőre a Szovjet nem ad semmiféle felvilágosítást, (.....) Kívánok a körülményekhez képest nyugodalmas ünnepeket.

Szeretettel: Révész László

Esküvői gratuláció: Friss házasoknak küldött levél és gratuláció megköszönése
1942

„Esküvőnk alkalmából kifejezett jókívánatokért hálás köszönetet mondunk:

Bokrossy Viktor és felesége

Veszprém, 1942. december hó

– Levélben értesíti feleségét Bokrossy Viktor a tábori postaszámáról. Tábori postaszám: 229/36

– Tímár nevezetű jóbarát levele, aki biztatja az aggódó Editkét, hogy minden rendben lesz, s Viktor hamarosan hazatér.

– Tanújelentés Bokrossy Viktor harctéren bekövetkezett eltűnéséről. Eltűntek keresése. Leírás és kérdések alapján kell megállapítani a személyleírást. Edit néni pontos leírást ad B. Viktorról.

– 1943. január 17-én kelt levél Görsching Edit tollából, amit Viktor már nem kaphatott meg, mert január 12-én elesett. A 4 oldalas levélben a feleség aggodalmait fejezte ki iránta, de a levél visszajött.

– Gimnáziumba érkezett levél Bokrossy Viktor nevére, amit már nem kaphatott meg. A levél máig felbontatlan, de lyukas.

A levelet 2005-ben, kutatásom alatt bontottam fel Edit néni jelenlétében, 60 év után. Venke Rezsóné tanfelügyelő írta a gimnáziumba, amikor már B. Viktor a harctéren szolgált.

– *Adriai biztosító társulat levele:*

„Tisztelettel kérjük nagyságodat, hogy Irodánkban férjének Biztosítási ügyében a közeli napokban jelentkezétek.

Adriai Biztosító Társulat”

– Német nyelvű Levél a Vatikánból – 1943. március 3.

– Edit néni levele a Magy. Kir. Testnevelési Főiskola Igazgatójának:

Biba iránt érdeklődnek, mert onnan is küldtek ki katonákat, de ők hazajöttek. Azt hallották, hogy egyikőjük vitte a Viktort sebesülten kórházba. Neveket nem ír.

– Levél, – 1943. április 2. – 1943. május 23. – 1943. június 8. – A Szent Anna tér 2. sz. alá címezték. De laktak a Jókai u. 14-ben és a Pázmándi utcában is.

– 1944. október 19. Értesítő levél az illetményekről.

– 1945. október 31-én kelt levélben Balogh Ferenc aláírásával nsg. Bokrossy Viktornénak

Élelmezési illetmény kiutalás.

– Miniszter rendeletéből dr. Király Rudolf miniszteri osztálytanácsos aláírásával levelek.

– 1949-ben Dobi István aláírásával: *A háborúban a fasiszták által elhurcolt katonai szolgálat közben nyomtalanul eltűnt.*

A rendelet leírja, hogy mire jogosult a hozzátartozó.

– Az Országos Hadigondozó Hatóságának 1944. április 22-én kelt rendeletére hivatkozó határozat szerint Bokrossy Viktorné sz. Görsching Edit hadiözvegyi járandóságával kapcsolatban járandóságot állapítottak meg, és jogosult rá.

– Magyar Központi Illetmény Hivatal 1950 – hadiözvegyi nyugellátásban részesíti Bokrossy Viktornét.

– VVVB határozata 1950

– Véghatározatok – Megállapítják, hogy Bokrossy Viktor özvegye 50 pengő özvegyi ellátásban részesül.

– Köteles Pál honvéd 12 filléres bélyegű, írógéppel címzett levelezőlapot ad fel Bokrossy Viktorné címére, amelyben azt írja, hogy férje visszatérésében reménykednek. Keresik a zászlóaljban a nevét, de sajnos nem találják.

– Bajtársak feleségeinek levelezése.

– Bokrossyné érdeklődő levelei a hatóságokhoz, a járásbíróshoz:

3. sz levélrészlet

„Tisztelt Járásbíróság!

Férjem, Bokrossy Viktor, utolsó lakhelye Veszprém, foglalkozása: tanár... Nevezettnek két tisztára jelentette azt, hogy férjem harc közben lövést kapott, és meghalt. Ez a jegyzék a háborús események során elveszett. Vadászi Viktor hadifogságba esett, onnan visszatérve közölte velem a fentieket. Vadászi Viktor vallomása férjem halálát bizonyítja, illetve valószínűsíti. Minthogy a nevezett közölte azt is, hogy Veszprémből nagyon rövid időn belül el fog költözni, s ez esetben lakhelyének kiderítése rám nézve körülményes és el nem hárítható nehézségekkel járhat, így az esetleg bizonyítás lehetőségétől is megfoszt, minthogy továbbá a fenti rendelet XI. paragrafusa alapján a holtta nyilvánítási eljárás során a bíróság, ha kétsége merül fel, hivatalból is bizonyítást rendelhet el. A tanú elköltözése folytán pedig tanukénti kihallgatás az eljárás során már nem lesz sikeres, vagy kihallgatása rendkívül meg lesz nehezítve. Reám nézve igen fontos az, hogy még a holtta nyilvánítás eljárás megindítása előtt nevezett tanúként kihallgattassék, és a tanú vallomására meg is eskettessék azért, hogy a későbbiek során tanúvallomása, mint bizonyíték rendelkezésre álljon. Ezért kérem, hogy a PP. 381. paragrafusa alapján az előzetes bizonyítást a fenti tényekre vonatkozóan elrendelni, és Vadászi Viktort tanúként kihallgatni szíveskedjék.

Férjem szülei, Bokrossy Jenő és neje sz. Závodni Sára Veszprém, Sziklai János u. 3. sz. alatti lakosok. Kérem, hogy a bizonyítás-felvétel elrendeléséről és tanúkihallgatásra kitűzött határnapról őket jelen kérvény 2-3 példányával őket értesíteni szíveskedjék.

pp.384.paragrafus 12 .200/1948-as kormány számú rendelet 6.paragrafus esetén előállítom.

Tisztelettel: Bokrossy Viktorné Görsching Edit

– 1999-es veszprémi Napló, akik emlékeznek a doni katasztrófára. 1943. január 13-án történt Urívban, ahol a nagy tragédia színhelye volt.

– 1944. április hó Bokrossy Viktort rendes tanárrá nevezik ki. Nem tudták, hogy a B. Viktor elesett, a kinevezését utólagosan kapta meg.

A sok levélhalmaz, ami a család, főleg Görsching Edit tulajdonában van, helytörténeti és hadtörténeti érték. Javaslatot tennék a családdal való egyeztetés során a dokumentumok levéltári kezelésére, közgyűjteményben való elhelyezésére. Nagyon sok levélben olyan dokumentumértékeket találunk, ami a kutatók számára fontos adatokat szolgáltat

* * *

A pályamunkám megírásához hálás köszönetemet fejezem ki mindazoknak a Bokrossy családtagoknak, akik ebben önzetlenül segítségemre voltak: özv. Bokrossy Viktorné (özv. Neruzsil Istvánné sz. Görsching Edit), Babóczky Ervin és családja, Gesztelyi – Nagy Ádám Miklósné Babóczky Judit, Bokrossy Celesztta, Molnár Ervin és Molnár Adrienn, Bokrossy Elemér és leszármazottai (Canada), Kutor Imréné Nagy Izabella



A Bokrossyak síremléke az Alsóvárosi temetőben

„Erdők erdője”

A Bakony a magyar irodalomban

SEBŐ JÓZSEF

„Ország volt a Bakony: sűrűjét nép, falka, futó vad,
pásztor járta, utas, utonálló; – most sziget; omló
partjairól fasorok, ligetek válnak le, vízörző
berkek, lombba merült falu, vén koronát emelő tölgy.”

(Keresztury Dezső: Dunántúli hexameterek XIX.)

A BAKONY-MÍTOSZNAK VÉGE, A MAGYAR ATLANTISZ végképp elsüllyedt. Emléke azonban még itt időz. Neve a magyar számára évszázadokon át több volt, mint egy hegység vagy egy erdőrengeteg; valami ősborzongást, valami időtlenül titokzatosat jelentett. Olyat, amit csak áhítattal lehetett kimondani.

Most, a motorizáció korában, amikor a hajdani ősröngyöket keresztbe-kasul át-szelik az aszfaltozott utak, a mítosz tovaröppent. Ma már senkit sem riogatnak a Bakony nevével. Száz évvel ezelőtt a Várpalotán nyaraló, s a zúgó erdőtől félő kisdiák Krúdy Gyulát még így intette a nagyanyja: Szeretem, hogy féled a Bakonyt.¹

Már a XVIII. századi Magyarország pontos leírására törekvő Bél Mátyás is úgy emlékezett meg a Bakonyról, mint „...amelynek egyébként nagy a híre és dicsősége a szakértők között” (1735).²

Valóban, ország volt a Bakony. Belsejébe jobb érzésű ember be sem merészkedett. Ősröngy volt, Közép-Európa legnagyobb lomberdeje. A köznyelv és a térképészek is csak „Bakonyerdő”-ként említették. A német térképeken úgyszintén Bakonyer-Wald-ként szerepelt.

Fényes Elek a XIX. század elején így jellemezte: „Erdeje szörnyű nagy és szép, de hegyes-völgyes, makkal és vadállatokkal bővelkedik.”

A Szatmárban élő Kölcsey Ferenc *Ostrom Kőszegnél* című töredékében (1818) a Szigeti veszedelem képeit idézve így említi Bakonyunkat: „A por közepében jön Szolimán./ Jön, mint dagadó hab Dráva folyásin,/ Jön mint rohanó szél a Bakonyon...”³ (Kiemelés tőlem: S. J.)

Az elmúlt századokban a civilizáció áldásaival még kevésbé védett lakosság a Bakony-vidéken szó szerint a saját bőrén érezhette a Bakony természeti erőinek közelségét. Nyilván ezek is hozzájárultak az erdőség félelmetes hírnevének öregbítéséhez. A veszprémi születésű Cholnoky Jenő földrajztudós 1938-ban így örökítette meg a bakonyi szél látogatásainak emlékét: „... Amikor Veszprémben megjele-

nik a bakonyi szél, akkor mindig félelem fogja el a lakosságot. Olyan keservesen tud dudálni a kéményben, úgy rázza az ablakot, ajtót, olyan félelmesen zúgnak az utcák. Különösen a városnak azokon a részein, amelyek a fennsíkra terjednek föl, tehát a Temetőhegyen, a Jeruzsálemhegyen és a Cserháton rémes a szél ereje. Egyes utcákon nem lehet vele szemben menni. Csak a vár végére kell ilyenkor kimenni, oda a Világvégére! Alig lehet ott megállni s a hatalmas, roppant vastag-falu Szeminárium épületét szinte alapjaiban rázza meg. A felhők rohanva kavarognak az égen, a levegő tiszta, a Bakonyban szinte minden fát meg lehet különböztetni, de szinte a lélegzetet fojtja el s alig lehet megállni vele szemben...ilyenkor rettenetes veszedelem volt a tűz!

A tűz Veszprém réme. A város közepén, Vár déli fokán áll a tűztorony...derekán erkély fut körül s itt jár a tűzoltó őrszem éjjel-nappal. Ha tűz ütött ki, meghúzta a vészharangot. Olyan síró, jajgató, magas hangja volt, ha száz évig élek sem megy ki a fülemből ez a szörnyű hang. Húzta, húzta kegyetlenül, amíg a tüzet el nem fojtották. De sok borzasztó éjszakát szenvedtünk át mi gyerekek!”⁴

Száz év múltán a Tűztorony békés turistalátványossággá szelídült.

Nem kell csodálkoznunk, hogy Cholnoky 1912-ben még így ír a Veszprém fölé magasodó erdőkről: „...Észak felé a Bakonyra látunk. A Bakony-plató meredek peremén tompa tetők sorakoznak... Egyhangú, erdős lejtőjük olyan titokzatossá teszi, mintha mögötte rejtelmekkel teli világ következne.”⁵

A városok is csak az erdőség peremére települtek. Belsejébe kezdetben csak a bujdosók és a szerzetesek merészkedtek. Ők azonban csak apró szigeteket vágtak az ősvadonba. Benne betyárt fogni valóban istenkísértés volt. Hiszen a Bakony anno a Dunakanyartól a Dráváig húzódtott, határai korántsem voltak úgy körüljelölhetőek, mint manapság. Eötvös Károly szerint (1909)⁶ „Napkeleti vége a Gaja völgyére dűl Fejérvármegyében... napnyugat felé Zalában is az uzsai és sarvalyi erdőkig s innen délre fordulva Tátika és Rezi várának ormain végig a Balatonig: íme, a Bakony közepének hosszúsága...112 kilométer ez.”

Krúdy Gyula szerint⁷ „az északnyugati – Kárpátoktól az Adriai-tengerig terjedt. Irdatlan rengeteg volt, egy esztendeig is eljárhatott benne az ember anélkül, hogy fán és égboltozaton kívül egyebet látott volna”.

A Bakony a Pannon-vidékből mint egy sziget emelkedik ki. A Pannon-táj szerelmei előszeretettel emlegetik a klasszikus nyugalmat, a harmóniát. Várkonyi Nándor *Magyar Dunántulában* (1944) „valamiféle kiegyenlítő, harmóniára törekvő hajlam”-ot említ, melynek „jellemzője a gondolat sokoldalúsága, az impresszióra való készség, az egyensúlyozott szellemi termékenység... Nem a forradalmak hazája... a magyar gondolat sokszor indult el innen történelmi útjára, de a cselekedet ritkán”.

Babits szerint „A Dunántúl ... Kedves, harmonikus színeivel könnyű és elegáns, szinte klasszikus formaérzékre nevel...enyhe, kék vidék. Nem csoda, ha a dunántúli írók állnak a latin könnyűséghez és eleganciához legközelebb.”⁸

Hamvas Béla szerint az itteni nép „...a hódításnál többre becsüli a békét, a lovasgasságnál a családiasságot, a türelmetlenségénél a higgadtságot, a fokozott tevé-

kenységnél a sétát. Léttartalma: az aranykori hagyomány. A mérték a szabadság. A heroikus nép a tevékenységben, az idilli nép a tétlen békében érzi magát szabadnak”.

S ebből a harmóniatelt, feminin vidékből emelkedik ki a szilaj, maszkulin rusztikusosságú Bakony, melynek neve az évszázadok során költészetté nemesedett.

A Bakony-mítosz

A mítoszokat kutatók számára közsímet, hogy a sűrű, sötét erdő már ősidők óta a tudattalan homályos, rejtett, majdnem áthatolhatatlan világát szimbolizálja. Olyan helyet, amelytől félni kell. Ezt az ősi képet idézi fel Dante az Isteni Színjáték kezdetén. „Az emberélet útjának felén egy nagy sötétlő erdőbe jutottam, mivel az igaz utat nem lelém.” (Babits Mihály fordítása)

A magyarság kollektív tudattalanja számára a Bakony volt az a misztikus ősvadon, az össötétség, ahová évszázadokkal ezelőtt civilizált ember be sem tette a lábát, legfeljebb vadászként, ebekkel körülvéve.

Századunk első felében Freud, Jung, Thomas Mann, Bartók egymás után világitottak rá az akkor elementáris erővel ható igazságra: a mítoszok az idők mélységes mély kútjából fölszállva a távolból vezérlik lépteinket.

„... ki kell térnem a tudattalan lényegére és szerkezetére, mert különben nem volna lehetséges, hogy a léleknek a Földtől való függőségi viszonyát helyesen ítéljük meg. Ennél a kérdésnél a léleknek nyilván a kezdeteiről és alapjairól van szó, tehát olyan dolgokról, amelyek ősidők óta betemetve nyugszanak a sötétben, nem pedig az érzeteknek és a külvilághoz való tudatos alkalmazkodásnak banális tényeiről... az archetípusok bizonyos mértékig a tudatos léleknek a mélyben rejtőző fundamentumai... Az archetípusok készenléti rendszerek, amelyek egy füst alatt képek is és emóciók is. Ezekben az ősképekben lép előnkbe talán a legvilágosabban a földnek és törvényeinek hatása a lélekre.”

„... a tájaknak is van lelkiük. Ha létezik az emberek között Wahlverwandschaft (rokonlelkűség), miért ne lehetne ilyesmi a tájak között is?” – kérdezi Babits.⁹

Itt talán elég egy, Sebestyén Gyula által Badacsonytomajban gyűjtött népmesét idézni.

A Balaton keletkezése

Azt tartják, míg még magyarok nem voltak itt, vagy talán még annál is régebben, a Bakonyban vad óriások laktak. (Kiemelés tőlem: S. J.) Egyszer csak a rettenetes teremtések valamin hajba kaptak. Az asszonyok, míg győzték, kérlelték őket, de mikor a bunkót már a boldogabb végére fordították, annyira megijedtek, hogy a purdékkel kimenekültek a Bakonyszélre. Itt a gyerekek csibét csináltak, az asszonyok pedig nézték, hogy férjem-uraimék hogyan döngölik egymást. A vége az lett, hogy

egy épkezláb óriás sem maradt. Ki ott veszett, ki meg utóbb adta ki a lelkét. A magukra hagyott szegény asszonyok ezen annyira elbúsultak, hogy bugyorra szedték fiacskáikat, aztán örökre elvándoroltak erről a vidékről. Ma már hírüket se hallanánk, ha meg nem maradtak volna a csibéknek csinált hegyek, meg ha ott, ahonnan a sok neki valót a rajkóik összekapargatták, nem támadt volna a Balaton.¹⁰

E rövid mese – könnyű felismerni –, mítoszi mélységeket rejt magába. A Bakony neve az ember (a magyarság) előtti vad, civilizálatlan világot idézi. Az ő eltűnésüknek köszönhető a badaconsytomajiai éltető eleme, a Balaton keletkezése.

Jung tudattalanul vizsgáló kutatásai szerint a kollektív ördögöt a mi vallási rendszerünkben a sátánban vagy a gonosz démonokban való hit személyesíti meg. S itt könnyű az iménti óriásokkal való rokonság (azonosság) felismerése.

A népmesék óriásainak legszembetűnőbb tulajdonsága butaság. Általában hatalmas érzelmeket szimbolizálnak: ugyanis ha valakit magával ragad valamely érzelm, akkor annak elhomályosul az értelme. A mítoszokban az óriások földrengéssel és természeti katasztrófákkal állnak kapcsolatban. Velük szemben mindig ott van a civilizált emberre jellemző tulajdonság, a racionalitás és az intelligencia, amelyekkel legyőzhető az embert fenyegető primitív erők és érzelmek, s ezáltal megteremthető a magasabb rendű lét.

Az ártó szellemek – az óriások – a természetnek abban a részében élnek, amely a civilizált világ számára ijesztő és veszedelmes. Nem csoda, ha az őserdő (Bakony) szélén élők legfőbb ellensége az erdei szellem, mint az alpesi hegyekben élők esetében a gleccserszellem. A görög mitológiában a titánoknak, a Föld gyermekeinek jut az istenek és az emberek közötti közties lény szerepe. A Földközi-tenger vidékén ők felelősek a földrengésekért. Az ártó erőknek ők az archetipikus képei. Ezek az óriások tisztán emocionális energiát jelentenek, s nélkülöznek mindenfajta racionalitást. Mesénkben az óriások távoztak a Bakonyból. A hasonló mesékben gyakori a kővé változás. Ha az emóció túl nagy, hidegek leszünk, és ha még egy kicsit tovább megyünk, akkor a tudattalan emóciók hatására kővé változunk.

A Bakony azonban nem sokáig maradt *terra incognita*. A kereszténység felvétele válaszút elé állította a magyarságot, vagy az új rend híveivé váltak, vagy – akikben élt a pogány szellem, a függetlenségvágy, a lázadás démona –, azok bujdosásra kényszerültek. Sokáig, szinte napjainkig élt ez a kép a magyarságban: a bakonyi ember eredendő civilizálatlanságáról, nyers és vad mivoltáról, szinte társadalomelőtti, inhumánus állapotáról, aki abban a Bakonyban él, amely még nem „megszentelt” kozmosz, hanem idegen, kaotikus tér, amelyben valamiféle démonok, kísértetek lakoznak. S benne – a történelemben élő modern ember lineáris időszemléletével ellentétben – egyfajta pogány időtlenség uralkodik. S ez az archaikus időszemlélet a kereszténység törekvései ellenére – főként a kevésbé iskolázottak körében –, megmaradt.

A mítoszok világában gyakran találkozhatunk ilyen vad, az emberiség primitív, archaikus korára emlékeztető hősökkel. Gondoljunk csak az egyszemű küklopszokra, vagy *Enkidura*, a Gilgames félig állat, félig ember hőisére.

A Bakonyban a legfélelmetesebb, a szinte mitikus állat a farkas volt. Jobbára téli éjszakákon látogattak be a falvakba, s akit értek – embert és állatot egyaránt –, azt megmárták, széttépték, elhurcolták. Borzalmasabbnál borzalmasabb történetek keringtek szörnyű cselekedeteikről. Tatay Sándor, az író így emlékezett: *„Családi hagyományainkban is szerepel egy tragikus történet. Majdnem kétszáz éves már. Űkapám, Szakonyi Mátyás akkor káplán volt Várpalotán. Szilveszterkor, késő este ő tartotta a szokásos istentiszteletet. Mátkája, Bozzay Erzsébet kicsit megkészt a templomból, valamely csipkék vasalásába merült el, mert esküvőjüket vízkereszt napjára tervezték. Futott, hogy besurranjon még az ének alatt. A templomkapu kilincsen volt már a keze, mikor a farkasok elkapták. Sosem lett ebből esküvő, és félbeszakadt az isteni tisztelet is. Vagy ötven évvel ezelőtt még láttam a palotai temetőben a szerencsétlen menyasszony sírkövét, mely szokatlan bőbeszédűséggel örökítette meg az idegen vándort is könnyekre fakasztó eseményt.*

Voltak pedig akkoriban ilyen csikorgó éjszakákon farkasvigyázók, farkaskiáltók, akik legelőbb a kutyák nyüszítéséből tudták, hogy közeleg a rémséges toportyánféreg.”¹¹

Hamvas Béla a bakonyi magyart erdei magyarnak nevezi, aki csaknem teljesen elveszett a magyar életből. *„Történelem, irodalom, közhit azt tartja, hogy a magyar alföldi, síkság-nép, igazán otthon csak a lapályon és a rónán érzi magát. Ez a fel-fogás azért alakulhatott ki, mert a másik, a bakonyi, az erdei magyar, még mielőtt bevonulhatott volna a történelembe és az irodalomba, elkallódott. Két generációval ezelőtt, ha nem is volt nagyon gyakori, még megvolt az erdei magyar, mint emberfaj, mint meghatározott típus, vad és pogány, akit nem lehetett megszelídíteni, legfeljebb elpusztítani. Itt-ott van feljegyzés róla, különösen Eötvös Károlynál, aki oly nagyszemű történeteket jegyzett fel a Bakonyról.”¹²*

Hamvas sokáig kereste a bakonyi-magyar tiszta típusát, akiben együtt van a „vadság és enyhesség, komolyság, erő és báj... Az erdei magyar teljes és tiszta példányával nem találkoztam. Néha láttam egy-egy parasztot, kocsist, erdészt, bérést, akiben egyes vonásokat megtaláltam: a bakonyi vonásokat, – a vadságot és enyhességet együtt, a komolyságot és a mosolyt, az erőt és a bájt. Különösen egy erdészre emlékszem, aki elvitt egy völgybe, hogy mutasson egy hársfát. A fa a hegyoldalban nőtt a sziklák között, elképzelhetetlenül nehéz feltételek között oly pompás egészségben házmagasságúra emelkedett s olyan lombkoronája volt, amilyen még a Bakonyban is ritka. Mikor az erdész a fát megmutatta, láttam, hogy nem szereti a fát. Ez ilyesmire nem szó. A szeretet túlságosan civilizált valami. Érezte a fával való rokonságát. Sőt: érezte a fa fensőbbrendűségét. Tisztelte a hársat, csaknem vallásos tisztelettel, de mindenesetre pogány közvetlenséggel.” (1937)¹³ E „prototípus” ellenpéldájaként említi az úrkúti svábokat, akik e vad tájon idegenül és félszegen mozognak.

Igen, Koppány földje ez, vad és elementáris.

A Bakony, mint fogalom, nyilvánvalóan azért kaphatott szimbolikus jelentést, mert többletjelentést is hordozott. Olyan szélesebb tudattalan vonatkozása is volt, amelyet ma sem lehet teljes pontossággal meghatározni vagy kimerítően megma-

gyarázni. S ez a szimbólumba ágyazott jelentés történetileg nemzedékről nemzedékre átöröklődött.

Az örökké hiányokkal küszködő magyarság a Bakonyba álmodta bele szabadságvágyát. Aki rá gondolt, képzeletében vágyvilágát vélte megtalálni benne. Ami Szent János apostolnak Patmosz szigete volt, az a magyarnak – tenger híján – a Bakony, amely a szabadság erdőtemploma lett. Az előző századok spirituális jelentéssel átítított világában a Bakony megőrzött valamit a pogány aranykor szabadságából.

Toynbee szerint a történelem egyik fő alakítója a népekre, kultúrákra ható *kihívás*, és az azokra adott *válasz* (challenge, response).¹⁴ A magyarság modernizációs törekvéseire adott egyik válaszlehetőség a Bakony volt. A fizikai és a szellemi tér rokonságának, adott korban, üzenethordozó jelentése volt.

A bakonyi remete

A Bakonyunkról szóló irodalom kedvelt szereplője a remete. Alakja évszázadokon keresztül a világból kivonuló ember szimbóluma, aki különleges látnoki és áldást hozó képességeivel segítségére lehet a hozzá fordulóknak. Egyfajta szent életmód képviselője, aki felad minden emberi kapcsolatot, hogy egyedül maradhasson Istennel. A néphit szerint varázserejét magányos ájtatossággal nyerte el.

A bakonyi remete alakja sokak képzeletét megmozgatta. Még a tizenhat éves, írói ambíciókat dédelgető Németh László is *A Bakony remetéje* címmel írta első elbeszélését 1916-ban.¹⁵

A középkori ábrázolások kedvelt alakja volt az erdei ember is, akinek egész testét szőr borította, esetleg állatbőrbe vagy lombruhába öltözött. Főként erdei környezetben ábrázolták őket, de kódexek szélein, indák között bujkálva is előfordulnak (A. Altdorfer, 1507, Berlin Staatliche Museen). Ábrázolásuk egyrészt valamiféle vágyat ébresztett az ősi, paradicsomi élet után, másrészt a kifinomult, udvari életforma magasabbrendűségét voltak hivatva szimbolizálni. Démoni erőket is megszemélyesíthettek, akiket a szentek zaboláztak meg.

Ilyen, a természetben rideg körülmények között élő bakonyi munkásokról szól egy 1790-ben Győrött kinyomtatott vers:

Mikor a' Bakonyban szén-égető vala, / Merő hasáb fákból állott háza fala; / Akkor-is a' tüzet locsolta, öntözte / Ringy-rongy színes ruha a' testét földözte.¹⁶

A Bakony-erdő évszázadokon keresztül nem csak a vad erők helye volt, hanem azok számára, akik nem féltek a természet erőitől, azokat le tudták győzni, a béke, a nyugalom szigete is.

Turóczi László *Ungaria suis cum regibus* című művében (1729) említi, hogy „...*a Bakony-erdő nem annyira a fenevadak tanyája, mint szent emberek szemináriuma*”.¹⁷ Farkas Imre „fehérvári kanonok és apátúr” 1837. szeptember 24-én, a bakonybéli apátság nyolcszáz éves évfordulóján mondott ünnepi beszédében így mélt-

tatta az ottani szerzetesek munkásságát: „*Bakonyból még most is jámborság vidéke, szentek tanyája, tudományok fészke... rengeteg vadonja kies vidékké, a' latrok' tanyája ártatlanság menedékévé, az oktalan állatok barlangja tudomány és mennyei bölcsesség' oskolájává, jámborság és isteni félelem templomává változott....Ki alkotta e' rengeteg vadont illy kies tájékká? Ki vágott itt a' sötét sűrűségeen legelső nyílást?*”¹⁸

Pázmándi Horváth Endre a *Zirc emlékezetében* külön fejezetben állítja elénk a bakonyi remetét:

„Sűrű fenyvesben, hol csak jele emberi nyomnak
Sem látszott, fel alá csavarult hegy-szálak ölében,
Hol leveles szeder-in lejtő ágakra kifutván
Gondos mesterség nélkül építe sikátort,
Barna gerezdekkel földig tarkázna tetőtől,
Hol virganc' evetek, kiki vagy párjával enyelge,
Vagy fát hágdosván játszának tréfa szökéssel,
Élt egy tisztos öreg: lehetett Nestornak ítélni.
Ősz haja vállra feküdt, mellyét sepregette szakállá,
Hajladozó derekát gúzsalta rekettye növése,
És cserepes talpát által kötögette fahéjjal.”

A dzsungel persze nem csak fizikai értelemben létezik, hanem lelki értelemben is, a minden ember lelkében meglévő dzsungelre, de akár egy népére is, archetipikus értelemben. A magyarság esetében ez volt a Bakony.

A „látomásos tájképekről” írt könyvében *Paul Piehler* „... a város és a vadon alapvető lelki polaritásáról” ír, és arról „az alapvető megkülönböztetésről, amely szembeállítja a várost a vadonnal, az ismert az ismeretlennel”, a racionálist az irracionálissal, a tudatost az ösztönössel, a rendezettet a rendezetlennel, a kozmoszt a káosszal. Az antikvitás és a középkor epikus költeményei gyakran kezdődnek „városalapítással”, vagyis egy olyan terület elhatárolásával, amelyen az emberi értelem rendje érvényesül majd, és kizárja a vadont: az erdőt, az óceánt, az idegen világ kaotikus és veszélyes erőit. Így írja le Uruk alapítását a Gilgames, Róma alapítását az Aeneis, és Heorot alapítását az ó-angol *Beowulf*.¹⁹

Szépen rimel erre a gondolatra *Gróf Völkra Ottó János* veszprémi püspök 1716-ban kelt alapítólevele, amellyel életre hívta a veszprémi piarista gimnáziumot: „*Isten dicsőségének előmozdításában, a lelkek üdvének keresésében s a szent Skapuláré társulatának fejlesztésében fáradhatatlanul s kitartoán buzgólkodjanak, a szerzetesi jámborságnak és erénynek példaadásával ne csak Veszprém városának, hanem az egész egyházmegyének épülésére szolgáljanak... s mindent elkövessenek, hogy Bakony erdeinkből a jámbor és jó nevelésben részesült ifjúságnak virága kerüljön ki, és az erdei, vad cserjékbe a jámborságnak s ismereteknek beoltott új hajtásai egykoron a király és a haza számára gyümölcsöző fákká erősödjenek.*” (Tölcsey Ferenc fordítása)²⁰

A táj első literátusa *Szent Gellért*, aki a hagyomány szerint hét esztendeig remeskedett Bakonybél határában, a mai Szentkútnál. „*Amikor egy alkalommal fanyalábot vitt haza, ajtaja előtt talált egy vergődő farkast; a sebzett állatnak ajtót nyitott, bebocsátá, a farkas pedig lába elé feküdt és el nem mozdult, amíg sebeit be nem kötözé; és ettől fogvást nála tanyázott a farkas is, barátságban a kis szarvassal, úgy, hogy együtt jártak ki a kapun a legelőre.*”²¹

A Rákóczi-szabadságharcot követően a kuruc bujdosóké lett a Bakony: „Veszprém vára volt még, álla utoljára, / Azután szorultunk sűrű Bakonyságra.” – sírja a népdal.

A *felvilágosodás* írói közül *Ányos Pál* költészetében foglal el jelentős helyet a Bakony. Az antik mitológiai apparátus nála inkább csak hangulatot árasztó kellék: „Bakony erdejének siess rejtekében, / Hol magát Diána mulatja székében. / Meg ne rettenj pedig hófúvásoktól, / Vagy letörő ágak csattogásoktól. / Vagy szomorú baglyok huhogásoktól.”

Másutt így ír: „Bakony erdejének szállottam keblére, / hol kedvemet érzem teljes mértékben.”

A *romantika* korában – melynek egyik legfőbb jellemzője a világból való elvágyódás a civilizáció nem érintette tájakra –, hihetetlenül népszerű a Bakony-téma. A természet ekkor a teljes élet birtoklásának szimbóluma. A *couleur locale*, a hely színe, szelleme úgyszintén felértékelődött. „Magyarországon először a Balaton-Bakony vidékét fedezték fel: a Kárpátok, a Tatra később kezdett divatba jönni.” (Sárkány Oszkár)

Rómer Flóris, a tudós bencés szerzetes, akit a magyar régészet atyjaként szoktak emlegetni, győri tanárként szorgalmasan járta a Bakony erdeit, s rajzokkal illusztrált naplójában mindent följegyzett, amit természetföldrajzi vagy régészeti szempontból fontosnak ítélt. Ő készítette el a Bakony első tudományos leírását (1860). Hegységünk az ő felfogásában a géniuszok találkozóhelye: Észak, Dél, Kelet és Nyugat flórája itt ad egymásnak: „...mintha csak a növényvilágban is divatoznék a légyott adás” – írja.

Pozitívista szemléletéből fakadóan igyekezett oszlatni a Bakony-mítoszt: „*Nincs magyar ember, de még külföldön is ritkán találni művelt egyént, ki a világon annyira elhírhedt Bakonyt legalább név szerént ne ismerné. De csakis név szerént, mert még honfitársaink legnagyobb része is olyannak képzei a Bakonyt, mint a szenvedélyesregény-olvasók az Abruzzókat: utak nélküli sűrűségű őserdőnek, melyben minden fa mögött egy útonálló lappang...*”

A betyárromantika

Hamvas Béla szerint a bakonyi betyár különbözik mindenfajta más „szabadlegénytől”. „*Sobri Jóska betyár volt – duhaj. Nem Strolch, ahogy a német mondja, nem vagabond, ahogy a francia, nem hooligan, ahogy az angol. Nem hasonlít sem Till*

Ulenspiegelhez, sem Robin Hoodhoz. Vannak mulatságos kalandjai, megtréfálja az embereket, különösen a csendőröket, de viselt dolgaiban nem ez a fontos, hanem a duhajság, hangsúlya annak, hogy ő szabad ember s abban, amit tesz, sok az előkelőség és az elegancia. Van benne esprit, szellemes és ügyes. Valóságos hős. És a nép szereti... a csendőrök sem úgy üldözik, ahogy egy gonosz és elvetemült haramiát szokás, hanem úgy, ahogy egy nemes és nagyszerű, ritka és veszélyes vadat. Sobri Jóskából lehet a Bakonyt a legjobban megérteni.”...

Hamvas értékelése kapcsán felvetődik a kérdés: Mit is tesz a bakonyi betyár mint mitológiai hős? Először is elszakad a megszokott, a civilizált világtól – hogy emancipálódjék. De merre? Bizony visszafelé, a hajdani aranykorba, a szabadságba, az állatvilágba. Ez lényegében ugyanaz a lázadás, mint Rousseau-é.

A magyar történelem számos olyan helyzetet teremtett, hogy a világfejlődés új, fejlettebb állapotai – például, a Nyugathoz, Ausztriához való tartozás – nem bizonyultak mindenkinek kívánatosnak, így a magyar lélek vissza a múltba, egy zoomorf ősvilágba vágyakozott. A bakonyi betyár mítosza is erről szól. Arról a roppant meghasonlásról, amely urrá lett egy-egy válságos, hiányokkal küszködő kor emberén, s az valamiféle kitörésre készítette – legalább a mesében.

„Oh Bakony! Álmaim csendes megőrzője,
 Árnyékos ernyőd volt életem védője
 Te biztos menhelyem, búcsúzókat már tőled,
 Nem vehetek soha többé hírt felőled

 Isten veled Bakony, álmaim őrzője
 S most kárhozott testem csendes temetője.”

(Kis János: Kalendárium. Pozsony, 1799)

Balogh István színházi rendező naplója szerint a Bakonyi zsványok, Bakonyi tolvajok című darab 1827-től állandóan műsordarabja volt. Balognak a Nemzeti Múzeum kéziratárában őrzött naplója szerint a darabot csak 1827-ben Nagybajomban, Kanizsán, Csáktornyan, Varasdon, Zágrábban, Csurgón, Aradon, Kaposváron adták elő.

Vidékünkéről különösen Sobri Jóskának volt jelentős utóélete. Halála (1837) után nagy közönségsikerrel játszották *Fekete Gábor* Sobri című népies színművét, amelyet aztán újabbak követtek. A romantizáló szellemben írt műveket *subriádnak* nevezte el az irodalomtudomány. E népszerű témából még Párizsban is színmű született. *M. M. Deforges – P. Duport* zenés-táncos darabját, Schubry, le brigand hongrois (Sobry, a magyar betyár) címen mutatták be 1837-ben.²²

Már a jobb ízlésű kortársak is érezték a helyzet visszás voltát. Schedel (Toldy) Ferenc így írt a Figyelmezőben (1839): „... a külföld – ki hinné – ugyan gyönyörködik még Sobriban is. Amaz általunk is a maga idejében említett, ráfogólag magyarból fordított regény, *Georg Schobri der Rauber Hauptman in Ungarn*’ – most

másodszor is megjelent Klein Ernsztnél Lipcsében, a kiadó mulatságos ajánló szavaival: *E haramia merészsége őt a legújabb időben történelmi személlyé alkotta s egy ideig Európa figyelmét vonta magára. Tudjuk, hogy a francia vígjátékhoz is szolgáltatott Sobri uram tárgyát, mely nemcsak Párizsban, hanem Berlinben is játszattott, sőt nyomtatott is. Jó étvágyat!*²³

A Bakony kiváló ismerői, előbb Rómer Flóris, majd Eötvös Károly igyekeztek megcáfolni ezeket a minden valóságos alapot nélkülöző mendemondákat. Rómer Flóris (1860): „...Még egynehány szót a Bakony borzalmas hírének okáról – a bakonyi zsványokról. – Egész napokon át. És gyakran még későn estve is járkáltam a Bakony zege-zugában, és szegyenemre be kell vallanom, miszerént soha sem sikerült szemtől szembe szegény legényt látnom, mi magában véve még is csoda dolog, ha a közvéleményt vesszük, mely azt minden irányban rablócsoportokkal népesíti. Még a legmarconább arc is, mely a félénk utas vérét fagyasztani képes lenne, dicsértesség a Jézus neve’ vagy ,szerencsés jó nappal’ közeledik.”²⁴

Német nyelvterületen a kor egyik legnépszerűbb költője a Magyarországon született és itt felnőtt, de Némethonban híressé lett *Nikolas Lenau*. Akarva-akaratlanul jelentős szerepe volt abban, hogy a külföld a magyarságban csak afféle csikós-gulyás nemzetet lásson. Érthető, hogy ő sem hagyta ki a Bakony-témát:

„Bakonyi betyár / A tölgyesben szél dühe dúl / Az árnyékban betyár lapul: / Lesi, nem jön-e távoli / Utas, kocsi / ...S ha embert, pénzest, sújt vasa: / Annak is pirosmeleg a vére... / Én meg – így háborog – / szegény vagyok!”²⁵ (*Szabó Lőrinc fordítása*)

A maga részéről a bécsi kormány és a sajtó is mindent elkövetett, hogy a magyarságot rossz hírbe keverje, s róla afféle rablónemzet-képet faragjon Európa számára. Sobri csínytevéseit Rinaldóéval tette egyenértékűvé. E hírverés nyomán következhetett be az, amit *Tóth Béla* örökített meg híres anekdotagyűjteményében. A szabadságharc idején az egyik előrenyomuló osztrák csapat ezredese egészen komolyan mondotta Bezerédi pápai prefektusnak:

„– Csak a Bakonyon tudjunk átmenni szerencsésen, azután már kardcsapás nélkül foglaljuk el Magyarországot.

– S kitől félnek a Bakonyban? - kérdezte Bezerédi.

– Hát ott vannak a csikósok, kanászok, betyárok, pandúrok és a híres Sobri vezér.

Bezerédi minden komolysága ellenére is elnevette magát. A jó német szentül azt hitte, hogy csikós, kanász, pandúr, betyár mind külön fegyvernem és hadosztály, Sobri pedig valami híres generális. Sobri egyébként akkor már tizenkét éve porladozott a lápaírói határ erdős domboldalán.”²⁶

A késő romantikus Eötvös Károly (1842-1916) szerint „*A Balaton és a Bakony ez a két főszeles természeti tünemény egymást öleli át, egymásra árasztja fényét és sugarát, hagyományait és költészetét.*”²⁷ A Bakony című könyve (1909) bár nem éri el a Balatoni utazás költői szépségét, hatszáz oldalon meséli el, amit áradó mesélőkedve, s emlékezőshullámai tollára adtak. Már-már a modern írók asszociációs eljárásait alkalmazza. Az apró kis történetek láncolatai szinte szülőföld-eposszá állnak össze.

A patriarkális történelemszemlélet utolsó mohikánja ő. Munkásságát Németh G. Béla méltán jelölte az *univerzális lokálpatriotizmus* jelzővel.

A Bakonyt ő még paradicsomi korából ismerte: „Pápára vitt föl apám diáknak. Az út az öreg Bakonyon vitt keresztül. Amint elhagytuk Város-Lődön túl a Szamárhely csúcsát, jobbról-balról őserdőbe jutottunk. Bükkösbe. Közel két méter átmérőjű törzsökök, oszlopszerű faszálak, mint a gyertya, oly egyenesen fölnöve a magasságig. Óriási terebélyek, szabályos ágak és lombok, tele a jó ízű tüskés kutyüjű gesztenye-gyümölcsessel, ragyogó aranyfényű sötétzöld levelek. Az erdő rengeteg mélysége határtalan. A fák alja tiszta, se fű, se cserje, se gaz. Csak avarszőnyeg. Az ember lépése alig hallik, de lélekzete jól hallatszik. A teremtés első napja előtti csönd az erdő mélyén. Csak valami madárszaj hallatszik néha-néha. Nagy vad ritkán jön az országút közelébe. Ily erdők közt ballagott kocsink addig a faluig, amelynek a neve: Farkasgyepű. Ha szél nyargal végig a rengetegen, még az is csak a fák sudarát éri fönt a magasságban. Lent csönd van, mintha Istennek szentegyházában volnánk.

Ott vagyunk.”²⁸

Cholnoky Viktor (1868-1912)

A veszprémi születésű publicistára főként a századelő szecessziós érzésvilága jellemző. Elvágyódás a prózai, nyárspolgári világból. Helyét a bódító, sejtelmes szépségek, a fantázia és a halál utáni nosztalgia foglalja el. A polihisztor műveltségű Cholnoky Viktor írásai térben és időben messzi tájakat járnak be. Elvont hősei álom és valóság határán élnek. Cselekedeteik gyakran irracionális irányba fordulnak, melyeket a korban divatos bergsoni intuíció hat át. Mindehhez festőiség, dús ornamentika társul. Gyakran alkalmaz mesés, csodás elemeket. A fantáziadús meseszerűség egyik leggyakoribb jegye a megszemélyesítés: „Aludtak, és a bakonyi rengeteg fáinak csodálatos sötétsége borította rá szemükre, lelkükre, puskájukra az elpihenés fátyolkendőjét.”

Gyakorta törekedett akusztikai hatásokra: „Csönd, a Hortobágnak, a Bakony erdejének vagy a Balaton éjjeli vizének a csöndje. A csönd, az idegélet megnyilvánulásának és az emberi eltökélésnek ez az első feltétele.”

A *Bakony menekültje* című novellájában ő is a Bakony-mítoszt építi tovább – immár szecesszió ornamentikában és hangulatokban gazdag eszközeivel.

„Nincs még húsz esztendeje, hogy megkezdtek annak a vasútnak az építését, amely Győrt köti össze Zircen át, Veszprémen keresztül, azután a Mezőföld megszelésén Dombóvárral. Ez a kettős érszalag, amelyik a szívéen vágja keresztül a Bakonyt. A megépítéséhez Olaszországból kellett munkásokat hozatni, mert a magyar parasztot lehet, hogy lustaságból, lehet, hogy arisztokratikus munkamegvetésből, de az sem lehetetlen, hogy páni panaszu természetsiratásból nem lehetett kapni erre a munkára. Olaszok dolgoztak a Bakony megölésén és – szállj képzelem, szállj – az olaszok lent dolgoznak most még a Cuha mitológiásan szép völgyében, fenn a tető-

kön töretlen még az őserdő, csak a fák susognak össze reszkető ékhóvá, amikor a völgyből egy-egy dinamitpatron robbanása felhangzik hozzájuk. A hegyoldalbeli tompa pukkanás ott fenn zenei csendüléssé andalodik át a bükkfák böcklini oszlopcarnokában. ...”

Ady Endre (1877-1919)

A szimbolista költők kedvelték a mitológikus témákat. A jelképhálózat-teremtés és az írói külön világ létrehozása során alkalmazták a legerősebb mítoszi párhuzamokat. Ady szimbólumai: Góg és Magóg, Illés szekere, Az eltévedt lovas... mind e sorba tartoznak. A távoli dolgokat hallatlan asszociatív készséggel összepárosító Ady számára – akiben erősen élt a vátesz-tudat –, a Bakony-mítosz kézenfekvő szimbólum-lehetőségként kínálkozott. Ady Bakonya egyrészt a kemény, akaratos, Koppány fajtából való magyarok élet-helye, másrészt az igazuk miatt menekülni kényszerülők bujdosásának metaforikus helyszíne.

A *Bakony* az ő költészetében a magyarság egyetemes szabadság-szimbólumává nőtt. A századelő más szabadságfokban élő magyarsága számára e Bakony-verseknek nyilvánvalóan erősebb költői üzenete volt, mint napjainkban.

„Durcásan, büszkén csörtetett tovább
Rakott, hívó, bő, nagy asztalok táján,
Dobolt, virrasztott, pusztult csendesen
S göggel rugott ki végső éjszakán.

Bakonyi fajta, karakán magyar,
Pazar volt...”.

(*Néhai Vajda János*)

Páris, az én Bakonyom

Megállok lihegve: Páris, Páris,
Ember-sűrűs, gigászi vadon.
Pandur-hada a szájas Dunának
Vágtat utánam:
Vár a Szajna s elrejt a Bakony.

...

Vihar sikonghat, haraszt zörrenhet,
Tisza kiönthet magyar sikon:
Engem borít erdők erdője
S halottan is rejt
Hú Bakony-erdőm, nagy Párisom.

Krúdy Gyula (1879-1933)

Az író nagyanyja, Radics Mária Várpalotán élt. Krúdy már gyermekkorában többször megfordult az akkor még ódon hangulatú kisvárosban, ahol a közeli Bakony zúgása miatt alig tudott aludni.

A misztikus hangulatokra fogékony író előszeretettel ábrázolta az akkor még legendákkal, mesékkel megrakott bakonyi tájat és a benne élő betyárt. Fantázia, álom és valóság keveredik e líraisággal átszőtt novellákban, regényekben. A tőle megszo- kott hangulatteremtő erő, az asszociációk szabad csapongása ezekben a bakonyi témájú írásokban is tetten érhető.

A Bakonyerdő, mint téma, a lélek belső tájainak ábrázolására kiválóan alkalmas. A Krúdyra oly jellemző gordonkahang a *Palotai álmok*, az *Ál-Petőfi*, a *Betyárok országútján*, az *Öreg idő*, *A vadmacska*, *A bakonyi bujdosó*, a *Sobriék* című írásokban is megszólal. Cselekményük mélyén ott a Bakony-mítosz. *A pogányok a Bakonyban* című történelmi vízió Szent István korában játszódik, amikor az irdatlan rengeteg rejtete a táltoshit még kitarító képviselőit. A helyválasztás is szimbolikus: Bakonybél.²⁹

Az erdőrengeteg állandó jelzője a zúgó-búgó. Ez volt az az alapélmény, amelyet még gyermekkori emlékként hozott magával. A táj hatása különösen a *Palotai álmokban* erőteljes.

A Bakony-dallam számos Krúdy-műben ott kanyarog. A palotai hősöket körül- lő Bakony-idő megfoghatatlan, lebegő nosztalgiahullámzás. Ezek az impresszionis- ta képek talán a legszebb szó-festmények a mi öreg erdőnkről.

„A Bakony is olyan erdő, hogy sohasem tud elpihenni, mindig zúg, mint a mese- beli erdő. Olyan ez az erdő, mint a hegyek szakála: irtják, pusztítják, de soha ki nem pusztíthatják. A zúgása, sóhajtása regeszerűen hangzik. Mintha szegény bujdosókat rejtegetné folytonosan, mintha a betyárok énekét dúdolná. Pedig se bujdosók, se betyárok nincsenek már. A Bakony csak zúg, amúgy bolondjában. Küldi az esőt, a zivatart, a szelet, és hangjaival álomba ringatja azokat, akik ráhallgatnak.”³⁰

„A Bakony szökik az emberek elől.

Itt a Bakony Régi Magyarország híressége. Kalandok, regények, mesemondák színtere. Az elmúlt század történelme, amikor még ráérték Magyarországon meséket mondani, meséket végigélni A veszprémi országút ez, benne fut a Bakonyban, pandúrok virrasztották át a csillagos égboltozatot, betyárok óvakodó tüzeit kereste az éjben a riadt vásáros szeme, az országútról egyenesen az erdőbe lehet lépni. Bár két lépésnyire esik egyik fatörzs a másiktól, mégis olyan sűrű ez az erdő, hogy nyomban elrejteti azt, aki benne tíz-tizenöt lépést halad. Nincs bokra, csak sudár törzse. Egyforma, egykorú, egy testvér itt minden fa. Szabályosak, mint a katonák. Ember legyen, aki itt el nem téved. Mérföldekre nem változik a kép az erdő belsejében. Lomb, fa, fű, kalap nagyságú kék égboltozat. Aztán megint lomb, megint fa, útnak, tájékoztatónak híre-hamva sincsen. Aki ismeretlenül elkóborog benne, a harmadik

vármegyében lyukad ki, ami ugyan nem valami nagy dolog ezekben a dunántúli megyékben. Egy árok, egy facölöp vagy egy vizecske: már új vármegye kezdődik. A pandúrnak meg kell állni, nem üldözheti a betyárt idegen megye területén. Respektálták is szívesen ezt a törvényt a régi csendbiztosok, hisz egész életükben sem tettek volna egyebet, mint betyárt hajszolnak. A pandúrok tehát megfordították a lovak fejét az ároknál, megfenyegették öklükkel a zsványokat: „ide ne merjétek tenni többé a lábotokat, mert ez Veszprém megye” - a betyárok tüzet raktak, és kezdődött előlről a régi élet, hisz a Bakony mindenütt egyforma volt: Vasban, Veszprémben, Zalában...

Magyarországnak talán legromantikussabb tája – rubintszínű, mint a kígyó szeme, ábrándokba ringató, mint a mérges rózsza illata, alig elhíhető legendákkal teli, mint az öregek mákonyos álmoskönyvei.... Itt mindenki a múltban él, mert a jelenért annyit sem érdemes tenni, hogy a piacon meghallgassa az ember a legújabb híreket...

Legenda, mesemondás itt minden kődarab, a Bakony pedig a palotai éjszakákon zúg olyanformán, mint Európában semmi más erdőség.”³¹

Hamvas Béla (1897–1968)

A magyarság létét meghatározó öt géniusz Hamvas értelmezésében, nagyjából: Felvidék, Erdély, Alföld, Zala tájéka és a nyugati sáv. Ezek öt lelki alkatot predestinálnak, s az örök magyar fátum, a széthúzás jórészt ezek összebékíthetetlenségéből fakad. S ha van Magyarhonban olyan szeglet, amely az öt géniuszt képes együvé ötvözni, akkor az – Hamvas szerint – a Bakony, melynek leglényegesebb vonása a változatosság.

„...Az előbb az ember mézsköves karszton barangolt, majd Niebelung-erdőben járt. Máskor meg mintha a Thüningiai erdőben járna. Néhány kilométerrel odébb pedig délies, görög vidéken... Már egészen megszoktam azt, hogyha néhány szabad napom van, azt itt töltöttem. Itt mindig együtt van; szépség, erő, nyugalom, fenség és változatosság.”³²

Amikor Hamvas századunk húszas-harmincas éveiben bejárta a Bakony erdejét, a vasút révén már legeldugottabb zuga is megközelíthető volt. Ennek ellenére még egy archaikus világ fogadta. „...A hegységek általában földrajzi helynevek. A Bakony nem az. A Bakony a magyar számára és elsősorban mítosz. Mikor Szent István az országot krisztianizálta, ennek a hegységnek rengeteg erdősegeiben rejtőztek el azok a pogányok, akik a királynak nem engedelmességek. S azóta ebből a szóból a magyar függetlenséget érez ki: az uralommal való szembeszállást, forradalmi szellemet és lázadást. A hegységet sűrű és sötét erdővel benőttnek gondolja, amely tele van rejtélyes szakadékokkal, barlangokkal, hozzáférhetetlen völgyekkel. Ez a magyar dzsungel, ahová csak azok rejtőznek el, akik a világgal nem tudtak megegyezni. A vad és elementáris őstermészet mítosza jut benne kifejezésre. Tele van miszti-

kummal és még ma ezer évvel Szent István uralkodása után is tele van pogánysággal. A mítoszról azt érezni, hogy a bakonyi ember keményebb, civilizáltabb, elemibb, mint az ország más helyén lakó.

Minden évszakban van valami új látnivaló. A legszebb idő minden bizonnyal május vége. Vannak mélyen fekvő nedves völgyek, amelyekben a szem káprázik a virágok színes pompáján, az orr beleszédül a fűszeres illatok áradatába és a fül megtelik a sok száz erdei madár harsogó zenéjével.”

Összegzés

Végigtekintve az elmúlt századok Bakonyról szóló irodalmán, joggal állapíthatjuk meg: a bakonyiság – láthatatlan pecsét gyanánt – számos író és költő munkásságán hagyott nyomot. Úgy vannak vele, mint a görög mitológiai hős, *Anteusz*, Gaia földistennő fia, aki legyőzhetetlen volt, mindaddig, amíg Héraklész rá nem jött a titkára: erejét anyjának, a földnek érintésétől nyeri. Ezért Héraklész csak a levegőbe emelve tudta legyőzni.

Újabb kutatások szerint a szülőföld-szeretetnek fiziológiai okai is vannak: kisgyermekként megszokjuk a környezetünkre jellemző földmágnesség-hullámokat, s ha sorsunk más vidékre röpít, szervezetünk a megszokott hullámhossz után vágyódik.

Szerb Antal különbséget tesz a természet és a táj fogalma között. A természet a városi civilizáció egyfajta elutasítását jelenti, s erős érzelmi tartalommal telített: „*A természetbe belevetítik az emberi érzésvilág egész gazdagságát, a természet vidám, melankolikus, sivár, ujjongó, játékos, vigasztaló, Erosszal telített, haragvó.*” A táj fogalma viszont erősen történelmi jellegű, a civilizáció terméke. „*A tájba beletartozik az ember és az ember műve is. Fontos színe a város a hegy lábánál, a távoli falvak, a várromok a kolostorok (...). Mindezek etnikai vagy művészeti milyensége még a tisztán természeti jelenségeknél is erősebben befolyásolja a táj jellegét (...) a természet ahistorikus, időtlen fogalom, szinte ellentéte a történelemnek, a táj pedig csupa történelem.*”³³

A Bakonnyal – Ady szavaival élve: az „erdők erdőjé”-vel – kapcsolatos érzelmek, toposzok is az előttünk járó nemzedékek gondolkodásmódját, egy sajátos kultúrát árasztó táj történelméről vallott – vagy éppen annak ürügyén – elmondott nézeteit tükrözik. A Bakony az évszázadok során a szabadság tájszükséglete lett. S hogy a Bakony-mítosz mégsem halt meg teljesen, arra bizonyosság a Bakonybélben alkotott Hogyor József vallomása: A Bakony az én Párizsom!³⁴

A társadalmi és egyéni gondok, feszültségek elől a Bakonyba vágyóknak legalább lélekben biztonságot adott e táj, de egyben feladatokat is kijelölt. Táj és lélek találkozásának helye – a Bakonyiság – minden bizonnyal egy olyan virtuális térképen is ábrázolható, amely Európa jelentősebb géniuszainak színeit-határait jelöli. Mert hogy is mondja Krúdy? „*Legenda, mesemondás itt minden kődarab, a Bakony pedig ... zúg olyanformán, mint Európában semmi más erdőség.*”

IRODALOM

Sebő József: A Bakony. Nodus Kiadó, Veszprém. 1999. 107 p.

JEGYZETEK

- ¹ *Krúdy Gyula*: Sobriék. In: A bakonyi bujdosó. Részletek Krúdy bakonyi témájú írásaiból. Szerk. Praznovszky Mihály, Veszprém, 1995., 36. p.
- ² *Bél Mátyás*: Veszprém vármegyei leírása, Veszprém, 1989. 22. p.
- ³ Idézi *Kovács Sándor Iván* "Kárpát szent bércére". Tátra-nyomok a magyar költészetben. 84. p. In: K. S. I.: Vágy és emlékezet. 55-112. p.
- ⁴ *Cholnoky Jenő*: Veszprém. 1938. Árpád Részvénytársaság könyvnyomdája, Kalocsa, 107-108. p.
- ⁵ *Cholnoky Jenő*: Veszprém földrajza. 202. p. In: Veszprém múltja és jelene. Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém. 1912.
- ⁶ *Eötvös Károly*: A Bakony. Révai, Bp., 1909. 2. p.
- ⁷ *Krúdy Gyula*: Pogányok a Bakonyban. Prospektus GM., Veszprém, 1996. 5. p.
- ⁸ *Babits Mihály*: Esszék, tanulmányok I. Szépirodalmi, Bp., 1978. 391-392. p.
- ⁹ *Babits Mihály*: Itália és Pannónia. In: Arcképek és tanulmányok. Szépirodalmi, Bp., 1977. 206-208. p.
- ¹⁰ *Sebestyén Gyula*: Dunántúli gyűjtés. Atheneum, Bp., 1906. 486. p.
- ¹¹ *Tatay Sándor*: Bakonyi krónika. Szépirodalmi, Bp., 1985. 89. p.
- ¹² *Hamvas Béla*: Bakony. 129 p. H. B.: Közös életrend. Válogatás esszéiből és életművének teljes bibliográfiája. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Bp., 1988. 121-138. p.
- ¹³ *Hamvas Béla*: Uo.131. p.
- ¹⁴ *Toynbee, Arnold*: Tanulmány a történelemről. Pannonhalma, 1994. 7. p.
- ¹⁵ *Németh László*: Homályból homályba I., Bp., 1977. 48. p.
- ¹⁶ *Nagy János*: Nyájas Múzsza. Győr, 1790. 17. p.
- ¹⁷ Idézi: *Lukácsi Károly* A Balaton-felvidék földrajza kétszáz év előtt. 171. p. In: *Bél Mátyás*: Veszprém vármegye leírásához készített kiegészítő tanulmány. Veszprém, 1989. 153-236. p.
- ¹⁸ Egyházi beszéd mellyet a' bakonybéli Apátság nyolcszázados ünnepén szeptember 24-én 1837.ben mondott Farkas Imre fehérvári kanonok és apátúr. In: Egyházi Tár XII. Szerk.: *Guzmics Izidor*. Beimel, Pest, 1838. 24., 31. p.
- ¹⁹ *Hankiss*: I. m. 76. p.
- ²⁰ Emlékkönyv a veszprémi Kegyeztanítórendi Gimnázium alapításának 275. Évfordulójára. Veszprém, 1986. 13. p.
- ²¹ *Malonyay Dezső*: A magyar nép művészete IV. 1. és 6. p.
- ²² *Küllös Imola*: Betyárok könyve. Mezőgazdasági K., Bp., 1988. 108. p.
- ²³ *Küllös Imola*: Uo. 109. p.
- ²⁴ *Rómer Flóris*: A Bakony. Veszprém, 1971. 34. p.
- ²⁵ *Lenau, Nikolas*: Bakonyi betyár. In: Lenau válogatott versei. Bp., 1979. 69. p.
- ²⁶ *Sobri Jóska* híre. *Tóth Béla*: A magyar anekdotakincs. Bp., 1957. 265. p.
- ²⁷ *Sebő József*: Eötvös Károly és a bakonyi-balatoni táj. 29 p. In: Eötvös Károly Emlékkönyv. Szerk.: *Tungli Gyula*. Pápai Művelődéstörténeti Társaság, Pápa, 1995. 25-30. p.
- ²⁸ *Eötvös Károly*: A Bakony I. Bp., 1909. 20-21. p.
- ²⁹ *Ács Anna*: A Bakony és a Balaton Krúdy írásaiban. Irodalomismeret, 1996. 3-4., 85-90. p.

- ³⁰ *Krúdy Gyula*: Öreg idő, 6. In: A bakonyi bujdosó. Szerk.: Praznovszky Mihály. Veszprém, 1995. 5-10. p.
- ³¹ *Krúdy Gyula*: Radics János beváltotta ígéretét: visszatért a várpalotai temetőből. In: K. Gy.: A bakonyi bujdosó. Veszprém, 1995. 74-76. p.
- ³² *Hamvas Béla*: Bakony. Napkelet, 1937. 6. sz. 371-379. p.
- ³³ *Szerb Antal*: Természet vagy táj. 446, 448. In: A Varázsló eltöri pálcáját. Magvető, Bp., 1978. 444-449. p.
- ³⁴ Napló, 1998. júl. 11., 9. p.

Veszprém meteorológiai viszonyai 2009-ben

KOVÁCS GYŐZŐ GYULA

A 2009-ES ÉV IDŐJÁRÁSA¹ BŐVELKEDETT a „szélsőséges és embert próbáló” eseményekben. Mindjárt az év elején, január 10-én, Budapesten (és még néhány nagyvárosban, ipari területen) szmogriadót rendeltek el a hideg, légpárnás helyzetben megnövekedett szállópor-koncentráció miatt. Ugyancsak januárban a 14-i ónos eső után több cm vastag jégpáncél alakult ki az utakon, amely megbénította a közlekedést. Végül a hónap utolsó felében a tapadó hó okozott jelentős károkat Zala és Vas megye áramszolgáltatásában.

Nyáron többfelé pusztított vihar jelentős terméskárokat és hozamvesztést okozva. Több helyen az országban tornádót figyeltek meg. A júniusi csapadékos időjárásnak köszönhetően rekord vízállást mértek a Rába folyón. A július 18-án átvonult hidegfront következtében a villamosvezetékekre dőlő fák komoly anyagi kárt okoztak, az áramellátás több helyen szünetelt. Hasonló károkat okozott a szeptember 4-i markáns hidegfront is. December időjárása több szempontból is különleges volt. Az országos átlaghőmérséklet 20-án volt a legalacsonyabb: $-10,9^{\circ}\text{C}$; a legmagasabb decemberi átlagérték 5 nappal később jelentkezett: $+11^{\circ}\text{C}$. A nagy hőingás miatt az utakon jelentősen megszapordtak a kátyúk, amelyek hátráltatták a közlekedést. A hónap közepén leesett számottevő mennyiségű hó a hónap második felében tapasztalt, szokatlanul erőteljes felmelegedés során gyorsan elolvadt, amely az észak-magyarországi folyók áradásához vezetett.

A homogenizált adatok alapján a 2009-es a hatodik legmelegebb év volt 1901 óta, az országos középhőmérséklet $11,3^{\circ}\text{C}$ -nak, míg a veszprémi középhőmérséklet $10,9^{\circ}\text{C}$ -nak adódott, ami kerekén $1,0^{\circ}\text{C}$ -kal haladja meg a sokévi átlagot. Január, február, március és június hónapok kivételével minden hónap melegebb volt az átlagosnál, a legnagyobb pozitív eltérés áprilisban jelentkezett, ekkor a szokásos $9,8^{\circ}\text{C}$ -nál $4,4^{\circ}\text{C}$ -kal magasabb havi középhőmérsékletet mértünk. Januárban a havi középhőmérséklet $1,4^{\circ}\text{C}$ -kal alacsonyabb volt a szokásosnál, ennek ellenére az év leghűvösebb értékét mégsem ekkor, hanem december 20-21-én jegyeztük fel, amikor -17°C közelébe süllyedt a hőmérő higanyszála. Júniust az átlag körüli ingadozás jellemezte, míg júliusban a napi középhőmérsékletek alapvetően az átlag felett helyezkedtek el, csupán néhány napra csillapodott a kánikula. Augusztus volt az év legmelegebb hónapja, középértéke a város belső területein $21,8^{\circ}\text{C}$ -nak adódott. 2-án mértük az év legmagasabb hőmérsékletét, a repülőtéren $33,7^{\circ}\text{C}$ -ot, a városban $34,7^{\circ}\text{C}$ -ot mutatott a hőmérő. A hőmérsékleti küszöbnapok éves adatai – főként a városi állomáson – a melegedés irányába mutatnak, meleg küszöbnapokból több volt a szokásosnál, míg hidegből kevesebb.

Csapadék szempontjából 2009 nem volt rendkívüli, országos átlagban 598 mm, míg Veszprémben 670 mm hullott. Ez mintegy 8-10 százalékkal haladja meg a sokévi átlagot. Öt hónap csapadékhozama haladta meg a szokásos értéket, hét hónapé maradt alatta. Január 27-én a napi csapadékösszeg 20 mm felettinek adódott, és ezen a napon az országos napi maximális csapadékösszeg rekordja is megdőlt. A hónap végén a csapadék főként hóból származott. Februárban 20 mm-t meghaladó napi csapadékösszeg nem fordult elő, míg márciusban egy napon, 29-én jelentkezett. Április nagyon száraz volt, a havi csapadékhozam országos átlaga is alig haladta meg a 10 mm-t, több helyen egyáltalán nem volt eső. Májusban 13 napon hullott csapadék, de a napi mennyiség általában nem érte el az 5 mm-t. Júniusban a szokásos mennyiség közel 2,5 szerese hullott, főként a hónap második felében fordultak elő a vártnál nagyobb csapadékmennyiségek. A repülőtéri mérőautomata 28-án 47,3 mm esőt regisztrált. Július csapadékosága az átlag körül alakult, de 18-án egy heves zivatarnak köszönhetően több mint 30 mm eső ömlött a városra. Augusztusban még kevesebb eső hullott az átlagosnál, majd a havi csapadékösszegek a sokévi értékek közelében ingadoztak. 20 mm-t meghaladó napi csapadékok nem fordultak elő. December közepén ízelítőt kaptunk a télből, 20-án 16 cm-es hóvastagságot mérünk, de a hirtelen és nagymérvű enyhülés következtében a hótakaró 25-ére teljesen eltűnt.

Január közel másfél fokkal volt hidegebb a sokévi átlagnál, középhőmérséklete térségünkben mínusz 2,4°C-nak adódott, de a Bakony magasabban fekvő részein -4°C alatti értékek is előfordultak. Az időszak első felében a napi átlagok 3-6 fokkal az ilyenkor szokásos alatt maradtak. A leghidegebb napokon (9-én és 10-én) a napi minimum hőmérsékletek mínusz 10°C alá süllyedtek és a maximum értékek is jóval nulla fok alatt maradtak. Ezekben a napokban gyenge volt a légmozgás, hideg légpárna alakult ki a Kárpát-medencében, ami kedvező feltételeket teremtett a talaj közelében a szálló por és egyéb szennyező anyagok feldúsulásának. A szennyezett időszaknak 14-én egy piros riasztással előre jelzett ónos eső vetett véget, ami délnyugat felől érte el térségünket, és helyenként több centiméteres jegesedést okozva nehezítette me a közlekedést. *„Szerdán reggel hét órára kritikus útviszonyok alakultak ki a megyében. A pápai polgármester, mint a helyi védelmi bizottság elnöke délelőttre leállította a helyi tömegközlekedést.”* – írja a Napló 15-én.

A nap témája az újságban a rendkívüli időjárás volt: *„Ötvennyolc esetben riasztották kéz- és lábtörés, valamint gerincsérülés miatt a mentősöket... Csak Veszprémben közel húsz kéz- és lábtörést szenvedett személyt szállítottak kórházba.”* Autós balesetek is történtek. *„Szerdán reggel nyolc óra előtt tizenöt autó szaladt egymásba Veszprém határában a négy-sávos úton. Három kilométer hosszban tükörjég borította az utat, amin nehéz volt megállni. Személyi sérülés nem történt. Tetőzte a gondokat, hogy fél órával később Várpalota felől érkezve, három kamion keresztbe áll mögöttük, így aztán még nagyobb lett a torlódás, amit 11 óra körül sikerült megszüntetni.”* A vonatok is mintegy 10-15 perces késéssel indultak, mivel a vasúti

váltószerkezetekre ráfagyott a jeges csapadék. A peronokat homokkal szórták. A helyi járáti és helyközi buszforgalomban is tapasztalhatóak voltak fennakadások. Sólyba és Tihanyba még kora este sem tudtak bemenni a Volán-járatok. Veszprém helyi járáti közlekedésében nagyobb fennakadás nem volt. *„Öt nagy teljesítményű úttisztító és szóró-autóval, nyolc járdatarító géppel és valamennyi hadra fogható emberével kezdte meg a sikosság elleni védekezést a megyeszékhelyen a Közüzemi Szolgáltató Zrt. kommunális üzeme.”* – nyilatkozta a Naplónak Gósi Zoltán üzemvezető. Elmondta: előre készültek a várható vészhelyzetre, az ónos eső első cseppjeivel együtt a szóróautók is megindultak. Elsőként a fő közlekedési utakat, a helyi járatok vonalait kezdték el tisztítani. Ezzel három, három és fél óra elteltével végeztek. Ennek köszönhető, hogy a megyeszékhelyen nem bénult le a helyi járáti busz-közlekedés. Ezt követte a mellékutak tisztítása.

A hónap második felében megenyhült az idő, 19-től a napi középhőmérsékletek a sokévi átlag fölött alakultak, 20-án a napi csúcshőmérséklet 11,0°C-ig emelkedett. A csapadék jelentős része is a hónap második felében hullott, 21-én valamint 27-én és 28-án. Az időszak végén a csapadék hóból származott. Az ún. tapadó hó jelentős károkat okozott Zala és Vas megyében az áramszolgáltatásban. Veszprém megyében mintegy 8–12 centiméteres hó esett 28-án napközben. A főutak sónedvesek, helyenként latyakosak, a mellékutak havasak voltak, de fennakadás nem volt a közlekedésben. A csúszós utakon több baleset is történt, illetve két vezetékszakadás is előfordult. *„A legtöbb gond talán a Tapolcát Veszprémmel összekötő útnak a nemesvámosi és a hidegkúti elágazója volt, ahol többször kaotikus állapotok alakultak ki a havas, síkos úton mozgásképtelenné vált és ezzel a forgalmat akadályozó kamionok miatt. A forgalom folyamatos biztosítása érdekében az illetékesek délelőtt 11 órától két órán át a kamionok előtt lezárták ezt a szakaszt. Ezalatt megtisztították az utat, de később is voltak fennakadások a forgalomban”* – tudósít a megyei napilap. A havi csapadékösszeg 65–70 mm között alakult, közel 90%-kal haladta meg a sokévi átlagot, a legcsapadékosabb napon – 27-én – a városban 34,3 mm, a repülőtéren 26,5 mm esett. Januárban 30 napon csökkent a hőmérséklet nulla fok alá (fagyos nap), és 17 napon a maximum hőmérsékletek is nulla fok alatt maradtak (téli nap). A hónap folyamán viharos szellőkés (maximum ≥ 17 m/sec) nem fordult elő.

Február havazással köszöntött bennünket, de nem okozott fennakadást a sok téli csapadék – írja a Napló 2-án. *„Vasárnap hajnaltól délutánig folyamatosan havazott a megyében szinte mindenütt, bár a leesett hó nagy része sok helyütt szinte azonnal elolvadt. Szerencsére a csapadék a közlekedést nem gátolta... Nem volt sűrű napjuk a tűzoltóknak, mentőknek rendőröknek sem. Többségében árokba csúszott személygépkocsikat kellett kimenteniük, elsősorban Pápa, Sümeg és Veszprém térségében, de sérülés nem történt.”* A hónap középhőmérséklete közel fél fokkal volt alacsonyabb, mint a hónapra jellemző, értéke +0,5°C-nak adódott. A hónap első dekádjában a napi átlagok 2–6 fokkal haladták meg az ilyenkor szokásos értéket, 6-án 14,1°C-ig emelkedett a hőmérséklet. Ezt követően 9-től 25-ig egy erőteljes lehülés következett, majd az utolsó napokban ismét a sokévi átlag felettinek alakultak. 18-

án volt a hideg periódus mélypontja, ekkor mínusz 7 fok alá süllyedt a hőmérséklet és a napi maximum is nulla fok alatt maradt. A havi csapadékösszeg 50 mm közelében alakult, mintegy 30%-kal haladta meg az időszakra jellemző értéket. A hónap egyik legcsapadékosabb napja 8-a volt. Zirc térségében a lehullott csapadék mennyisége két nap alatt 32–36 mm-t tett ki. A csapadék hó formájában hullott, amiből 15–19 cm hóréteg alakult ki, ismét közlekedési és áramellátási zavarokat okozva a térségben.

„*Káosz a Bakonyban! Kamion, autóbusz, sószóró az árokban! Akadozó vonatközlekedés!*” – tudósít a napló-online február 9-én. „*Veszprém, Zircen és környékén 20–30 centiméteres hó esett... Veszprém megye főújtjai – elsősorban a bakonyiak – havasak, jegesek, helyenként hóátfúvások vannak, a mellékutak nehezen járhatóak. A viharos erejű szél nehezíti az utak tisztítását. A helyenként orkán erejű szél (90–105 km/h) és az ún. tapadó hó miatt több helyen megrongálódott az elektromos hálózat, vezetékek szakadtak le. Az éjszaka folyamán az óránkénti 100 kilométeres szélben fák dőltek a vezetékekre és okoztak vezetékszakadásokat, melynek következtében mintegy 89 településen, 23 ezer fogyasztónál szünetelt az áramszolgáltatás a Bakonyban.*” Az áramszolgáltató felvette a kapcsolatot a katasztrófavédelemmel, erőforrásokat csoportosított át, és azon dolgozott, hogy minél előbb helyreálljon a folyamatos szolgáltatás. A lakosság mintegy ötven esetben kérte a katasztrófavédelem segítségét. Elsősorban a Bakonyban kellett elakadt járműveket menteni, útra, házra dőlt fákat eltakarítani. Néhány esetben házak tetejét is megbontotta a szél és kábeleket is leszakított. Februárban 7 viharos nap volt, a hőmérséklet 22 napon süllyedt fagypont alá, és négy napon a maximum hőmérséklet sem emelkedett 0°C fölé. A havi átlagos szélesség 4,2 m/sec-nak adódott.

Március középhőmérséklete 5,1°C volt, gyakorlatilag a sokévi átlagnak megfelelően alakult. A napi középhőmérsékletek a hónap első felében az átlag körül ingadoztak, a hónap második felében előbb hűvös, majd az utolsó napokban ismét melegebb napok következtek. A gyors hőmérséklet-ingadozásra jellemző, hogy legalacsonyabb értéket 25-én, míg a legmelegebbet 28-án mérték térségünkben. A hónap eleji hűvösebb napokat 7-én és 8-án viharos erejű szellőkések kísérték. „*A hétvégén komoly károkat okozott az erős, néhol 90 kilométeres óránkénti sebességet elérő szél, a tűzoltók több mint félszázszor vonultak, zömében viharkárok miatt.*” – tudósít a Napló március 9-én. A havi csapadékösszeg mintegy 40%-kal a sokévi átlag fölött alakult, kevéssel meghaladta az 50 mm-t. 5-én és 29-én a napi csapadékok megközelítették, illetve meghaladták a 20 mm-t. 20-án délután rövid ideig zivatar volt: egyszerre esett a hó, dörgött az ég, villámlott, majd néhány perccel később már ismét sütött a nap. A hónap folyamán 9 fagyos nap volt és 16 csapadékos napot jegyeztek fel. 11 viharos nap volt, a legerősebb szellőkések 8-án megközelítették a 100 km/órás értéket. A havi átlagos szélesség 4,7 m/sec-nak adódott.

Április az egész ország területén, így térségünkben is, jóval melegebb volt, mint a sokévi átlag. A veszprémi meteorológiai megfigyelések kezdete óta ilyen meleg áprilist még nem jegyeztek fel. A napi középhőmérsékletek általában 2–5 fokkal

haladták meg az ilyenkor szokásos értéket, a hónap középhőmérséklet 14,2°C-nak adódott. 2009 áprilisában nem volt jellemző az intenzív melegedési görbe, már a hónap elején nagyon meleg volt. Kisebb ingadozásokkal ez a meleg maradt meg a hónap végéig. Jelentősebb lehülés 23-án volt érezhető, ekkor a napi középhőmérséklet alig haladta meg a 10 fokot. Fagy egyáltalán nem volt, a leghűvösebb értéket a városban 26-án reggel mérték, ekkor 3°C közelébe csökkent a hőmérséklet. A meleg napok ellenére áprilisban nyári nap (a maximum hőmérséklet $\geq 25^\circ\text{C}$) nem fordult elő, a legmelegebb napon (10-én) 24 fok közeli értékeket mutatott a hőmérő. Április nagyon száraz volt, a havi csapadékösszeg alig haladta meg a 10 mm-t. A hónap elején még arról olvashattunk, hogy: „Az áhított, csapadékiszegény meleg időjárás meghozta a mezőgazdászok kedvét is a munkák folytatásához. Rendben zajlik a tavaszi vetés.” Ugyanakkor a kevés csapadék és a magas hőmérséklet miatti erősebb párolgás a hónap harmadik dekádjára a talajok felső rétegének nedvességét a kívánt szint alá csökkentette. Április nem volt szeles hónap, az átlagos szélesebesség 2,3 m/sec-nak adódott, és viharos nap is „csak” 2 alkalommal fordult elő. 9-én délután egy heves zivatar alakult ki térségünk fölött, csapadékot keveset adott, de a szélökés, amely kísérte (15 óra 45 perckor), a városban elérte a 120 km/órás értéket. A repülőtéri szélmérő 94 km/órás értéket regisztrált.

Május is egy fokkal enyhébb volt az átlagnál, középhőmérséklete 16,2°C-nak adódott. Elsején, 8-ától 12-éig, valamint a hónap közepétől 28-áig a napi átlagok a sokévi értékek fölött alakultak, egyes napokon 4–6 fokot is elérte a pozitív anomália. 17 és 22 között a délutáni hőmérsékletek meghaladták a 25°C-ot (nyári nap), 18-án megközelítették a 30°C-ot. A hónap végén erőteljesen visszaesett a hőmérséklet, 29-én és 30-án a napi középérték csaknem 6 fokkal maradt el az időszakra jellemző értéktől. Ekkor a délutáni csúcsertékek is 15°C alatt maradtak, és 31-én reggel a minimumhőmérséklet 5°C alá csökkent. A hideg, időnként csapadékos, „kis túlzással sarkvidékinek mondható klíma” sem szegte a kedvét azoknak, akik ezekben a napokban a várpalotai Pannon fesztivált választották szórakozásul. „Az alig 10 Celsius fokos májusi hidegben, és néha esőben (szombaton jégesőben) tízezrek zárandokoltak ki a parkerdőbe mulatni egyet” – tudósít a napló-online július 6-án. A csapadék mennyisége a hónap folyamán 40 mm körül alakult, nem érte el a sokévi átlag 70%-át. Bár 13 csapadékos napot jegyeztek fel, a lehullott mennyiség több alkalommal sem érte el a 2 mm-t. „Kellene már a májusi eső” – írja a megyei napilap május 14-én. „A szokatlanul meleg áprilisban országszerte jelentkeztek a légköri aszály jelei. A szakemberek szerint nehézkesen kel ki a már elvetett kukorica és napraforgó. A meleg miatt a szokásosnál csaknem két héttel korábban virágozott ki a repce.” A csapadék zöme a hónap utolsó dekádjában hullott, ekkor csaknem minden nap volt több-kevesebb eső. A hónap folyamán 2 viharos nap fordult elő térségünkben, a legerősebb szélökések 60–70 km/órás érték között alakultak. Az átlagos szélesebesség 3,0 m/sec-nak adódott.

Június középhőmérséklete térségünkben kevéssel a sokévi átlag alatt alakult, értéke 17,8°C-nak adódott. A város belső területein kissé melegebb volt, itt a közép-

hőmérséklet kevéssel meghaladta a 18°C-ot. A napi középhőmérsékletek a hónap elején, illetve 20-ától kezdődően mintegy 2–4 fokkal a sokévi átlag alatt maradtak. A leghidegebb napon (5-én reggel) a minimum hőmérséklet 8°C közelébe süllyedt. A hónap közepén általában pozitív hőmérsékleti eltérés volt a jellemző, 19-én délután a csúcshőmérséklet meghaladta a 30°C-ot (hőség nap). A lehullott csapadék mennyisége két és félszeresen haladta meg a sokévi átlagot, a város belső területein 125 mm, a repülőtéren több mint 170 mm eső esett. 16 csapadékos nap volt és több alkalommal, elsősorban 27-én és 28-án a lehullott mennyiség megközelítette az 50 mm-t. Június 22-én és 23-án is a bőséges csapadékhullás volt a jellemző, főként az ország nyugati területei² fölött. Térségünkben több szabadtéri programot nem tudtak megtartani a kellemetlen időjárás miatt. A csapadékos napokból hét volt zivataros, és négy alkalommal haladta meg a szél a viharos fokozatot. Az átlagos szélesség 3,2 m/sec-nak adódott.

Július középhőmérséklete közel másfél fokkal volt melegebb, mint a sokévi átlag. Mindössze 3 időszak volt, amikor kisebb-nagyobb mértékben visszaesett a napi középérték. A hónap 8. és 12. napja között egy gyenge hidegfrontnak köszönhetően a „leghosszabb” átlag alatti időszakot, emellett még 18–20-án, valamint 25–26-án csökkent a hőmérséklet az átlagos alá. A leghidegebb napokon (10, 11-én, valamint 19-én) 12°C alá süllyedt a hőmérő higanyszála. Más napokon általában 2–4 fokkal emelkedett a napi középhőmérséklet az átlagos fölé, és hét alkalommal a délutáni csúcshőmérsékletek meghaladták a 30°C-ot. 14–17-én, valamint 22–24-én a napi középhőmérsékletek elérték, sőt meg is haladták a 25°C-ot. A legmelegebbet 23-án mérték, a város belső területein 33,0°C-ot mutatott a hőmérő. Júliust átlag alatti csapadékmennyiség jellemezte, térségünkben 45 mm körüli eső esett. A nyolc csapadékos naphól csupán egy alkalommal, 18-án hullott számottevő mennyiség. Ekkor néhány perc alatt több mint 30 mm eső esett Veszprémbe, aminek következtében a város több pontján „árvízi helyzet” alakult ki. Az intenzív csapadékhullást a területünk fölött délnyugat felől átvonuló zivatarzóna okozta, amelynek környezetében viharos széllelkések alakultak ki. Elsősorban fakidüléshez, illetve áramkimaradásokhoz riasztották a tűzoltókat, a legtöbb hívást Pest, Veszprém és Fejér megyéből kapták. Az országon átvonuló vihar több helyen fákat döntött a vasúti pályákra, felső vezetékek szakadtak le, emiatt jelentős késések voltak a vasúti közlekedésben. Veszprémbe a legerősebb széllelkés meghaladta a 70 km/órás értéket. A havi átlagos szélesség 3,2 m/sec-os értéknek adódott.

Ajka és Bánd környékén okozta a legnagyobb pusztítást megyénkben a szombat délutáni vihar. Ajkán 120-an kértek segítséget a tűzoltóktól, Bándon ablakot tépett ki a helyéből a forgószél. „Tört-zúzott a vihar” – címmel olvashatunk tudósítást a Napló július 20-i, hétfői számában. „Az ajkai tűzoltóságon a szabadnapos állomány egy részét is berendelték, hogy segítsenek a viharkárok enyhítésében. A vihar nem sokkal dél után érte el a várost. Pingponglabda nagyságú jég hullott, a szél fákat döntött ki, miközben ömlött az eső. A vihar következtében ház nem vált lakhatatlanná, de voltak olyanok, amelyiknek a tetejét föliázni kellett... Bándon közel egy tucat

ház tetejét megbontotta, ablakot tépett ki a helyéből, fákat csavart ki vagy tört derékba egy kétszáz méteres szakaszon a szél szombat kora délután a település külső részén. Szabályos forgószél volt, amely csak egy viszonylag rövid szakaszon söpört végig. Paladarabok repültek, fák dőltek, egy tetőablakot pedig kitépett a helyéről, ami aztán belerepült a buszmegállóba.” – írja az újság.

Augusztus középhőmérséklete is a sokévi átlag fölött alakult. A hónap első felében a napi középértékek többnyire az átlag közelében ingadoztak, míg a hónap második felében többször fordultak elő átlag fölötti értékek. Július 29. és augusztus 3. között még hőség volt, amelynek egy viharos hidegfront vetett véget. 2-án 35°C közelében volt a csúcshőmérséklet, ami 5-ére több mint 10 fokkal esett vissza. Ezt követően a csúcshőmérsékletek néhány napig 25–30°C között ingadoztak, és szinte minden nap hullott több-kevesebb csapadék, ami enyhülést hozott. A csapadékosabb napokat követően egy szárazabb periódus következett, 15-étől a délutáni hőmérsékletek ismét megközelítették, 17-én és 21-én meg is haladták a 30°C-ot. 22-én egy hidegfront hatására újabb néhány napos hidegebb periódus következett, de 26 – 28-án a hőmérséklet ismét 30°C fölé emelkedett. 29-én egy záporokkal, zivatarokkal érkező hidegfront vetett véget az augusztus végi kánikulának. Tíz csapadékos napon 45 mm eső esett, ez a szokásos mennyiség 60%-a. 5 mm-t meghaladó eső 3-án, 13-án, 22-én és 29-én hullott, más napokon a csapadék mennyisége nem érte el a 2 mm-t. Augusztus mérsékeltén szeles hónapnak bizonyult, viharos (17 m/sec vagy nagyobb erősségű) szellőkés nem fordult elő. Az átlagos szélesebesség 2,5 m/sec-nak adódott.

Szeptember középhőmérséklete 18,0°C volt, ami 2,5 fokkal haladta meg az időszakra jellemző értéket. A napi középhőmérsékletek 5-ét és 6-át kivéve, általában 2–3 fokkal a sokévi átlag felett alakultak. A legnagyobb pozitív eltérés 3-án jelentkezett, ekkor csaknem 8 fokkal volt magasabb az ilyenkor szokásosnál. A csúcshőmérséklet ezen a napon a repülőtéri mérőállomáson megközelítette, a város belső területein kevéssel meghaladta a 30°C-ot. A hónap vége felé a pozitív anomália ellenére egyenletesen csökkent a hőmérséklet, és 27-én a minimum 10°C alá süllyedt. Szeptember is szárazabb volt az átlagosnál, térségünkben 35–45 mm eső esett, ami a sokévi átlag 80–90%-ának felel meg. Számottevő mennyiség volt 4-én, de a csapadék zöme a hónap második harmadában hullott, 14-én a város belső területein meghaladta a 20 mm-t. 4-én és 5-én az átvonult hidegfront nyomában viharos széllelkések alakultak ki, a legerősebbek elérték a 60–70 km/órás értéket. A hónap egésze nem volt szeles, az átlagos szélerősség 2,2 m/sec-nak adódott. A szeptember – országosan – az 1981 óta eltelt 29 évben az ötödik legmelegebb, ugyanakkor az ötödik legszárazabb volt.

Október is enyhébb volt az átlagosnál, középhőmérséklete 0,4 fokkal haladta meg az ilyenkor szokásos értéket. A napi középhőmérsékletek a hónap első dekádjában jóval az átlag felett helyezkedtek el, 14-én és 15-én egy markáns hidegfront hatására a középhőmérséklet több mint 7 fokkal maradt el az ilyenkor megszokottól. A hirtelen jött hideg miatt mindenütt beindították a távfűtést. A hónap második dekádját

az átlag alatti, míg harmadik dekádjának első felét ismét az átlag feletti hőmérsékletek jellemezték. A hónap elején tapasztalt, szokásosnál melegebb időnek köszönhetően még egy nyári napnak (8-án a maximum $25,3^{\circ}\text{C}$ volt) örülhettünk. A két markáns lehülést követően megjelent a fagy is, 21-én hajnalban kevéssel 0°C alá hült le a levegő, míg 31-én erőteljesebb volt a lehülés, ekkor $-2,7^{\circ}\text{C}$ -ra csökkent a hőmérő higanyszála.

A havi csapadékösszeg $52,3$ mm volt, ami csaknem 10 százalékkal haladta meg az ilyenkor szokásos értéket. Jelentősebb mennyiségű csapadék 10–15 között hullott: 10-én egy zivatarnak köszönhetően ez az érték a város egyes részein megközelítette a 20 mm-t. Általában 11 napon hullott csapadék, ebből két napon (14-én és 15-én) gyengén havazott. „*A hét közepén még csak fagyosan bújtunk össze a viharos erejű szélben, de a hőmérőre tekintve már elhűltünk: a higanyszál hihetetlen mélységbe zuhant.*” – olvashatjuk a Napló október 16-i számában. „*S ha ez a »trauma« nem lett volna elég, szerdán itt-ott már »pelyhedzett« a hó, tegnap pedig már szepen esett is a megye magasabban fekvő területein. A Bakony egyes pontjait egész nap hó fődte, ritka (szép) az ilyen látvány október közepén. Szerencsére a kőzutakon nagy gondot nem okozott a hirtelen jött lehülés. A hó sehol nem maradt meg az utakon, így egyetlen sószóró, illetve hó-eltakarító gépet nem kellett munkára fogni. A 82-es, 83-as bakonyi átvezető főutak is inkább vizesek voltak, mint havasak.*” A hónap folyamán 4 viharos nap fordult elő, a maximális szélleökés 13-án megközelítette a 90 km/órás értéket. Az átlagos szélsébség $3,2$ m/sec-nak adódott.

November is melegebb volt az átlagosnál, $2,6^{\circ}\text{C}$ -kal haladta meg az ilyenkor szokásos értéket. A hónap elején, egészen november 6-áig a vártnál alacsonyabb volt a középhőmérséklet, a legnagyobb negatív eltérést elsején jegyeztük fel, ekkor $4,5$ fokkal volt hűvösebb az átlagnál, a minimum hőmérséklet $-3,5^{\circ}\text{C}$ -nak adódott. November 7-étől egy mediterrán ciklon melegfrontjának hatására a hőmérsékleti értékek az átlag fölé emelkedtek, és a hónap végéig átlag felett is maradtak. A legnagyobb pozitív különbség közel 7 fokkal 18-án jelentkezett, 19-én pedig $17,5^{\circ}\text{C}$ -ra emelkedett a hőmérő higanyszála. A hónapban 17 csapadékos napot regisztráltunk, ennek ellenére a havi csapadékösszeg csak kevéssel haladta meg a 40 mm-t, ami a sokévi átlagnak 65 százaléka-nak megfelelő érték. A hónap első napjaiban havaseső hullott, de mérhető hótakaró nem alakult ki. Mérsékelt szél volt a november, a havi középérték $2,6$ m/sec-nak adódott, a legerősebb szélleökést 11-én hajnalban regisztrálták 320 fokok irányból (79 km/óra).

Decembert is pozitív hőmérsékleti anomália jellemezte, a középhőmérséklet $0,7^{\circ}\text{C}$ -kal volt melegebb az átlagosnál, ugyanakkor a napi középhőmérsékletek nagyon szélsőségesen alakultak. A hónap első harmadában az átlagnál jóval melegebb volt, majd több mint 16 fokok hőmérséklet-süllyedést követően, 20-án már $-10,8^{\circ}\text{C}$ volt a napi középhőmérséklet, mintegy -11 fokkal eltérve a megszokottól. A leghűvösebb napon, 21-én kora reggel a repülőtéren $-15,0^{\circ}\text{C}$ -ig, a város belső területein $-17,7^{\circ}\text{C}$ -ig csökkent a hőmérséklet. Ezután igen enyhe, délies áramlások hatására 5 nap alatt közel 20 fokot emelkedett a középhőmérséklet, így karácsony napján már

+10°C fölött volt a napi érték, majd a hónap végén újabb lehülés kezdődött. A karácsony előtti lehülés a szokásosnál több zord napot (min $\leq -10,0^\circ\text{C}$) és téli napot (max $\leq 0,0^\circ\text{C}$) eredményezett, előbbiből 5-öt, utóbbiból 9-et számoltunk. A felmelegedés miatt a normálnál kevesebb, mindössze 18 fagyos napunk (min $\leq 0,0^\circ\text{C}$) volt.

December csapadékossága a sokévi átlagnak megfelelően alakult. 17 napon hullott csapadék, amely a legváltozatosabb formákban fordult elő. 12-én gyenge havazás kezdődött, a Bakonyban mintegy 3–4 cm-es hóréteg alakult ki, a mellékutak latyakosak, a főutak jól járhatóak voltak. Újabb havazás 15-én kezdődött, de mennyisége ennek sem volt számottevő, bár kisebb fennakadásokat okozott a közlekedésben. „*Veszprémben a Lóczy úton és Cholnoky úton az utak havasak, bár látszott a sózás, de folyamatosan esett a hó, a gépkocsik lassan, nehezen tudtak közlekedni. Az almádi úton a lakosok többsége nem takarította el a havat a járda előtt. Az Egry-úti lakótelepen a főbb útvonalak hókásásak ugyan, de biztonságosan lehet közlekedni. A kisebb utcákban és parkolóknak azonban nem jártak még a gépek, így ott az autók által ledöngölt hóréteg kissé csúszik, óvatos vezetésre van szükség.*” – írja a napló-online december 16-án. Összesen kilenc közlekedési balesetről érkezett bejelentés 16-a reggel és 17-e reggel hat óra között a Veszprém Megyei Rendőr-főkapitányság ügyeletére. Ezek javarésze a téli időjárás számlájára írható, illetve annak tulajdonítható, hogy az autósok nem az útviszonyoknak megfelelő óvatossággal vezettek.

December 19-én a Dunántúlon intenzív havazás kezdődött. Késő délutánig a Balatontól délre eső területeken 10 cm-nyi hó hullott, a Bakonyban 6–8 cm-nyi a friss hóréteg vastagsága. Az esti órákra a hóréteg vastagsága helyenként elérte a 10–15 cm-t. A frissen behavazott területeken az úttakarítás ellenére havas, hókásás az úthálózat, nagyon nehezen lehet közlekedni. „*Veszprémben és környékén is megállás nélkül havazik. A lehullott hó vastagsága helyenként meghaladja a 15–20 cm-t. Az élénk szél miatt számítani kell az utakon hóátfúvásokra, amelyek megnehezítik a közlekedést. A továbbra is kemény hideg miatt (–8–9 fok) továbbra is csaknem reménytelen az utak takarítása. A megyeszékhelyen és környékén csak a főútvonalakra jutnak hóeltakarító gépek, másutt a letaposott hótól rendkívül csúszósak az utak.*” – tudósít a napló-online december 19-én. 22-én a magasabb légrétegekben megindult enyhülés következtében ónos eső hullott, aminek következtében – az alászórás ellenére – többfelé lefagyott a burkolat, és fennakadások keletkeztek a vasúti közlekedésben is.

Érdekessége volt még a decemberi időjárásnak a 25-én előfordult nyáriás zivatar, és ugyancsak ezen a napon mértük a hónap legmagasabb hőmérsékletét, 16,3°C-ot. 14 napon volt köd, az átlagos szélesség 2,5 m/sec-nak adódott, a legerősebb szél lökést (72 km/óra) 20-án regisztráltuk. Az év utolsó napja fagy nélküli ködös, de enyhe időjárást hozott 8 fokot meghaladó délutáni csúshőmérséklettel.

FELHASZNÁLT IRODALOM

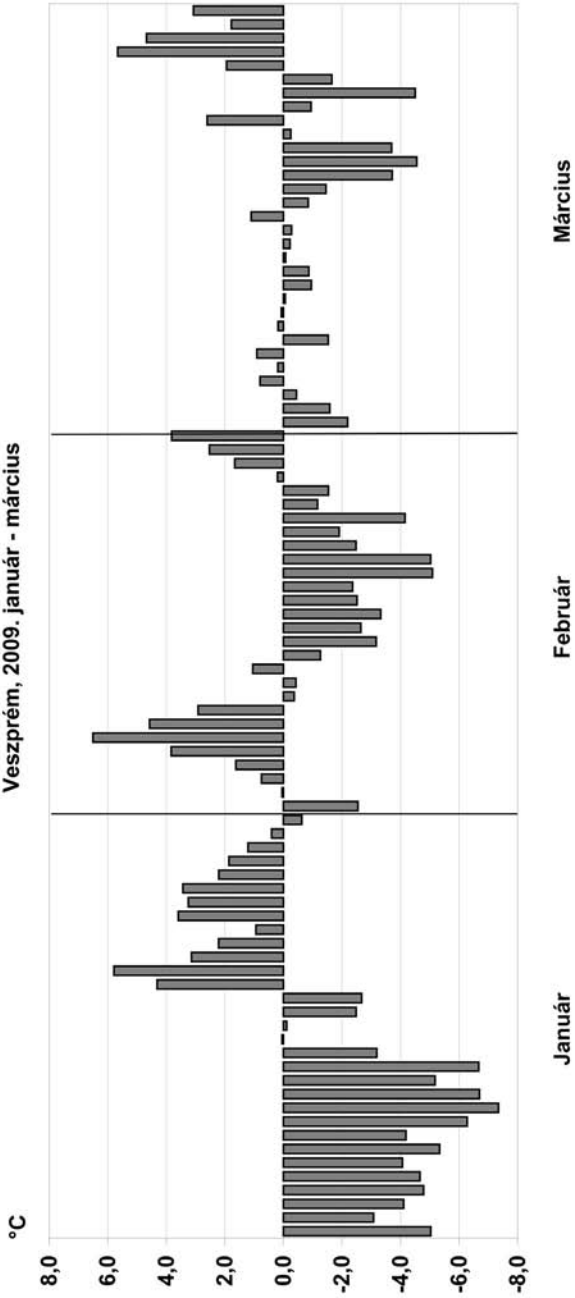
- Bella Szabolcs*: 2009 tavaszának időjárása. *Léggör*, 54. évfolyam, 2009. 2. sz. 39-40. p.
- Bella Szabolcs*: 2009 nyarának időjárása. *Léggör*, 54. évfolyam, 2009. 3. sz. 39-40. p.
- Móring Andrea*: 2009 őszének időjárása. *Léggör*, 54. évfolyam, 2009. 4. sz. 38-39. p.
- Móring Andrea*: 2009/2010 telének időjárása. *Léggör*, 55. évfolyam, 2010. 1. sz. 36-37. p.
- Móring Andrea*: A 2009. év időjárása, *Léggör*, 55. évfolyam, 2010. 1. sz. 38-42. p.

JEGYZETEK

- ¹ Az időjárási és éghajlati adatok feldolgozásánál a szentkirályszabadjai repülőtéren az Országos Meteorológiai Szolgálat által működtetett mérőautomata, a Veszprémi Amatőr Meteorológusok Egyesülete által működtetett mérőállomás (Veszprém-kelet, adatgyűjtő: Takács Lajos), illetve a Veszprém Megyei Jogú Város tulajdonában lévő éghajlati állomás (Veszprém, Harmat utca) mérési és megfigyelési adatait vettem figyelembe. Utóbbi hivatalosan 2009 elején került átadásra, bár próbaüzemben már 2008 őszétől működött. Az átadó ünnepségen *Czaun János* alpolgármester elmondta, a beruházás megvalósítására másfél millió forintot költött az önkormányzat, az üzemeltetés költségeit pedig a honvédség (MH 54. Veszprém Légtérelenőrző Ezred) vállalta. Az állomáson folyamatosan mérik a hőmérsékletet, a páratartalmat, a szélirányt és szélsébséget, a légnyomást és a hőérzetet is. Az ötpercenként frissített adatokat bárki megtekintheti a www.veszprem.hu weboldalon, ahol az állomás webkamerája által készített felvételek is láthatóak. Augusztustól levegőkémiai szenzorokat telepítettek, így UV-B sugárzásméréssel, nitrogén-dioxid, kén-dioxid és felszín-közeli ózon méréssel bővült az állomás mérési programja.
- ² Az ausztriai és magyarországi vízgyűjtőkön elképesztően nagy mennyiségű eső esett, volt ahol elérte összességében a 185 mm-t is. Szentgotthárdnál 506 centiméteres magassággal tetőzött a Rába, majd lassú apadásnak indult. A magas vízállás miatt több vasútvonalat le kellett zárni, az utasokat vonatpótoló autóbuszok szállították.

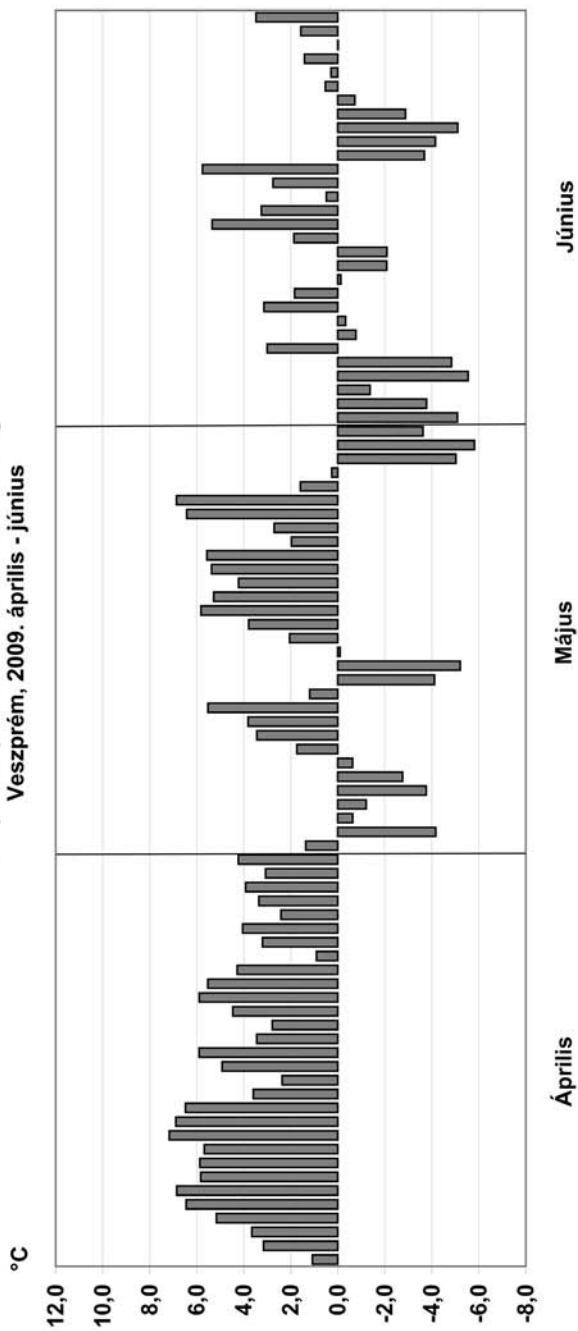
I. DIAGRAM

A napi középhőmérséklet eltérése az átlagtól
Veszprém, 2009. január - március



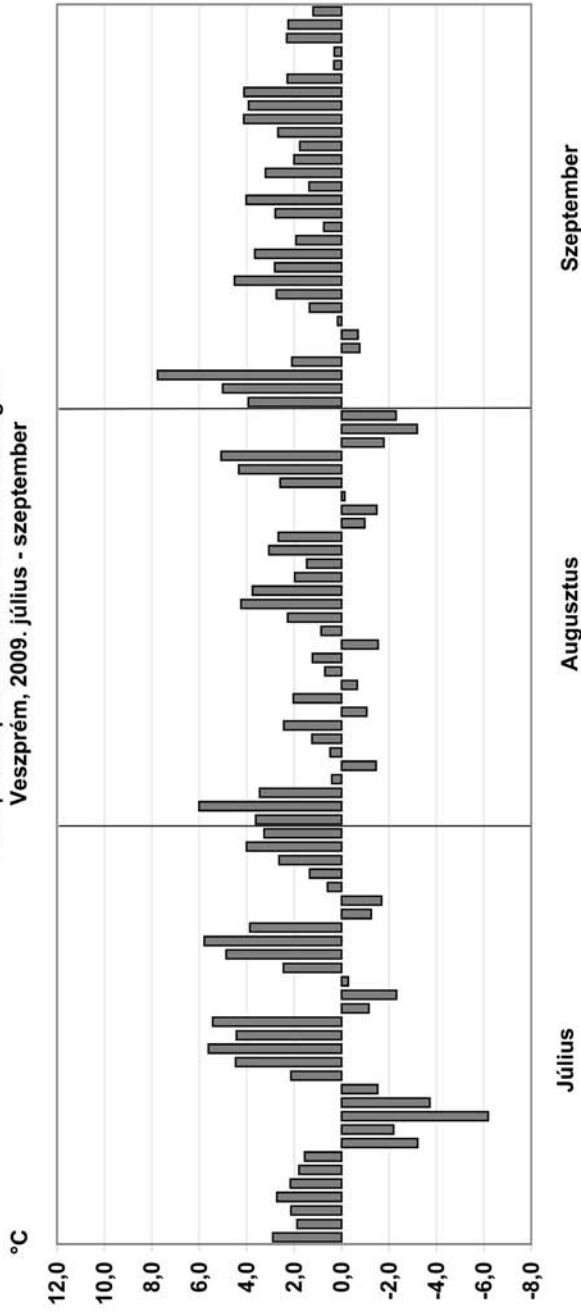
II. DIAGRAM

A napi középhőmérséklet eltérése az átlagtól
Veszprém, 2009. április - június



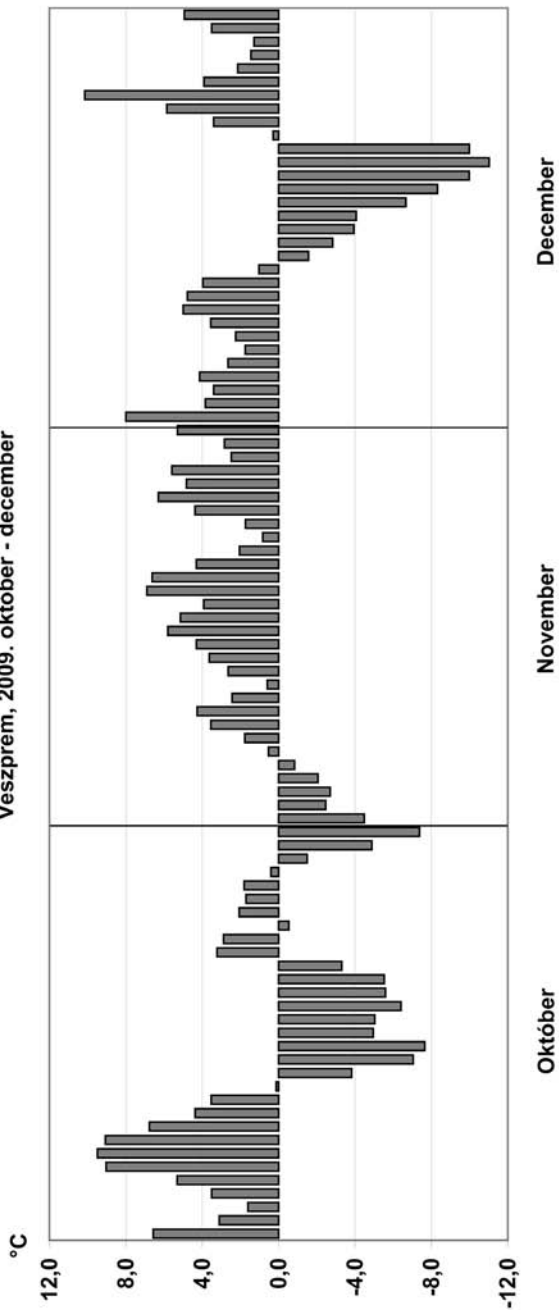
III. DIAGRAM

A napi középhőmérséklet eltérése az átlagtól
Veszprém, 2009. július - szeptember



IV. DIAGRAM

A napi középhőmérséklet eltérése az átlagtól
Veszprém, 2009. október - december



I. TÁBLÁZAT

2009		jan	feb	már	ápr	máj	jún	júl	aug	sze	okt	nov	dec	Év:
Havi középhőm. °C		-2,4	0,5	5,1	14,2	16,2	17,8	21,4	21,5	18,0	10,4	6,7	0,9	10,9
Abszolút maximum	°C	11,0	14,1	17,6	23,5	28,4	30,2	31,7	33,7	29,6	25,3	17,1	16,3	33,7
	nap	20.	6.	28.	10.	18.	19.	23.	2.	3.	8.	19.	25.	aug. 2.
Maximum átlag	°C	0,4	3,7	9,0	20,6	21,5	23,2	26,7	27,0	23,4	14,4	9,8	4,1	15,3
Abszolút minimum	°C	-12,4	-7,1	-4,1	4,2	4,4	7,4	11,6	11,2	9,5	-2,7	-3,0	-15,0	-15,0
	nap	10.	18.	25.	14.	31.	5.	11.	25.	27.	31.	2.	21.	dec. 21.
Minimum átlag	°C	-5,0	-2,5	1,5	7,7	10,7	12,8	15,8	16,3	12,9	6,6	3,6	-2,2	6,5
Nyári napok száma /max. ≥ 25°C/		0	0	0	0	9	10	23	22	9	1	0	0	74
Hőség napok száma /max. ≥ 30°C/		0	0	0	0	0	1	7	7	0	0	0	0	15
Fagyos napok száma /min. ≤ 0,0°C/		29	22	9	0	0	0	0	0	0	2	3	18	83
Téli napok száma /max. ≤ 0,0°C/		16	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	9	29
Zord napok száma /min. ≤ -10,0°C/		3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	8

Hőmérsékleti adatok összesítése - Veszprém-repülőtér, 2009
(Adatforrás: Országos Meteorológiai Szolgálat)

II. TÁBLÁZAT

2009	Csapadék		Napok száma							Relatív nedvesség				
	Összeg (mm)	24 órai max. dátum	≥0,1	mm csapadék				Hava- zás	Ziva- tarral	Kód	Átlag	24 órai min. dátum		
			≥1,0	≥5,0	≥10,0	≥20,0	≥50,0						%	
jan	65,6	26,5	9	6	4	3	1	0	4	0	15	86,8	73	8.
feb	50,9	13,9	14	9	3	2	0	0	16	0	8	80,5	64	20.
már	52,2	22,4	16	7	2	2	1	0	7	1	6	73,3	49	22.
ápr	12,8	6,6	6	4	1	0	0	0	0	0	5	54,9	42	11.
máj	43,2	13,1	13	7	4	1	0	0	0	0	5	63,1	49	26.
jún	172,1	47,3	16	12	7	5	3	0	0	0	7	69,0	44	14.
júl	52,1	31,4	8	7	2	1	1	0	0	0	7	63,6	50	31.
aug	45,1	14,5	10	6	4	1	0	0	0	0	6	62,9	49	21.
sze	35,0	13,1	8	6	2	2	0	0	0	0	4	64,2	52	1.
okt	52,3	17,7	13	7	4	1	0	0	2	2	4	74,8	58	5.
nov	41,7	11,6	16	9	3	1	0	0	3	0	15	86,2	72	12.
dec	46,5	15,1	17	8	2	1	0	0	8	1	14	84,4	71	26.
Év:	669,5	47,3	146	88	38	20	6	0	40	38	65	72,0	41,8	

A csapadék- és nedvességadatok összesítése - Veszprém-repülőtérről, 2009
(Adatforrás: Országos Meteorológiai Szolgálat)

III. TÁBLÁZAT

2009	N	NNE	ENE	E	ESE	SSE	S	SSW	WSW	W	WNW	NNW	CALM	Összes	C %
Január	70	33	32	24	30	99	53	36	41	29	73	166	58	744	7,8
Február	71	17	11	58	38	25	33	38	58	53	50	187	33	672	4,9
Március	84	7	31	42	30	35	24	47	21	37	80	281	25	744	3,4
Április	61	29	57	94	61	99	60	54	25	11	33	89	47	720	6,5
Május	128	25	29	37	23	42	39	31	21	34	88	201	46	744	6,2
Június	121	25	6	3	7	30	83	75	35	33	82	194	26	720	3,6
Július	86	24	13	10	20	26	59	62	28	27	113	227	49	744	6,6
Augusztus	121	40	27	36	46	35	56	36	14	20	45	199	69	744	9,3
Szeptember	159	65	60	38	30	22	20	19	10	13	44	179	61	720	8,5
Október	98	22	4	15	21	39	61	57	47	28	86	215	51	744	6,9
November	44	30	34	41	36	64	91	57	52	45	44	94	88	720	12,2
December	103	43	33	30	44	75	55	24	21	29	59	156	72	744	9,7
Összeg:	1146	360	337	428	386	591	634	536	373	359	797	2188	625	8760	7,1
Rel. %	13,1	4,1	3,8	4,9	4,4	6,7	7,2	6,1	4,3	4,1	9,1	25,0	7,1		

Szélirányok és a szélcsend (calm) gyakorisága - Veszprém-repülőtér, 2009

(Adatforrás: Országos Meteorológiai Szolgálat)

IV. TÁBLÁZAT

2009		jan	feb	már	ápr	máj	jún	júl	aug	sze	okt	nov	dec	Év:
Havi középhőm. °C		-1,5	1,5	6,0	14,5	16,9	18,7	21,8	22,0	18,4	11,1	7,1	1,4	11,5
Abszolút maximum	°C	9,4	14,1	17,8	24,6	29,1	31,3	32,7	34,3	30,2	25,6	17,5	16,2	34,3
	nap	20.	6.	28.	10.	22.	19.	23.	2.	3.	7.	19.	25.	aug. 2.
Maximum átlag	°C	0,8	4,1	9,3	21,6	22,6	24,2	27,7	28,1	24,2	15,1	10,3	4,4	16,0
Abszolút minimum	°C	-11,0	-6,1	-2,6	3,8	5,4	8,6	12,1	11,5	8,6	-1,7	-3,5	-16,7	-16,7
	nap	9.	18.	25.	26.	31.	2.	11.	31.	27.	31.	1.	21.	dec. 21.
Minimum átlag	°C	-3,9	-1,1	2,6	7,3	11,3	13,3	16,0	16,0	12,6	7,2	3,9	-1,6	7,0
Nyári napok száma /max. ≥ 25°C/		0	0	0	0	12	14	23	24	11	2	0	0	86
Hőség napok száma /max. ≥ 30°C/		0	0	0	0	0	1	9	8	1	0	0	0	19
Fagyos napok száma /min. ≤ 0,0°C/		25	18	3	0	0	0	0	0	0	1	2	17	66
Téli napok száma /max. ≤ 0,0°C/		15	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	26
Zord napok száma /min. ≤ -10,0°C/		2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	6

Hőmérsékleti adatok összesítése - Veszprém-kelet, 2009
(Adatforrás: Veszprémi Amatőr Meteorológusok Egyesülete)

V. TÁBLÁZAT

2009		jan	feb	márc	ápr	máj	jún	júl	aug	szept	okt	nov	dec	Év:
Havi középhőm. °C		-1,6	1,3	5,7	14,0	16,6	18,3	21,8	21,8	17,8	10,8	7,1	1,5	11,3
Abszolút maximum	°C	10,4	14,5	17,7	25,0	29,5	31,5	33,0	34,7	30,7	26,5	18,1	16,3	34,7
	nap	20.	6.	28.	10.	18.	19.	23.	2.	3.	7.	20.	25.	aug. 2.
Maximum átlag	°C	1,0	4,3	9,5	21,2	22,4	24,1	27,8	28,2	24,1	15,3	10,8	4,8	16,1
Abszolút minimum	°C	-12,0	-6,0	-2,6	3,2	4,8	8,9	11,8	9,8	7,6	-1,6	-2,5	-17,7	-17,7
	nap	9.	18.	25.	26.	2.	2.,5.	19.	31.	27.	31.	1.	20.	dec.20.
Minimum átlag	°C	-4,3	-1,5	2,0	6,7	10,4	12,9	15,6	15,6	12,1	6,8	4,0	-1,8	6,5
Nyári napok száma /mix.≥ 25°C/		0	0	0	1	12	14	23	26	11	3	0	0	90
Hőség napok száma /max.≥ 30°C/		0	0	0	0	0	1	8	10	1	0	0	0	20
Fagyos napok száma /min.≤ 0,0°C/		26	19	7	0	0	0	0	0	0	1	2	17	72
Téli napok száma /max.≤ 0,0°C/		13	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	23
Zord napok száma /min.≤ -10,0°C/		4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	8

Hőmérsékleti adatok összesítése - Veszprém, 2009

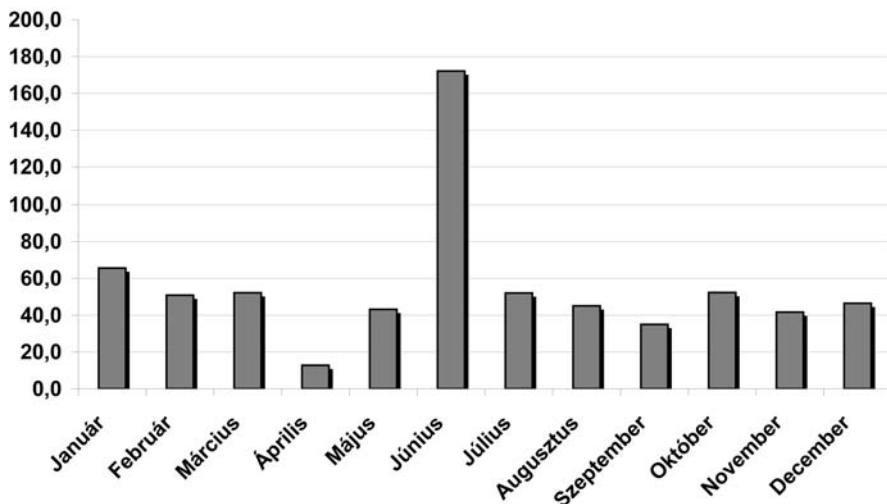
(Adatforrás: Veszprém MJV éghajlati állomása, Harmat utca)

VI. TÁBLÁZAT

2009	Veszprém-Harmat utca						Veszprém-kelet		
	Csapadék			Relatív nedvesség			Csapadék		
	Összeg	24 órai max.		Átlag	24 órai min.		Összeg	24 órai max.	
	(mm)	dátum		%	dátum		(mm)	dátum	
jan	70,4	34,3	27.	90,3	79	8.	50,6	15,0	27.
feb	50,1	15,7	10.	84,9	71	20.	55,9	13,9	10.
már	65,9	26,9	29.	78,6	57	22.	68,5	25,4	29.
ápr	17,8	5,4	9.	63,4	52	27.	19,0	6,2	28.
máj	41,7	13,3	4.	67,6	53	1.	39,8	16,0	4.
jún	124,4	25,4	29.	72,1	52	14.	125,3	31,6	29.
júl	47,1	30,3	18.	67,1	54	31.	55,2	35,7	18.
aug	48,1	17,3	29.	66,8	54	2.	50,6	17,1	29.
sze	45,7	20,9	14.	71,0	62	6.	39,7	14,5	4.
okt	45,5	13,7	10.	78,8	67	5.	55,4	18,2	10.
nov	47,8	11,5	10.	89,7	77	12.	51,6	14,5	10.
dec	50,8	14,5	8.	88,5	80	15.	65,4	16,6	8.
Év:	655,3	34,3	jan. 27.	76,6	52,0	ápr. 27.	677,0	35,7	júl. 18.

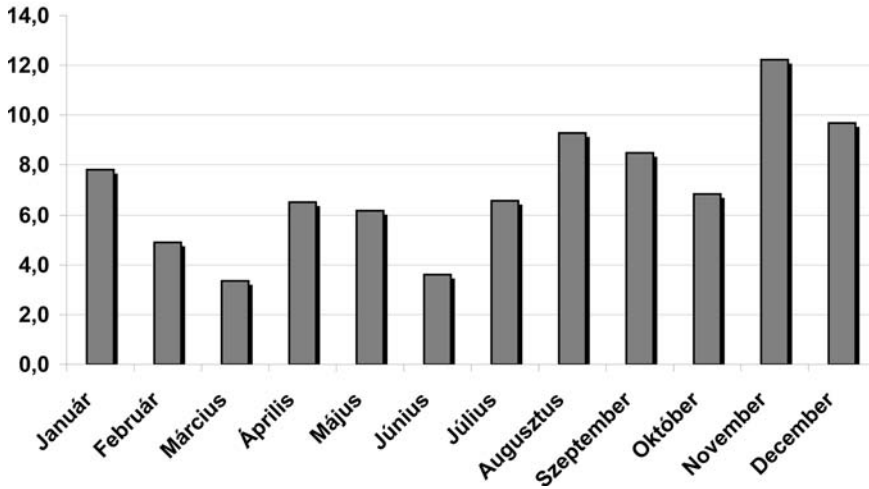
Csapadék- és nedvességadatok összesítése - Veszprém, 2009

V. DIAGRAM

Havi csapadékösszegek (mm)
Veszprém-repülőtér, 2009

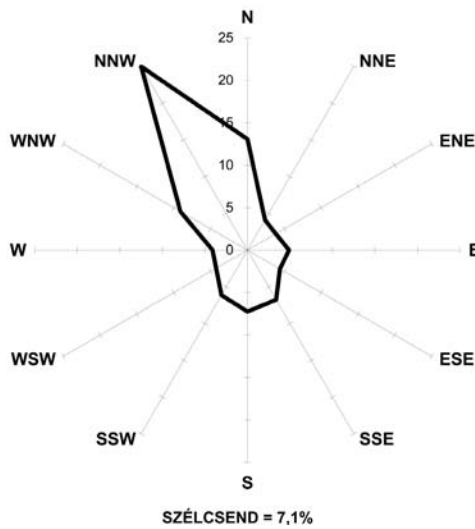
VI. DIAGRAM

Szélcsend gyakorisága (%)
Veszprém-repülőtér, 2009



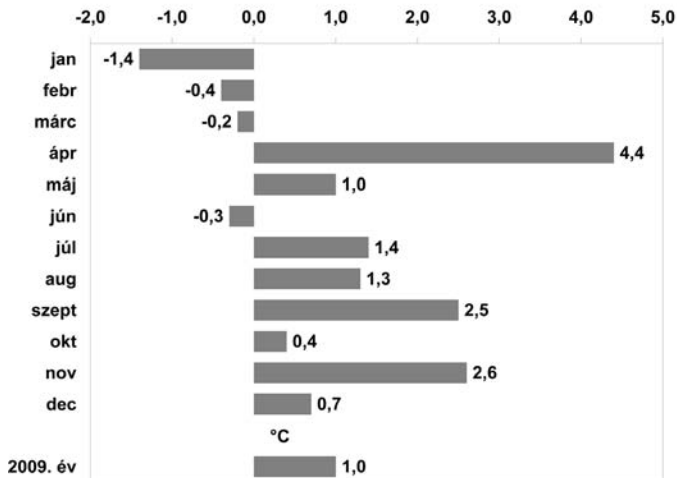
VII. DIAGRAM

A szélirányok gyakorisága (%)
Veszprém-repülőtér, 2009



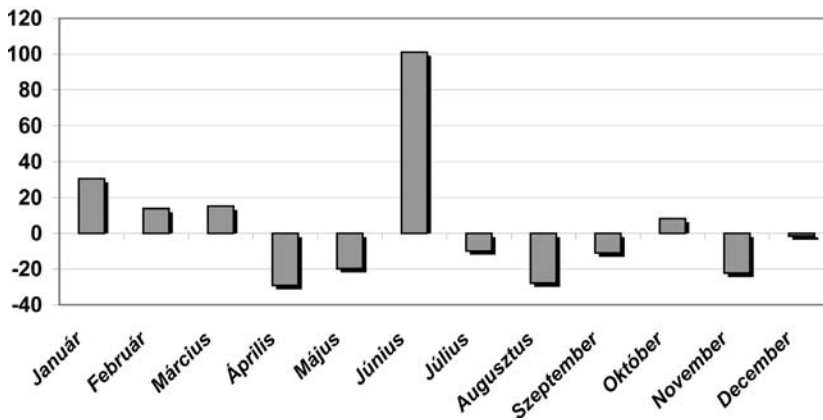
VIII. DIAGRAM

A havi középhőmérséklet eltérése a sokévi átlagtól
Veszprém, 2009



IX. DIAGRAM

Csapadék többlet, illetve hiány az egyes hónapokban (mm)
Veszprém-repülőtér, 2009



Csapadékmennyiség a sokévi átlag (622 mm) százalékában

2009	mm	Különbség	%	Átlag
Január	65,6	31	187	35
Február	50,9	14	138	37
Március	52,2	15	141	37
Április	12,8	-29	30	42
Május	43,2	-20	69	63
Június	172,1	101	242	71
Július	52,1	-10	84	62
Augusztus	45,1	-28	62	73
Szeptember	35,0	-11	76	46
Október	52,3	8	119	44
November	41,7	-22	65	64
December	46,5	-2	97	48
Éves összeg	670	48	108	622

KÖZLEMÉNYEK

**Verancsics Faustus, a paplanernyő
elfeledett feltalálója**

PIROS GYÖRGY

MINDANNYIAN LENYÚGÓZVE TEKINTÜNK A RENESZÁNSZ csodálatos művészi alkotásaira, szellemi újdonságaira, technikai találmányaira, s ezeket önkéntelenül Leonardo da Vinci nevével hozzuk összefüggésbe. Egy évszázaddal később, szinte évre és napra megegyezően élt – ha csak pár évig is – Veszprém-ben értékes szellemi hagyatékaival egy csaknem elfeledett, de újra felfedezett géniusz, Verancsics Faustus dalmát származású matematikus, ötnyelvű szótár szerkesztője, a XVI. század legjelentősebb műszaki fejlesztője, feltalálója. Bábukísérettel és – bár a kor nem bővelkedett levéltári dokumentumokban –, a technikátörténet-szek által bizonyítottan az első használható ejtőernyő megalkotója.

Praznovszky Mihály, a humántudományok jeles művelője egy nyolc évvel korábban, a veszprémi várban, a Művészetek Házában rendezett emlékkiállítás megnyitóján így jellemzi: „*Verancsics Faustus szakmai pályafutásom egyik nagy meglepetése és öröme, de felkészültségem hiányainak mutatója is...*”

Vajon egyedül lenne ezzel a véleményével?

Gyermekkoromban az Élet és Tudomány című hetilap 1957. évi egyik számában az évfordulós megemlékezések kapcsán találkoztam először nevével. Ismételten úgy jó három évtizede, amikor is munkaköri feladatomban kaptam, hogy derítsem ki az ejtőernyő feltalálásával kapcsolatos érdemeit. S ma – nem kis szerencsével ugyan –, elmondhatom, hogy választ kaptam egykor megválaszolatlan kérdéseimre.

Ki is volt ez a jeles személyiség?

1551-ben a dalmáciai Sebenicoban (ma: Sibenik), főúri családban született. Távoli rokona az 1520-ban a török martalócokkal vívott háborúban, a Plitvicei tavak közelében hősi halált halt horvát nemzeti hős bánnak (és veszprémi püspöknek), Beriszló Péternek. Őseik Trauból (ma: Trogir) és Boszniából származtak. Apja tudós, nagybátyja, Verancsics Antal előbb Zápolyai János király személyi titkára, később Magyarország Habsburg-kormányzója.

Verancsics Faustus egyetemi tanulmányait Padovában és Pozsonyban végezte. Magánszorgalomból itt alkotta meg ötnyelvű, mindmáig használható latin-olasz-dal-

mát-magyar-német szótárát. (Ennek eredeti példánya ma a zágrábi piarista gimnáziumban található.)

1579. szeptember 27-én Fejérvöki István veszprémi püspök és országnádor (!) nevezte ki veszprémi várkapitánnyá és püspöki jószágkormányzóvá. Három évig – a Habsburgok és törökök közti békekötés következtében viszonylagos nyugalomban – végezte nem kis horderejű feladatait. A vár erődítési munkálatainak tervezése, felmérése, birtokviszályok tarkítják mindennapjait. Valószínűleg ekkor kezdett érdeklődni az emberi munkát megkönnyítő és hatékonyabbá tevő technikai megoldások iránt. A művelt ifjú innen II. Rudolf császár udvarába került. Személyi titkára lett a prágai Hradzsín remetjének gúnyolt, államügyekkel nem foglalkozó uralkodónak. A német-római (osztrák) császárt és magyar királyt – a firenzei Mediciekhez hasonlóan – művészek és tudósok hada vette körül. Itt éltek és alkottak – másokkal együtt – Tycho Brache dán és Johannes Kepler német csillagász, vagy a nápolyi technikai zseni, Giovanni Battista della Porta. Az udvari könyvtár a tudományok kincsesbányája. Verancsics Faustus ebben az ideális szellemi közegben rövid időn belül – végre rátalálva igazi énjére –, 61 eredeti technikai újdonságot alkotott. A kor technikai fejlettségi színvonalát meghaladó szellemi alkotásokra szabaddalmi jogot kért és kapott IV. Henrik francia királytól és junior Cosimo Medici toszkán nagyhercegtől. A találmányainak leírását tartalmazó *Machinae novae* (Új szerkezetek) című könyve 1595-ben jelent meg, első ízben Velencében.

Miért tekinthetjük műszaki-szellemi alkotásait korszakosnak, zseniálisnak?

A kor, melyben élt, a tudományok kiteljesedésének hajnala. Átmenet a skolasztikus dogmáktól sem mentes „sötét középkor” és a világmindenség felé forduló, kutató ember tépelődései és a materiális világ iránt eddig nem tapasztalt érdeklődésű történelmi korszak, az ipari forradalom és a polgárság politikai térnyerésének korszaka között.

Alig évtizede valósult meg Gergely pápa naptárreformja, de ugyanekkor lobbanott a lángra eretnek, Nap-középpontú nézetei miatt Giordano Bruno máglyáját a milánói matematikatudós Főinkvizítor. Drake admirális reguláris flottája és rendíthetetlen kalózai ekkor küldik II. Fülöp spanyol király Legyőzhetetlen Armadáját a La Manche-csatorna fenekére, végleg megrendítve ezzel a spanyol világalalmi tervek kiteljesedését. Holland telepesek megalapítják New Yorkot és Batáviát, portugálok Macaót, és brit kolónia az Észak-amerikai Egyesült Államok bölcsője: New Virginia. I. Erzsébet királynő Angliája ekkor gyászolja a drámaírás géniuszát, William Shakespeare-t, és Londonban megnyitják a világ második tőzsdéjét. A természettudományok művelői közül Jansen megépíti első mikroszkópját, amelyet elsőként Loewenhuck használ, Vesalius németalföldi orvos elkészíti az emberi test mindmáig használatos anatómiai atlaszát. Galileo Galilei, a világ akkori legnagyobb gyárának, a velencei Arsenale (hajógyár) igazgatója és a páduai egyetem matematika professzora saját tervezésű csillagászati távcsövével megpillantja a holdárnyékot, a Nap-középpontú világregndszer létezésének egyetlen, megfellebbezhetetlen bizonyítékát.

Verancsics Faustus ebben a közegben fáradhatatlanul kutatja azokat a megoldásokat, eljárásokat, amelyek az emberi munkateljesítményt hatékonyabbá, biztonságosabbá és kevésbé fárasztóvá teszik. A természeti erőforrások sokoldalú felhasználásával igyekszik megkönnyíteni a gabona megőrlését. Vízimalmi és szélmalmai teljesítménye messze meghaladja korának színvonalát. (Függőleges tengelyű szélmalma elvén működő minierőművekkel kísérleteznek korunk környezettudatos fejlesztő mérnökei, mert ennek hatásfoka meghaladja a ma ismerteket is!). Zseniális ötletnek bizonyult a tengerpartokon alkalmazható, az apály-dagály jelenséget kihasználó vízimalma. A periodikusan változó vízszintet egy gátrendszerrel szabályozva a víz áramlása „oda-visszaútban” a vízkerekeken energiát termel. (Így működik ma a Dunkerque-i francia nagyteljesítményű árapály-vízierőmű.) Alkotásai között számos óraszerkezet (hajózási célra is alkalmas), gépek, emelők, hidak szerepelnek. Ez utóbbiak közül különösen érdekes a függőhídra és a lánchídra vonatkozó elgondolása. Egyes szakvélemények szerint Verancsics ötlete alapján készült el Angliában a coolbruckdalei vashíd. A veszprémi Viadukt nagyságú, öt tonna súlyú, öntöttvas „Lego-elemekből” készült híd minden egyes alkatrészét, darabját vas ékek rögzítik egymáshoz, mert akkor még nem ismerték az izzó szegeccsel történő rögzítés technikáját. Szerkezete a gótikus katedrálisok támpillér-rendszerének utánezata, s érdekesség, hogy a nagy forgalmú Severn folyón, Manchestertől 20 km-re nyugatra 1772-ben létesített híd építése alatt a hajóforgalmat nem kellett korlátozni, mindmáig használatban van, anélkül, hogy akár egyszer is javították volna. A „Vasbolond”-nak becézett Wilkinson úr, a híd megrendelője technikatörténészek gyanúja szerint találkozhatott Verancsics Faustus találmányainak leírásával. Minderről két különböző forrás: A világ leghíresebb hídjai című népszerű technikatörténeti Kolibri-könyv és A világ száz csodája című építészettörténeti album azonos tartalmú ismertetést ad.

Vélhetően veszprémi várkapitánysága idején jutott arra a gondolatra, hogy négy megfelelő méretű lécre feszített vászonnal olyan ejtőernyő készíthető, amellyel magas toronyból vagy magaslati helyről balesetmentesen le lehet ugrani. 61 találmánya között szerepel a Homo volans (Repülő ember) rajza és leírása is. Szakértők szerint élethű testtartású ejtőernyőst ábrázol. Az ugrás helyének – a képi ábrázolás szerint – leginkább a velencei Arsenale (Hajógyár) tornya felel meg mind magassága, mind a tornyot körülvevő víz és vízínövényzet miatt. Tehát Verancsics ejtőernyője 1595 előtt már használható volt (ha másként nem, de legalább bábukíséret során). Történelmi tény, hogy ebben az időszakban a velencei Dozse vendége volt IV. Henrik francia király, akit egy luxushajóval ajándékozott meg a lagúnák köztársasága. Nem kizárt, hogy a francia király is láthatta a bábú- (vagy ugróval végrehajtott) kísérletet. Cáfolhatatlan tény, hogy 61 találmányára (melynek egyike az ejtőernyő), IV. Henrik szabadalmi oltalmat adott. Verancsics ejtőernyőjét úgy alkotta meg, hogy minden mérnöki számítástudományok szülőanyját, Briggs zseniális felfedezését, a tízes alapú logaritmust ezidőtájt még csak tőzsdei kamatos kamat számítására használták. Ugyancsak előremutató alkotásában, hogy a fizika vagy a más természettudományok kiválóságai közül azok, akik légnemű anyagok mozgástanával foglalkoz-

tak, így Bernoulli, Boyle, Pascal, Toricelli, Venturi, az ejtőernyő megalkotásakor még karonülő csecsemők voltak, vagy meg sem születtek. Kármán Tódor, a XX. század egyik legjelentősebb magyar-amerikai tudósa, matematikus, az aerodinamika professzora, az amerikai űrhajózás elméleti megalapozója szerint Verancsics (Galileo Galileivel együtt) Isaak Newton előtt negyven évvel megfogalmazta a légnemű anyag és az abban mozgó test közötti kölcsönhatás törvényszerűségét. E súlyponti véleményt támasztja alá Sir John Wilkins anglikán püspök, a Royal Society főtitkárának 1612-ben, Verancsics munkásságára vonatkozó megállapítása: „...Matematikai csoda vagy varázslat a mechanikai geometria megteremtése. Műszaki alkotásai elévülhetetlenek. Talán ismerte Leonardo da Vinci ejtőernyő-elgondolását, műszaki megoldásaiban azonban korszakalkotó, mert először írja le az ember súlya és az ejtőernyő felülete közötti matematikai összefüggést!...” Dieter Stüber német technikatörténész professzor 1973-ban Berlinben megjelent *Az ejtőernyőzés álma* című könyvében így nyilatkozik: „...Az Itáliában élő magyar (!) matematikus, Verancsics Faustus talált fel és épített meg egy Leonardóéra emlékeztető négyzetes formájú ejtőernyőt. Műszaki rajza mellett pontos leírást ad szerkezetéről...” A XX. század kiemelkedő horvát tudósai, Krsto Stosic és Vladimir Muledics cáfolhatatlan bizonyítékát látják annak, hogy Verancsics ejtőernyője működőképes volt. 1960-ban Gerhard Wissmann berlini technikatörténész gyanítja, hogy „...az ő szerkezetével valószínűleg már 1617-ben gyakorlati kísérleteket is végeztek...” (Ellentmondás, hogy már 1595-ben szabadalmi oltalomban részesült, aminek feltétele a működőképesség volt). 1980-ban Enzo Angeluzzi szerkesztésében két kötetben megjelent *Repülőgépek enciklopédiája* – mely mintegy 40 ezer (!) féle akkor ismert repülőgép és léghajó leírását tartalmazza, a hőlégballonok története fejezetben írja: „...André Jaques Garnerin hőlégballonjából sikeres ejtőernyős ugrást hajtott végre Verancsics-féle ejtőernyőjével 1797. október 22-én Párizs közelében...” 1987-ben a Párizsban megjelent *Larousse de XX siecle Enciklopedie* szerkesztői szerint „...1792-ben Mastyn és Blanchard Párizs mellett Verancsics-féle ejtőernyővel hajtottak végre ugrást hőlégballonjukból...”.

A jeles dalmát feltaláló nem ismerhette Leonardo da Vinci terveit, hiszen azokat mindössze egy évszázada lelték meg. Eltérő az ejtőernyők formája és működési elve. Leonardoé gúla formájú, piramisszerű, kupoláján nincs kürtő, melyen a kupolában összegyűlt levegő eltávozhatna, így mozgása ingaszerű, imbolygó.

Sem Leonardo, sem Verancsics ejtőernyője saját korukban nem volt valós társadalmi szükséglet, csak a levegőnél könnyebb repülő eszközök – elsőként a hőlégballon – megjelenésével vált azzá mint mentőeszköz. Mindez nem csökkenti a kort messze megelőző szellemi alkotások értékét. Veszprém város lakói pedig méltán lehetnek büszkéek arra, hogy egy vérzivataros történelmi korszakban, a török hódoltság kezdetén városunkban élt és alkotott egy késő-reneszánsz lángész, technikai zseni, tudós feltaláló, aki szellemi alkotásaival jelentősen gyarapította az egyetemes emberi kultúra értékeit, a tudományok fejlődését. Reméljük, nem túl soká, a veszprémi vár Barbakánján emléktábla fogja hirdetni e jeles tudós érdemeit. A Veszprémi

Hagyományörző Egyesület pedig a 2000-es évek elején – több éven át – a Magyar Honvédség Légierő Vezérkara majd Parancsnoksága repülőeszköz- és ejtőernyő támogatásával augusztus első hétvégéjén nemzetközi veterán ejtőernyős vízi emlékugrást szervezett Balatonalmádiban a Wesselényi strand előtti területen a Balaton víztükrére, látványos turisztikai sporteseménnyel emlékeztetve Verancsics Faustus középkori veszprémi várkapitány és feltaláló zseniális munkásságára. E rendezvény állandó résztvevője és doyenje volt az erdélyi származású Magyar Miklós ejtőernyős alezredes, nemzetközi mesteroktató, a világ legidősebb aktív ejtőernyőse, aki utolsó ejtőernyős ugrását Balatonalmádiban 91 éves (!) korában hajtotta végre.

* * *

A szerző ezúton is hálás köszönetet mond a veszprémi Vár utca 17 irodalmi műhelynek, a Verancsics Faustus-biográfia megjelentetéséért és a Horvát Köztársaság budapesti nagykövetsége kulturális attaséjának, valamint a zágrábi Technikatörténeti Múzeumnak a biográfiához csatlakozó, ejtőernyőzéssel kapcsolatos kiegészítő kutatás támogatásáért.

FORRÁSJEGYZÉK

Szerzői munkaközösség: Verancsics Faustus. Vár utca 17. Veszprém, 1996.

Pénzes István: Magyar feltalálók. Atheneum, Budapest, 1936.

„Larousse de XXI siècle”. Paris, 1990.

Enzo Angeluzzi: Enzyklopedie der Flugzeuge (Fallschirme und Gleitflugzeuge). Rome, 1980.

Cristo Stolic: Faust Vrancic. Zagreb, 1992.

A PUMA-legenda

A veszprémi honi vadászrepülő ezred

PIROS GYÖRGY

1938 AUGUSZTUSÁBAN A BLEDI KISANTANT-KONFERENCIA MENTESÍTETTE az I. világháborúban vesztes országokat – így hazánkat is – a hadsereglétszámot és hadiipari kapacitást korlátozó igen szigorú békefeltételek teljesítése alól. Megkezdődhetett a Magyar Királyi Honvédség – ezen belül a légierő – fejlesztése. Nemzeti közadakozásból jött létre a „Horthy Miklós” Nemzeti Repülő Alap. Az Alap és a Taranto melletti Grottagliei Délolasz Repülő Tábor (DRT) évi 200 hadirepülő pilóta képzésére vállalkozott. E repülőakadémiák növendékei voltak – másokkal együtt – a híres veszprémi PUMA vadászrepülő ezred későbbi professzionális pilótái is. A biztos egzisztenciát jelentő katonatiszti pálya – különösen az újdonságnak számító légierő – mágnesként vonzotta az iskolázott fiatalokat.

A trianoni szigort természetesen minden hátrányosan érintett ország szerfőlött briliáns ötletekkel igyekezett kijátszani. A repülőgépgyárak külföldi leányvállalatokat alapítottak: a Junkers a Szovjetunióban (!), a Fokker Svédországban. Németországban a vitorlázó sportrepülés keretében egy új konstruktőr és repülő generáció nőtt fel, elég, ha Willy Messerschmitt vagy Klemperer professzor nevét említjük. Hazánkban Grosschmied István fregattkapitány, a Monarchia haditengerészeti repülőerőinek egyik remek pilótája a Junkers cégtől hidrolánokat lízingelt, Aeroexpress néven részvénytársaságot alapított, Siófokon vízi repülő iskolát, míg Budapest-Wien és Budapest-Balaton viszonylatban rendszeres repülőjáratot működtetett. Postai és meteorológiai légi szolgálat címén a Kereskedelmi Minisztérium Légügyi Szakosztálya importált repülőgépekkel szervezte meg a rejtett légierő hadra fogható szervezetét. Szombathelyen, Debrecenben, Miskolcon, Mátyásföldön, Érden és Somogy megyében repülőklubok működtek ifjú pilótanövendékek oktatására. Az oktatók vagy főpilóták természetesen a rejtett légierő tisztikarának tagjai voltak. Ha lassan is, de folyamatosan gyarapodott a légi jártassággal rendelkező fiatalok száma.

Sokkal rosszabb volt a helyzet a békediktátum által elsorvasztott repülő- és hadiiparral, képtelen volt biztosítani az 1938 őszen már legalisan fejleszthető légierő repülőeszköz-igényeit. A külföldi beszerzési források beszűkültek: Németország már a II. világháborúra készült, a tartalékkészletben lévő repülőgépek közül az angol Bristol, a német Henschel, vagy az olasz Nardi és Romeo típusok már csak kiképző- és iskolagépként, semmint használható hadirepülőgépként kerülhettek szóba, hiszen technikai színvonaluk a 20-as éveket tükrözte. A hazai hadirepülés és -kiképzés

zés magas színvonalára utalt mégis az, hogy az I. bécsi döntés során hazánkhoz visszacsatolt Felvidék birtokbavételekor a korszerűtlenebb géppark ellenére eredményesen szerepeltünk. 1939. március 24-én Szobránc légterében Negro Aladár főhadnagy és a veszprémi Kertész Árpád őrmester elavult FIAT CR 32 típusú vadászgéppel légi győzelmet aratott a korszerűbb Avia 534 típusú vadászgéppel küzdő szlovák Jan Pelenicek és Jan Prhacek hadnagyok felett, akik repülőhalált haltak.

Az 1939-es év fordulópontot jelentett a hazai légi bázis építése terén is: szerte az országban korszerű katonai repülőterek sorának építésébe fogtak. Ekkor kezdődött a szentkirályszabadjai betonpályás hadirepülőtér és a Veszprém-jutaspusztai dolomit-alajú tábori repülőtér létesítése is. Ez utóbbi jelentős kiképző központként működött: Speyers Durán Alfréd, Krúdy Ádám és Podhradszky Andor pilóta főtisztek, akadémiaparancsnokok vezényletével Caproni 135-ös könnyűbombázó, FIAT CR 32-es vadász és Junkers Ju-87/C zuhanóbombázó géptípusok pilótáit oktatták elavult gépeken, de magas fokú felkészültséggel és hivatástudattal.

1942-ben, hazánk Szovjetunió elleni hadba lépésével a keleti frontra induló gyorshadtest, majd az ezt felváltó 2. (doni) hadsereg hadművelési területre kísérése és légi támogatása során mutatkozott meg igazán a Magyar Királyi Légierő technikai elmaradottsága. Ennek az évnek az utolsó hónapjaiban sikerült – egyelőre csak kiképzési célra – 12 db Junkers Ju 87/B-2 (Stuka) zuhanóbombázó, és 26 db Messerschmitt Me 109 F-4 típusú német vadászgép (ez utóbbi a spanyol polgárháborúban már jól bevált korszerű típus) beszerzése. Nagy reményeket fűztek az amerikai (Seversky) típusterv alapján Olaszországban gyártott Reggiane 2000 típusú gyors vadászgép bevezetésére, ez azonban nem vált be. Ilyen géppel érte 1942. augusztus 20-án hajnalban küldetése teljesítése közben Horthy István tartalékos repülő főhadnagyot, kormányzóhelyettes halálos légi baleset. (A baleset körülményeit, a kormányzóhelyettes segédtsíjtje, Ortutay Tivadar veszprémi tartalékos százados jól ismerte, titkát a sírba magával vitte. Korunk szakértői egybehangzóan műszaki okra gyanakodnak.)

A szorult helyzetből 1943-ban némileg sikerült megszabadulni, államközi szerződés alapján beindult a hazai korszerű repülőgépgyártás: Győrben Messerschmitt Me 109 G típusú vadászok, Tökölön Messerschmitt Me 210 típusszámú rombolók, és Pestszentlőrincen Junkers Ju 52 típusú szállító gépek készültek.

A keleti fronton 1943 január elején a szovjet hadsereg doni áttörése válságos helyzetbe hozta a Magyar Királyi Honvédség kint harcoló alakulatait. Az ilovszkojei tábori repülőtérrel – az elesett parancsnok helyére állva – vitéz belényesi Heppes Aladár repülő százados heroikus küzdelemben hozta ki repülőegységének megmaradt hajózóit és műszakiait, miközben a visszavonuló szárazföldieknek menekülő utat és ellátást biztosított.

Az Észak-amerikai Egyesült Államok hadba lépésével és a Wehrmacht sztálingrádi vereségével megváltoztak a háború esélyei. A háború lerövidítése érdekében hazánk légterén keresztülhaladva amerikai stratégiai bombázók tömegesen repültek németországi célpontjaik felé, megsemmisítve hadiipari üzemeket, kőolajfinomító-



Messerschmitt Bf 109 G/4 „Puma” vadászpilóta (1944)

kat, megrongálva repülőtereket és közlekedési csomópontokat. Stratégiájuk, a nagy magasságból végrehajtott szőnyegbombázás nem volt hatástalan. Egy-egy nagyobb bombázó egység 200-600 repülőgépet számlált, egyenként 6-8 tonna bombateherrel. Célterületüket 8-10 km magasságban a földi légvédelmi tüzérség hatásos tűzmagassága felett zárt alakzatban, magassági és mélységi tagoltságban és egymást védő fedélzeti tűzrendszerben közelítették meg. A mindenütt visszavonuló német erők mozgásának és üzemanyag-ellátásának megakadályozására az időközben felszabadult Közép-Olaszország 14 légi bázisáról mintegy 5200 db, az USA 15. Légi Hadseregének állományába tartozó Boeing B 24 Super Fortress, Consolidated B 24 Liberator, kísérővadászként Lockheed P 38 típusú nagy hatósugarú Lightning és North American P 51 típusú Mustang emelkedhetett levegőbe. A gépek személyezete 25 sikeres bevetés után 25 ezer dollár zsoldot kapott és végleges elbocsátást a háborús kontingensből.

Hazánk 1944. március 19-én történt német megszállása országunk földjét is hadszíntérré változtatta: Győr, Csepel, Diósgyőr hadiüzemei, a szőnyi, almásfüzitői, csepeli olajfinomítók, Miskolc, Szeged, Debrecen, Szolnok vasúti pályaudvara súlyos légítámadásoknak lettek kitéve. (Másodcélpontként 1944. július 8-án 60 amerikai bombázó „meglátogatta” a Veszprém-jutaspusztai tábori repülőteret: 63 halálos és 130 főnyi sebesült áldozatot okozva).

1944 tavaszára hazánk légvédelmének hatékony, gyökeres átszervezése már nem tűrhetett halasztást. A közeledő frontról hazarendelt vadászpilóta-alakulatokból a legfelsőbb magyar hadvezetés ütőképes honi vadászpilóta egységet hozott létre. Három századból álló (századonként 12 korszerű Messerschmitt Me 109 G típusú vadászgéppel felszerelt) repülőosztály települt a Papod alá, a jutasi karsztra. A repülőegység parancsnokává előljárói Ilovszkoje hőstét, Heppes Aladár repülő őrnagyot nevezték ki, emblémájuk – melyet ugyancsak a parancsnok tervezett –, vörös körben vicorgó vörös pumafejet ábrázolt, melyet jelmondatuk övezett: „...Jelszavunk a bátorság, kísérőnk a szerencse...”. Ez azonban nem volt előzmény nélküli. Már 1939-ben létezett ugyancsak Veszprémben Puma repülőegység, „...e jelben győzni fogunk...” jelmondatával, melynek hadipilótái „már alaposan megjárták a hadak

útját”. A puma névválasztás egyben etikai elveiket is tükrözte: „...a puma csak akkor támad, ha éhes, vagy életterét veszélyeztetik...”.

1944 május elejére érte el az új repülőosztály a kívánt mértékű hadrafoghatóságot, és rövidesen átesett a tűzkeresztségen. Az „amerikai stratégiai bombázó falanksz” leküzdésére sajátos taktikát kellett választaniuk. Riasztás esetén az ellenséges légi köteléket magassági fölényben közelítették meg, s hogy ne legyenek a bombázók fedélzeti géppuskásai céllövöldéjének közvetlen kitéve: a kiszemelt amerikai gépet a nap irányából közelítették meg, majd pontos célzással a motorok egyikére leadott rövid sorozattal tették harcképtelenné. Ezután gyors magasságvesztéssel hagyták el a légi harc körzetét. Támadásaik elsősorban lélektani és szervezeti győzelmet jelentettek: megzavarták a célterületre igyekvő ellenséges légi kötelék harcrendjét, esetleg meghiúsították a tervszerű bombázást. Félelmet keltettek az ellenség hajózáiban, akik kezdetben német elit repülő gárdaegységnek hitték az addig ismeretlen pumasokat. Pimasz bátorságuk és vakmerő harcmodoruk hamar kiváltotta az ellenfél elismerését. Folyamatosan sokszoros túlerővel és nagyszerűen kiképzett ellenséggel szemben harcoltak. Egy-egy támadó amerikai repülőegység 200-600 stratégiai bombázóból és 100-200 kísérő vadászgépből állt. Egy ilyen formáció 600-750 ezer 20-30 mm-es gépágyú- és géppuska-lövedéket volt képes kilőni. Ezzel szemben legfeljebb 30-40 egyszerre bevethető magyar vadászgép állt rendelkezésre. Ez repülőeszközben 13-30-szoros, tűzerőben 30-60-szoros, míg előerőben (pilóta, fedélzeti lövés) 100-200-szoros túlerőt jelentett. A híres ellenfelek között az amerikai Ralf Hofer és James Walker hadnagyok, vagy a keleti front közeledtével Beregovoj (későbbi szovjet űrhajós parancsnok) és Koldunov hadipilóta (a szovjet légvédelem későbbi főparancsnoka, légi marsall) nevét említhetjük, ez utóbbiak akkor már a Szovjetunió Hőse címet többször is kiérdemelték. (A légi marsall káprázatos katonai karrierjét – mint ismeretes –, a gorbacsovi időkben Matthias Ruszt német ifjú sportrepülőnek a moszkvai Vörös téren történt „különös kényszerleszállása” tudta csak kettétörni.)

A veszprémi PUMA repülőosztály (majd ezred) harcértéke az ellenfelek soraiban is hamar elismerést keltett. Nem volt ritka a lelőtt és fogságba esett ellenfelek megvendéglése a repülőterek kantinejában, amiért az „öreg Puma” (Heppes Aladár parancsnok) gyakran igazoló jelentés megírására kényszerült a legfelsőbb magyar hadvezetés dörgedelmeire, hogy miért „bratyiznak az ellenséggel” a vadászpilóták. Dicséretére legyen mondván, hogy minden alkalommal becsülettel megvédte beosztottjait. Tiszteséges magatartásnak ítélték az ellenfelek a hadijog – a genfi konvent – előírásainak maradéktalan megtartását, hogy a pumás repülők soha nem igyekeztek legyilkolni az ellenfél pilótáit, hanem a haditechnika megsemmisítésére, harcképtelenné tételére törekedtek, ezzel lehetőséget adva az égő gépből ejtőernyővel menekülő ellenfél életben maradására, szemben az atlantai kísérő vadászok vadnyugati céllövöldéjével.

A pumasok „élet- és munkakörülményei” sok más háborús bajtársukkal együtt, nem voltak irigylésre méltóak. Elavult gépparkkal rendelkező repülőakadémiák pad-

jaiból azonnal az élet sűrűjébe, a háború borzalmai közé keveredtek. Többségünk alig húszévesen. Szerencsésebbjeik az I. világháborúban, az Osztrák–Magyar Monarchia légierijében szolgált háborús ászpilótáktól kaptak kiképzést, gyakorlati repülési ismereteket azonban többnyire harchelyzetben. Az elavult gépekről a korszerű vadászokra való váltás olyan változást jelentett, mint a tegnapi Trabandról ma egy Porschéra ülni. Csak a kassai repülőakadémia rendelkezett link trénerrel. Ez egy olyan földi szimulátor-berendezés, melynek pilótafülkéje a növendék kormány- és gázkarmozgatásaira – beprogramozottan – az adott géptípusra jellemző módon reagál, így baleseti kockázat nélkül gyakorolható a repülőgép vezetése szélcsendes időben vagy szélviharban egyaránt. (Géppelt irt eredeti kézikönyvét a Dóra család őrizte meg.) Ez a berendezés, a repülés-műszaki képzés és a meteorológia magas szintű oktatása lehetővé tette, hogy mostoha körülményeik ellenére is jó pilótákká váljanak. A tábori repülőtereken (Jutas, Kenyeri, Vát) bevetési parancsra várva vagy a repülőgépben, vagy fák között megbúvó fabarakokban várakoztak. 1944 nyarától a Luftwaffe 4. Légiflottájával együtt (Bécs-Mönchendorf és Wiener Neustadt repülőterén lévő) 100-140 vadász- és rombológép alkalmazási területük hazánk és Kelet-Ausztria területére terjedt. A bajtársi együttműködés nem volt tökéletes. A németeket Bécs, a pumásokat a Gellért-hegy gyomrában lévő „Szikla” parancsnoki harcálláspont vezényelte. Azonos rádióhullámsávot használtak, így éles helyzetben pokoli hangzavar keletkezett. Megfelelő radarberendezés híján a magyar légtérfigyelő szolgálat az Adria felől tömegesen érkező amerikai gépeket csak késve észlelték, az észlelési információkat az elavult hírközlő és távközlési eszközökkel csak késve továbbíthatták, ezáltal a vezényelt repülőegység az ellenséget már vagy nem találta meg, vagy éppenséggel váratlanul felbukkanó túlerővel került szembe. A közös bevetésre küldött német repülőegység esetenként nem avatkozott harcba, hanem ele-



Szentgyörgyi Dezső

gánsan eltávozott. E magatartásnak számos írásbeli dokumentuma lelhető fel a Hadtörténeti Levéltárban. A PUMA repülőosztály helyállása ennek tükrében még inkább méltánylást érdemel. Noha valós ellenséggel szálltak szembe nap mint nap, személyes küzdelmük ellenséges pilótatárs életének kioltásával járt, egyiküket sem vádolhatták meg háborús bűncselekménnyel, népirtással vagy terrorcselekménnyel. Háborús mozgósítás révén hadra fogott katonaként, az akkori haditörvényeknek és parancsoknak eleget téve cselekedtek. Álljon itt példaként néhány személyes élettörténet, természetesen válogatás nélkül, de tanulságként.

Szentgyörgyi Dezső zászlós, a legtöbb légi győzelmet aratott II. világháborús ászpilóta a háború befejezése után munkát keresett. Az éppen akkor alakult MASZOVLET (magyar-szovjet polgári

légiforgalmi társaság, nemzeti légitársaságunk elődje) magyar személyzetise elzavarta, a szovjet – ismervé előéletét – „de ugye már nem fog többé lövöldözni” kihagyhatatlan évődéssel azonnal felvette. (1968-ban Koppenhágában történt légi balesetéig a MALÉV megbecsült főpilótája volt).

Dóra Ambrus őrmestert a legkiegyensúlyozottabb, leghiggadtabb és legügyesebb hadi- és oktatópilótaként ismerték. Az 1946-ban megalakult demokratikus Néphadsereg kötelékében, a Honvédelmi Minisztérium állományában képezte az új Magyarország ifjú hadirepülő titánjait. Típusátképzés céljából Moszkvába küldték. Katonai karrierjének az őt kísérő politikai instruktórral történt „koccanása” vetett véget.

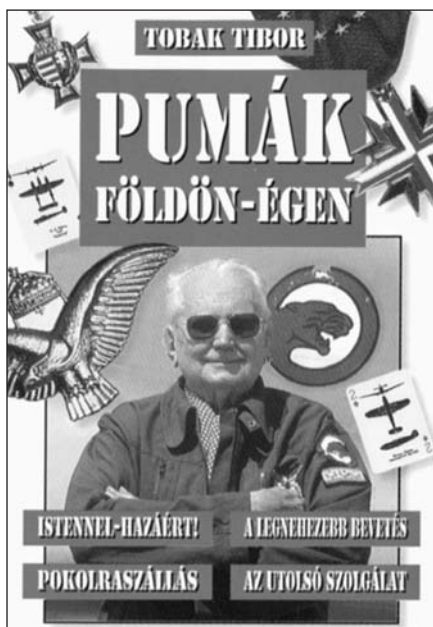
Benkő Lajos hadnagy kiemelkedően jó műrepülő tudása miatt már növendék korában kiérdemelte az „Aranyas” minősítést. Mindmáig élő az a legenda, hogy 1944 nyarán az osztály futárgépével sikeresen átrepült a Viadukt 31 méter magas nagyobbik íve alatt. Mivel ennek a légi bravúrnak nincs írásbeli nyoma, még élő pilótatársai (Michna György és Szentiványi János) nem cáfolták megtörténtét, Besenyei Péter és Hegedüs Ernő pedig egyenesen hihetőnek tartják. Benkő Lajos 1944. szeptember 7-én az atlantai 223-as kísérő vadászosztály többszörös túlerőben lévő gépeivel vívott küzdelemben súlyosan megsebesült.

Kass Ferenc őrmester, a háború kitörése előtt német repülőgépgyárak polgári alkalmazottja nagy hírnévnek örvendő berepülő pilóta volt. 1939-ben az első Puma repülőegységbe vonult be, majd 1944-ben Focke-Wulf 190 típusú csúcs-vadászgépet kapott. Kiváló repülő és emberi tulajdonságai miatt – vitézsége okán – egy „ellenséges” makett-konzorcium elkészítette és piacra dobta más kuriózumokkal együtt „Kass Ferenc a kiváló pilóta emlékére FW-190-es gépének eredeti formájú” makettjét (olyan kiválóságokkal együtt, mint Manfréd von Richthofen, a vörös báró Fokker Dr-V-je, vagy Adolf Galland repülőezredes Messerschmitt Me 109-ese).

Domonkos József pumas főszereplő, tiszthelyettes – az amerikai emigráció éveiben – Oshawában Heppes Aladárral együtt összegyűjtötte a még megmaradt pumas relikviákat, múzeumot alapított, és a gyűjtemény egy jelentős részét a Hadtörténeti Múzeumnak adományozta.

A Magyar Királyi Honvéd Légierő Veszprémi 101. Puma Honi Vadászrepülő Ezrede kalandokban és hősi helytállásban bővelkedő története 1945. május 5-én ért véget. A felszabadító Szovjet Hadsereg elől folyamatosan hátráló front vonalát követve becsülettel védelmezték először a hazai stratégiai objektumokat, később igyekeztek feltartóztatni a szovjet előnyomulást. Tisztességgel védték a hazai földet a balatoni csatában. Március végére azonban – amikor Zsukov marsall hadserege Berlin belvárosának bevételére indult –, kiszorultak hazájukból és előbb Bécs, majd Linz közelébe települtek. Három nappal a második világháború európai hadszínterén a harci cselekményeket lezáró feltétel nélküli fegyverletétel előtt, immár üzemanyag és feladat híján maradt PUMA Repülőezred az USAF 206. műszaki zászlóalj parancsnoka, Beeler alezredes előtt Efferding tábori repülőterén letette a fegyvert. Ezt megelőzően hadirepülőgépeiket – melyen soha nem díszelgett horogkereszt,

csak a magyar trikolor –, felgyújtották. Pillanatok alatt foszlottak semmivé ifjúkori álmok: a budaörsi bevonulástól a tisztí eskütételig. Pockingi hadifogság után – melynek hű krónikása Egei Sándor veszprémi híres tornászbajnok –, az emigráció keserű kenere a tegnapi ellenfél hazájában (Heppes Aladár) vagy a bizonytalan jövőt jelentő hazatérés. Imperialista kollaboráns koholt váddal alátámasztott koncepciók per börtönnel (Kertész Árpád, Tobak Tibor), vagy halálbüntetéssel (Tóth Lajos).



A kortörténet legjelentősebb krónikása – eredeti dokumentumok hűséges gyűjtője és feldolgozója – Rozsos László veszprémi nyugállományú repülő alezredes – szerző-társaival a Légi háború Magyarország felett című kétkötetes dokumentumgyűjteményével méltó hiteles emléket állít a történelmi események szereplőinek. Tobak Tibor nyugállományú – rehabilitált – repülő ezredes pedig naplószerűen feldolgozott, kortörténeti dokumentumokkal is alátámasztott életrajzi ihletésű könyveivel (Pumák égen-földön, Pumák és boszorkányok, Pumák és mások) élményszerűen tárja elénk nemzedéke nehéz ifjúságának és szolgálatának történetét. A rendszerváltozást követően az életben maradt pumás pilóták megalapították az azóta tömegmozgalommá fejlődött Magyar Veterán Repülők Szövetségét, közadakozásból a veszprémi Helyőrségi Művelődési Otthon

előtt kezdeményezték a Magyar Katonai Repülők Emlékművének megalkotását, az emigráció éveitől rendszeresen megjelentették a Magyar Szárnyak című éves periodikát, és erkölcsi nagyságuk bizonyítékeként megszervezték a Közép-európai hadszíntéren egymás ellen harcolt hadirepülők találkozóját. Ezen nagy számban képviseltették magukat a még életben maradt amerikai, orosz, ukrán, német, brit és román repülők, és a jövő nemzedékének példát adva békejobbot nyújtottak egymásnak.

Noha a számszerű adatok keveset tükröznek a valóságból: *a veszprémi 101. hadrendi számú PUMA honi vadászrepülő osztály, majd 1944. szeptember 1-től a Honvédelmi miniszter 2595/M.37.-1944. számú rendeletére 9 századból álló ezred, fennállása alatt (1944 május elejétől 1945. május 5-ig) 415 bevetésen, 3120 repülőgéppel, 408 légi győzelmet aratott, ebből az első százat 1944 májusától augusztus végéig). E bevetéseket 105 fő személyi veszteség (repülőhalál, halálos baleset, eltűnés) és 269 repülőgép elvesztése jellemezte. Magyar Thermopülay!*

A Magyar Honvédség Kecskeméti Légi bázisa felvette a II. világháborúban legtöbb légi győzelmet elért Szentgyörgyi Dezső zászlós, pumás vadászrepülő nevét, az

I. vadászrepülő század MÍG 29-es és JAS Gripen vadászgépein ott díszelg az ősök iránti tiszteletből a PUMA-jelvény.

* * *

A cikk szerzője ezúton is köszönetet mond a Hadtörténeti Intézet és Levéltárnak, Rozsos László nyugállományú repülő alezredesnek, Benkő Lajos, Dóra Ambrus, Kass Ferenc leszármazottainak, Tárnoki Richárd családjának és Szakács Tibor repüléstörténet-kutatónak a rendelkezésükre álló anyagok, dokumentumok közkinccsé tételéhez nyújtott önzetlen segítségért.

FORRÁSJEGYZÉK

- Tobak Tibor*: Pumák földön-égen. Budapest, 1988.
Tobak Tibor: Pumák és boszorkányok. Budapest, 1988.
Pataky-Rozsos-Sárhidai: Légiháború Magyarország felett. Zrínyi, Budapest, 1992.
Winkler László: Magyar repülő- és vadászgépek. Budapest, 1996.
Veszprémi Hírlap, 1944-45.
Magyar Szárnyak, 1998-2005.
Aero Magazin. Budapest.
Aranysas. Budapest.
Top Gun. Budapest.

A Megyeháza tér kialakulása

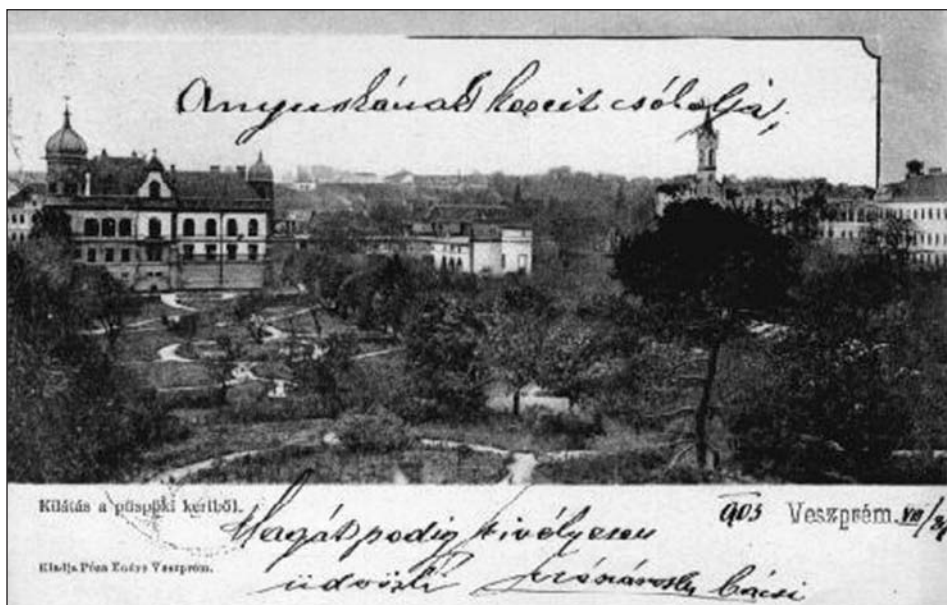
JÁKÓI BERNADETT

A MAI MEGYEHÁZA TÉR KIALAKULÁSA SZINTE EGYIDŐS a Vármegyeház építésével. Az épület a város Hosszú-völgy – Kasza-völgy tengelye irányában húzódik, vagyis a mai viszonyok szerint a Jókai utca – Színházkert irányában párhuzamosan húzódó közlekedési vonal mellett létesült 1886-ban. Felépülése újból rangot adott ennek a középkori eredetű útvonalnak, mivel járműforgalmát idővel más, párhuzamos utcák vették át a XVIII. sz.-ban a Püspökkert kialakítása-skor. Az utca déli folytatása jelenleg is gyalogút, ott húzódik az Erzsébet sétány. (Ennek a sétánynak több elnevezése is volt a város történelme során, pl. Plosszer sétány, Lenin liget, ma Erzsébet liget.)

A Megyeháza a korábbi, helyén álló Sóház telkére épült fel. Az előtte álló hatalmas kőkerítéssel elhatárolt angolparkkal a püspökség rendelkezett. A zárt zöld park sokkal mélyebben feküdt a mai szintnél, az utca felőli oldalát kerítés határolta el a járdától. Sok sziklát kellett megmozgatni az épület alapozásánál, hogy kiegyenlíthessék az épület mellett húzódó dögös, néhol hepe-hupás felszint. Az egykori Stingli Szálló (később Korona Szálló, ma Hungária és a Gourmandia Étterem épülete) melletti Püspökkert DK-i sarkait ekkor még kerek Kioszk foglalja el. A jószág-kormányozóság saroképületei még az 1870-es években egymáshoz teljesen hasonló eredeti állapotukban szabadon álltak. A sarokpavilonok a XVIII. sz.-ban épültek Padányi Biró Márton püspöksége idején, s a barokk Püspökkert díszéül szolgáltak. Az 1700-as évek közepén honosodtak meg ezek az elemek a díszkertekben. (Az 1940-es években még állt az utolsó Kioszk a mai tér főispáni lakkal szembeni DK-i sarkán, amit az 1945 utáni térrendezés során bontottak el.)

A Sóház telkén 1885 novemberében kezdődtek el az építkezések. A régi épületek bontása és az építkezés egyidejűleg folyt. A kitermelt földet a szomszédos Kapuváry-házhoz szállították, ahol a kert feltöltésére használták. Ekkor sok emberi csont került a felszínre. E mellett előkerült az épület permi vörösköből készült alapköve, de csak néhány 1760-ban vert rézpénz társaságában. A megyeházi építkezések során néhány szomszédos épületet ki kellett sajátítani, de ez mellett már szükség volt a Kórház utca rendezésére és szabályozására, a csatornázási munkálatok megkezdésére. Az utcát szélesíteni kellett, így a vármegyei hatóság körébe tartozó főispáni lak gazdasági melléképületei végleg szanálásra kerültek.

Az új épület előtt nagyobb tér alakult ki, amely kedvezően hatott a környezetére. Ez a helyzet befolyásolta a Püspökkert átalakulását úgy, hogy az eddigi zárt park a későbbiek során nyílt sétatérre válhasson.



A Jóságkormányzósági palota megépítése is kedvezően hatott a változásokra. A zöld angolparkot csinosították, csak időközben – sajnos – ismét elzárták nyilvánosság elől, így a park ismét a püspökség zárt területe lett. Innen lehetett a század eleji években lépcsőn, egy kis díszes kapun keresztül megközelíteni az egykori Apolló





Mozgóképszínházat is. Az 1945 előtt készült korabeli fotókon hosszú évtizedeken át ezt az állapotot láthatjuk.

A tér életében a II. világháború, és az ezt követő időszak hozta meg a gyökeres változást. A gyakori légitámadások során bombatalálat nem érte a Megyeháza épü-





letét, de a környékén a tér épületeiben súlyos károkat okoztak a becsapódások. Bombatalálatot kapott a Korona Szálló, a Kórház utca, a Főispáni lak.

1944-ben az épület laktanyaként, ill. tábori kórházként működött, majd 1945 március végén szovjet alakulatok költöznek az épületbe. Az épület előtti tér idegen katonai csapatok átvonulási helyéül szolgált.

A II. világháborút követően a tér jellege megváltozott. A sok romtörmeléket eltüntettek, az egykori angolparkot feltöltik a háborús romokkal, felszínét pedig kiegyenlítik az utca szintjére. Ennek a példáját a Korona Szálló épületének a lábazatánál láthatjuk: a teraszos rész eltűnik, az oszlopos lábazatokat beépítik, ami az épület pincerészévé szolgál a talajszint feltöltése után. Ekkor bontják le az utolsó körpavilont, amely eddig trafikként szolgált a városiak nagy meglepedésére.

Az 1950-es évek elején új nevet kap a tér. Puskin térként vonul be a város történetébe. A teret ízlésesen zöld fákkal, pihenőpadokkal szépítik, virágokat helyeznek el. A város legnépszerűbb, legkedveltebb pihenő parkja lesz. 1956-ban ünnepélyesen felavatják V. I. Lenin bronz mellszobrát, majd ide helyezik el 1959-ben a vöröskő alapzatú, teljes alakos álló Lenin-szobrot is, Kocsis András alkotását. Innentől kezdve népnünnepélyeknek, pionír- és úttörőavatásoknak adott otthont a tér. Évente Lenin születésnapjának évfordulóján rendszeres programokat, többek között gyermeknapot szerveznek.

A megyeháza épületét az 1951-es városképi vizsgálat során műemlékké nyilvánítják. Ekkor a tér nyugati fele már nyitott, onnan az egykori püspökkert parkként megmaradt része, a mai Színházkert déli része határolja.

Az 1950-es évek végén elkészült a térre felvezető lépcső a Színházkert keleti oldalán. 1960-ban a közeli Bakony Étterem átalakításra kerül, kibővítik, s a teraszt leválasztják a Színház épületéről.

Nem múlt el nyomtalanul a 60-as évek városrendezésének robbantási munkálata sem. Ugyanis a későbbi 8-as út kialakításához szükség volt néhány útba eső épület szanálására. A lebontott épületekkel nagyobb teret nyertek a Szabadság téren, a Megyeháza melletti épületek eltűntek, a tér is kibővült. Új padokat helyeznek el a tér szélére, majd ideiglenesen itt kerül kialakításra a helyijáratú buszok végállomása. (Pl. a 3-as számú helyi járatnak is itt volt a végállomása: a Lenin tér – Hotel - Akácfa u – Bakony Művek útvonalon közlekedett.)

1967-ben tűz pusztította a nagy múltú épület tetőszerkezetét. Az oltási munkálatok során a tér állaga megsérült. 1986-ban a Megyeházát építésének 100 éves évfordulója tiszteletére felújították. Párhuzamosan ekkor zajlott a Színház rekonstrukciója is, ami során a Lenin-szobrot ideiglenesen rövid időre elvitték a helyéről. A Színház melletti éttermi épületet kiemelték, és átjárót létesítettek az akkori Népköztársaság útja (mai Óvári út) felé. A Színházkert felől a feljárólépcsőt megszüntették, helyére épült a Színház műhelyraktára a jellegzetes lapos kupolás tetőzettel.

Az épület előtt a téren felállított kandeláberek alkotója Friewald Gyula. A főhomlokzat előtti térburkolat terv szerinti megvalósítása és kertrendezése a Veszprém Városi Gazdálkodási Üzem nevéhez fűződik.

A rendszerváltás után a térről elvitték a Lenin-szobrot. Helyére kör alakú virágágyás került. A tér pedig már napjainkban a Megyeház tér nevet viseli. 2008. január 9-én avatták fel a ma is ott álló, Melocco Miklós Brusznyai-emlékművét.

A Megyeház tér korábbi arculatát bemutató képeslapok ma dekorációként szolgálnak a mai Mackó cukrászdában, ott megtekinthető a tér és a közeli épületeket bemutató archív képanyag is.

FORRÁSOK

1. A Napló c. napilap hír- és képanyaga 1959-62.
2. *Cholnoky Jenő*: Veszprém. 1936.
3. *Thiery Árpád*: Királynék városa. 1981.
4. Panoráma útikönyv. Veszprém. 1971.

A veszprémi Anyatejgyűjtő Állomás

HOGYA GYÖRGY

JELENTŐS LÉPÉS VOLT HAZÁNK EGÉSZSÉGÜGY TÖRTÉNETÉBEN az anyatejgyűjtő állomások létesítése. Az ide vonatkozó 3350/15/1951. (II.17.) Eü. Min. rendelet előírja, hogy „*A kórházak (gyógyintézetek) szülészeti osztályain, szülőotthonokban és gyermekvédő intézetekben levő anyák a kórház /gyógyintézet/, klinika, szülőotthon, illetőleg gyermekvédő intézet engedelmével adhatnak saját csecsemőjükön kívül más csecsemő részére is anyatejet.... A csecsemő részére más anyától származó anyatejet akár tértítés ellenében, akár tértítés nélkül, csak engedély alapján szabad beszerezni. Az erre vonatkozó engedélyt az egészségvédelmi szolgálat illetékes tanácsadó orvosa, vagy pedig az illetékes körzeti orvos adja meg. A kapott engedély alapján az anyatejet közvetlenül az anyatej átadására jogosult anyától, vagy szülészeti osztállyal rendelkező kórházból, szülőotthonból, gyermekvédő intézetből, illetőleg anyatejgyűjtő állomásról szabad beszerezni.*”

Veszprémben az 1953. július 15-i városi tanácsülési jegyzőkönyvben találkozunk első esetben anyatejgyűjtő állomás létesítésének a gondolatával. Elsőként dr. Gaál István, az akkori gyermekvédő intézet, majd 1954-től annak jogutódja, a megyei gyermekkórház igazgató főorvosa ismerték fel az állomás létesítésének a jelentőségét, szükségességét. A gyermekkórházban belső átalakítással biztosították az állomás működéséhez a helyszínt, valamint a gyermekorvosi szakfelügyeletet.

1953-ban az anyatejgyűjtés gyakorlati lebonyolítása a megyei kórház szülészeti osztályán, valamint a gyermekvédő intézetben (gyermekkórházban) történt. A gyermekét ápoló anyák felesleges anyatejét sajátkezü lefejéssel vagy üvegballonos tejszívóval oldották meg. A városból a védőnők által odairányított sok anyatejjel rendelkező anyák is az állomáson fejték le a felesleges tejet és adták át a vezető gondozónőnek. A szoptatásra képtelen édesanyák csecsemői így jutottak a legkiválóbb táplálékhoz, az anyatejhez.

Az anyatejgyűjtő állomáson a munkaidő napi nyolc óra volt. Állomásvezetőként csak egészségügyi védőnői, csecsemő-, gyermekgondozónői, vagy betegápolói képesítéssel rendelkező személyt lehetett alkalmazni. Az állomás vezetője köteles volt az anyákat szakszerűen kioktatni a tejadással kapcsolatos elméleti és gyakorlati tudnivalókra, elsősorban a fejés előtti kézmosás, körömápolás, fertőtlenítés, a mell előkészítésére vonatkozó teendők helyes módszerére.¹

Idővel az anyatej begyűjtési és elosztási rendje némileg módosult. Az első anyatejleadást megelőző néhány, a korábbinál bővebb orvosi vizsgálat, amely kötelező min-

den anyatejet adó személy számára. E vizsgálatok a következők: a donor bőr- és vérvizsgálata, valamint tbc-, HIV- és székletvizsgálat. Minden anyatejet adó édesanya első leadott tejmintáját bakteriológiai szempontból megvizsgálják. Anyatejet csak az az édesanya adhat, aki nem szed olyan gyógyszereket, amelyek hatóanyaga átkerülhet az anyatejbe, nem dohányzik, nem fogyaszt alkoholt és kábítószer.

Az anyatejet térítésmentesen kapják azok a csecsemők, akik számára a gyermekgyógyász szakorvos, illetve a házi gyermekorvos anyatejet rendel.

A kötelező egészségbiztosítás, a 217/1997. (XII.1.) Korm. rendelet alapján térítésmentesen kapja az anyatejet a koraszülött, a kis súlyú újszülött, az érett újszülött és csecsemő, ha valamilyen fejlődési rendellenességben szenved stb.

Az anyatej árát miniszteri utasításban rögzítették, ez jelenleg 1800 Ft/liter.

A gyermekkórházban működtetett anyatejgyűjtő állomás egykori vezetői az alábbiak voltak:

- | | |
|------------------------|----------------------------------|
| 1. özv. Kürthy Jánosné | 1953. 09. 01. – 1955. 12. 31. |
| 2. özv. Tóth Sándorné | 1956. 01. 01. – 1956. 05. 15. |
| 3. Szombati Katalin* | 1956. 05. 16. – ismeretlen ideig |

(*Gyermekkórházi gondozónő, ideiglenesen megbízva)

Megjegyzendő, hogy a csecsemőtápszerek tömeges piacra kerülésével az 1970-es évek óta az anyatej-ellátás jelentősége alaposan háttérbe szorult. A gyógyíthatatlannak tűnő AIDS megjelenése óta a bürokrácia alaposan megnövekedett, feltehetően ennek következtében az anyatej hivatalos úton történő adásvétele egy időre lecsökkent. Az anyatejgyűjtő állomások is elsorvadtak, azonban az anyatej-táplálással történő ellátás – ha nem is a hivatalosan előírt formában –, de megoldottnak látszik. Aki nagyon szeretne anyatejhez jutni, az megtalálja a hozzá vezető utat.

Idővel a kutatások igazolták, hogy az anyatejet fogyasztó csecsemők a vírusokkal és a baktériumokkal szemben sokkal ellenállóbbak, mint a tápszert fogyasztók. Bebizonyosodott, hogy a tápszer nem tartalmazza mindazokat a vitaminokat és ásványi sókat, amikre az egészséges fejlődés szempontjából szüksége lenne a csecsemőnek. Most, az ezredforduló után az anyukák újra visszatérnek a legősibb táplálási módhoz, a nagy jelentőségű szoptatáshoz, illetve az anyatejjel való tápláláshoz.

Az anyatej forgalmazásával kapcsolatos minden ténykedés – változatlanul – a védőnői szolgálat felügyelete alá tartozik. Nemzetközi egyezés alapján a *Szoptatás Világnapjává augusztus 1-jét* jelölték meg. A veszprémi védőnői szolgálat 1993 óta tartja meg a világnapi ünnepségeket, amelyeken kulturális műsorral kedveskednek a családoknak.

JEGYZET

¹ Egészségügyi Közlöny, 1954/9. 8100-3/1954. Eü.M. utasítás

A veszprémi Művese Állomás rövid története

HOGYA GYÖRGY

A VESEBETEGEK ELLÁTÁSA, MINT SZERTE AZ ORSZÁGBAN, elsősorban az általános belgyógyászati osztályokon történt. Így volt ez Veszprémben is. Dr. Kopasz Ernő belgyógyász osztályvezető főorvos (1945-1981) nevéhez fűződik több gyógyászati kezdeményezés mellett 1975-től a vesebeteg-gondozás beindításának támogatása. A gondozói munkát dr. Akócsi Katalin végezte a rendelőintézetben.¹

A nephrológiai gondozóban a belgyógyászati jellegű vesebetegek látták el. A vesebeteg-gondozás kezdetekor, az 1975. évben a három, korábban a belgyógyászaton kezelt vesebeteg gondozásba vételével indult a gondozói tevékenység heti 4 órában. A betegszám és a rendelési órák száma is az évek alatt egyre nőtt. 1994-től a hét minden napján 8 órában dolgoztak.²

A fekvőbeteg-részleg a nephrológiai jellegű betegek részére 1982-ben az I. Belgyógyászati osztályon 12 ágygal alakult. A végstádiumú vesebetegek dialízis



A háttérben a Művese Állomás épülete (2003-ban)



A Művese Állomás (épült 1994-ben) bejárata

kezelésére Veszprémben 1986 óta van lehetőség. Addig az ilyen betegek más megyébe vagy Budapestre jártak kezelésre. Amikor a beteg vese méregtelenítésére a konzervatív kezelés már nem elegendő, akkor válik szükségessé a művese (dialízis) kezelés.

1986. november 18-án a megyei kórház I. belgyógyászati osztályán, amelyet dr. Rednik András vezetett, a D-épület V. emeletén az orvosi szobák és a tálalóhelyiségek megszűnésével 300 m² alapterületen hozták létre az első művese-állomást. A részleg vezetője dr. Akócsi Katalin főorvos volt. 9 beteggel, 4 dialízis-készülékkel kezdték a munkát. A betegszám rohamosan növekedett, ezért a kórház új dialízis-készülékeket vásárolt.³

Nagy előrelépést jelentett, amikor 1991-ben a megyei önkormányzat és az akkori kórházigazgató, dr. Insperger Antal szerződést kötöttek a Rolicare Egészségügyi Szolgáltató Rt. Dialízis-hálózatával. A szerződés két lényeges pontja: egyrészt a jelenlegi állomás privatizálása, másrészt egy új művese-állomás építése volt.

Az egészség alapján az Egészségügyi Minisztérium engedélyével, a megyei önkormányzat segítségével és a Rolicare Dialízis-hálózat anyagi segítségével a kórház telkén, az E-épület és a Kórház utca közötti területen épült fel az állomás. Az új állomás alapkövét ünnepélyes keretek között 1994. január 25-én rakták le.⁴ Az akkori terv szerint az új helyen 26 készülék üzemeltetésével számoltak. Az építkezés rendkívül gyors ütemben folyt, így 1994. szeptember 5-én sor kerülhetett az új művese-

állomás ünnepélyes keretek között történő átadására-átvételére. Az épület déli, nagyobbik felén, 1260 m² területen a Rolicare Rt. jogutódjával, a B. Braun Avitum Hungary Egészségügyi Szolgáltató Zrt-vel, 41 tagú személyzettel működik a művese-állomás. Igazgató főorvosa a kezdetektől fogva dr. Akócsi Katalin, majd 2008. január 1-jétől dr. Benke Attila. A dializáló központ élete, szakmai-gazdasági munkája független a kórház életétől, de szorosan összeköti azzal.

JEGYZETEK

- ¹ Dr. Rednik András: Az I. Belgyógyászati osztály története. In: A Veszprém Megyei Kórház az ezredfordulón. 2000. 60, 63.
- ² Tíz éves a műveseállomás. Kórház Híradó, 1997. 1-2. sz. 9.
- ³ Épül az új műveseállomás. Kórházi Híradó, 1994. 1-2. sz. 4-5.
- ⁴ – Épül az új műveseállomás. Kórházi Híradó, 1994. 1-2. sz. 4-5.
– A műveseállomás ünnepélyes átadása. Kórházi Híradó, 1994. 5. sz. 6-8.
– Éjjel-nappal a betegekért. Kórházi Híradó, 2001. 2. sz. 4-5.

MEGEMLÉKEZÉSEK

Emlékezés Miskey István egykori veszprémi főkapitányra

SZURMAY LÁSZLÓ



Miskey István

A FORRÁSOK SZERINT 1660-BAN — közelebről meg nem jelölt időpontban — hunyt el *Miskey István*, aki győri lovastisztként kezdte katonai pályafutását és élete alkonyán rövid ideig a veszprémi főkapitányi széket is betöltötte.

Eredetileg a Duna-Tisza közéből származó Miskey család a mohácsi katasztrófát követően Győrt választotta otthonául, és a hódoltság idején több kiváló lovas tiszt került ki közülük.

Miskey István katonai pályája a 15 éves háború idején kezdődött és több ízben is török fogságba esett. A jó katonai iskolát jelentő győri huszárság soraiból kiemelkedve előbb lovaskapitány 50 lovassal, majd 1622-ben Győrszentmárton (ma Pannonhalma) várnagya lett. Rá egy évre viszont már főkapitányi kinevezését is meg-

kapta ide. Azonban hamarosan összetűzésbe került *Himmelreich György* főapáttal. Miskey ugyanis az apátság javait és földjeit saját céljaira és vagyonának gyarapítására is igénybe vette.

Egyes források szerint 1627-ben egy évre büntetésként *Körtvélyesi István* kardja alá, Veszprém várába rendelték. Sokáig tartotta magát az a nézet, hogy Miskey István ekkor az öt veszprémi vicekapitány egyike lett volna, holott ezt a tiszteket 1612–1632 között egyedül *Tállyay György* viselte.

Mivel *Himmelreich* főapát továbbra is nehezményezte Miskey üzelmeit, *II. Ferdinánd* király *Preiner* győri főkapitányt és *Zichy Pál* vicekapitányt bízta meg ügyének vizsgálatával. A konfliktus odáig fajult, hogy 1631-ben a megyei törvényszék 100 forint büntetést rótt ki rá.



Sziklára épült lévai belsővár

Az 1630-as évtized elején majd két évtizedre odahagyva a Dunántúlt, Lévára, a bányavárosok védelmében kulcsfontosságú várba kerül. 1633 és 1635 között előbb mint vicekapitány, majd 1635 májusától *Pálffy István* bányavidéki főkapitány javaslatára első számú vezetőnek nevezik ki *Sibrik Pál* helyébe. Kardja alá 200 lovas, 150 magyar és 70 Érsekújvárról kirendelt német gyalogos tartozott. Nehéz természete itt is kiütközött és távozni kényszerült. Kapóra jött a nógrádi parancsnoki szék megüresedése, így 1639-ben a leköszönő *Esterházy Pált* követve Nógrád várába kapott főkapitányi kinevezést.



*A 17. században épült Új-bástya.
Háttérben a Börzsöny (Nógrád)*

Mind lévai, mind nógrádi kapitánysága ideje alatt bátran szembeszállt a Felvidéket dúló, hódoltató török portyázó csapatokkal. A rosszul fizetett katonasággal nemcsak védekezésre jutott erejéből. Keményen visszavágott a párkányi, esztergomi, váci és budai törököknek, sőt mélyen a török vonalak mögé, egészen le az Alföldig küldte portyázó lovasait. 1641 nyarán például füleki, szécsényi (drégely)palánki és (balassa)gyarmati katonákkal kiegészülve Bácskáiáig törtek elő és 170 törököt vágtek le, illetve fűztek rabszíjra. Kapitánysága alatt a vár korszerűsítése is tovább folytatódott, melyet 1642-ben hatalmas tűzvész zavart meg – szinte az egész erősség leégett. 1635 és 1659 között négy országgyűlési



A főbejárat belülről – jobbról az egykori barbakán és a lakótorony romjai (Nógrád)

határozat született a helyreállításról és az őrség létszámának emeléséről, mely általában 150 lovasból és 200 gyalogusból állt.

Nógrádi tisztét megtartva 1642 októberétől részt vett a harmincéves háború küzdelmeiben. Harcolt magyar-, valamint morvaországi hadszíntereken, és a nyugati arcvonalra vezényelt őt lovasezred egyikének parancsnokaként a svédek ellen is.

Batthyány Ádám dunántúli főkapitány 1648-ban a parancsnok nélkül maradt Veszprém élére a megfelelő helyismerettel és hadi tapasztalattal rendelkező *Miskeyt* javasolta. Ennek ellenére az Udvari Haditanács *Pázmány Miklós* pápai főkapitányt (*Pázmány Péter* érsek unokaöccse) találta alkalmasnak erre a posztra. 1649/1650 fordulóján többször is felmerült, miszerint *Pázmány* és *Miskey* helyet cserél a két vár élén. *Pázmány* távoztával mégis *Wersovics Pál* vette át Veszprémet. Mivel azonban ő néhány hónapi szolgálat után 1650 nyarán elhunyt, az újból megüresedő posztra *Sárkány János*, *Martin Unger*, *Mirko Markovicz*, valamint a két győri lovaskapitány, *Radován István* és *Jagasics Péter* mellett *Miskey István* is pályázott. Végül is 1650 szeptemberében a volt nógrádi főkapitányra esett a választás. A több mint húsz évi dunántúli távollét után visszatérő *Miskey* lelkiismeretesen és nagy buzgalommal vitte Veszprém ügyeit. A védelmi vonal és a mögöttes területek közbiztonságára felügyelt. Fellépett a „titkon való csatások, marha hajtogatók, a föl s alá járok” ellen. Nyomon követte a török feltűnését, csapatmozgását a Balaton-felvidéken, Veszprém, Fehérvár és a Mezőföld térségében. 1652. február 8-án a pápai

főkapitányt, Esterházy Lászlót értesíti a készülődő török támadásról: „Nagyságodnak ilyen híreket akarok meg írnyi, im csak ma érkezék hozzánk az simontornyai és koppányi tartományból három rácz legények, fegyveresen, és magyar polgárok is velük együtt akik bizonyosan beszélnek, hogy szemeikkel látták, hogy ott az Somogyiságban levő török várakban feles török gyülekezett volna és Simontornyán is három bégh... volna, úgyis beszélnek, hogy az végre gyüleköznének, hogy valamelfölé el tsapnának, azt is mondiák, hogy oly hir tsendült volna fülükbe, hogy Gróf Batthányi uram ő Nagysága több urakkal együtt fölösen az Somogyiságra rablanyi mennyi és így magukat oltalmazzák. Ha bizonyosabb híreket írhatok, arról is Nagyságodat sietséggel tudósítottom.” Február 23-án már arról tudósítja az alig huszonnégy éves Esterházyt, hogy „Ez estve Isten segítségével haza érkezvén, ma jó idején bizonyosan hozák hírül, hogy az öszvegyülekezett törököknek nagyobb része el oszlott volna, mivel a Budai vezér parancsolatot küldött utánnok, de azt is mondiák, hogy némely töröktől úgy értették volna, hogy ha szintén el oszlnak mostig, de minket Veszprémieket azon lesznek, hogy ismét ki tsallianak, Isten velünk lévén, mi is jó vigyázatosságban leszünk, és gonosz szándokioktul magunkatoltalmazzuk, és ha mi bizonyosabbat szándokjok felől érhetek arról is Nagyságodnak tudomására adatni.”

Idős kora ellenére még a török elleni portyákon is részt vett. Egy ilyen esetről számolt be pártfogójának, Batthyány Ádámnak 1653. augusztus 23-án: „Győri fő Generális Urunk eő nagysága engedelméből tegnap előtt lovassal és gyaloggal mentünk vala alá az Sió fele, a' Fejervári ut több végházbeli törököknek hirünket bevivén, ki jöttek vala, és szintén a' Kajári szőlő hegyek alatt velök meg ütközvén, Isten nekünk rajtok győzödelmet ada. Az Nagyságod sok ízbeli hozzánk meg mutatott jó akaratairól a vitézek nem akarván el feledkezni, im Nagyságodnak adtanak egy jó rabot, mástól száz tallérért. Ez után Isten nagyobb szerencsét adván, több jó akaratat fogunk a vitézekkel együtt Nagyságodnak kedvesködni. Az kik penig ez próbában voltanak pápai vice kapitány Radoványi István, Loskói András, Vázsonyi Vice kapitány, a Beszprémi lovas, és gyalogos renddel...”

Gyakori távollétében Veszprémi János vicekapitány helyettesítette és intézte a vár napi dolgait, tartotta a kapcsolatot Batthyány Ádám főkapitánnyal és Esterházy Lászlóval. Nem egész négy évi szolgálat után 1654 nyarán Miskey István megvált veszprémi tisztétől. Nadányi Miklós nógrádi főkapitány ellen folyó vizsgálat során neve 1657-ben még egyszer felbukkan. Rá egy évvel nógrádi főkapitányként említik Pest megye hódoltsági területén történt adóbehajtásokkal kapcsolatban. 1658-ban bizonyos Micsky István nevezetű kapitányt említenek ugyancsak Nógrádban, aki talán szintén azonos lehet Miskey Istvánnal.

József nevezetű fia 1669-ben győri lovashadnagy, majd ugyanott 1667-től főhadnagy. Pályafutását mint tatai vicekapitány fejezte be. A veszprémi főkapitány unokája – II. Miskey István – a győri végvár utolsó főkapitánya. Később Savolyai Jenő, majd Badeni Lajos lovassági parancsnoka, a békésebb idők eljövetelével pedig Fejér megye alispánja.

A 350 éve elhalálozott Miskey István közel fél évszázadot küzdött a végvári rendszer első vonalában. Minden szolgálati helye a tűzvonalba tartozott, és a kardja alá rendelt alig néhány száz fős őrséggel igyekezett felvenni a küzdelmet a török fővá-
rak – Fehérvár, Esztergom, Eger, Buda és Pest – ezernél több fős és más kisebb erő-
ségei – Zsámbék, Palota, Simontornya, Párkány, Vác, Hatvan stb. – párszáz főre
vagy olykor csak néhány tucatra rúgó védőivel.

„... gyermekségemtől fogva minden tehetségimmel jámborul, s híven, vitézül szol-
gáltam testem szakadozásaival és vérem hullásával, rabságok szenvedéseivel.”
1631-ben e szavakkal köszönte meg Miskey István a nádortól nyert adományt.

FORRÁSOK

Hausel Sándor: Nógrádvár. Nógrád, 2000.

Hungler József: A török kori Veszprém. Veszprém, 1986.

Jenei Ferenc: Pázmány Miklós veszprémi főkapitány. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei. (VMMK 1.) 1963.

Kiss Ákos: A XVII. századi Győr két nevezetes katonája, a két Miskey István. Arrabona, 1968.

Kiss Ákos: Miskey István, Veszprém várának főkapitánya. (VMMK 9.) 1970.

Magyarország vármegyéi és városai. Nógrád vármegye. Szerk.: *Borovszky Samu*. Reprint kiadás, 1988.

Pálffy Géza: A veszprémi végvár fő- és vicekapitányainak életrajzi adattára (16–17. század). In: Veszprém a török korban. Felolvasóülés Veszprém török kori emlékeiről. Veszprémi Múzeumi Konferenciák 9. Veszprém, 1998.

Takáts Sándor: A magyar gyalogság megalakulása. Budapest, 1908.

Thúry Etele: A veszprémi ref. egyház története. Budapest, 1893.

Veress D. Csaba: Várak a Bakonyban. A veszprémi, pápai és palotai vár hadtörténete. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1983.

Emlékezés Veszprém jelképeinek alkotójára, Ispánki Józsefre

FÖLDVÁRI ISTVÁN

NEMCSAK A SZÉKESFEHÉRVÁRI ÜNNEPÉLYES ORSZÁGGYŰLÉSSEL, a 34. Eucharisztikus Kongresszussal és megemlékezések sorával fejezte ki az első magyar király iránt érzett tiszteletét az utókor 1938-ban, Szent István halálának 900. évfordulóján. Meghívásos és nyílt pályázatok sorát írták ki a korszak legnevesebb képzőművészei számára. Ekkor készült el Sidló Ferenc négy és fél méteres Szent István lovasszobra és Aba Novák Vilmos is ihletet kapott egy freskóra, Ispánki József pedig megalkotta Szent István és Gizella királyné emlékszobrát.



A városvezetés egy átgondolt koncepció keretében – melynek még az egykori palotához tartozó Gizella-kápolna helyreállítása, valamint a veszprémvölgyi apácák kolostorának feltárása és rekonstrukciója képezte részét –, adott megbízást Ispánkinak az azóta Veszprém jelképévé vált szoborra. A vallás- és közoktatásügyi miniszter Ispánki József mellett zárt pályázatra hívta meg Erdey Dezsőt, Jálics Ernőt és Madarassy Waltert, s kikötötte, hogy a nyertesnek megvalósítható tervvel kell rendelkeznie a Várfok utca végződésének kialakítására is.

Ezen kívül a legfontosabb kritériumok közé tartozott, hogy a vár táfala és a mellvéd szerves részét kell, hogy képezze a látványnak, ugyanakkor a mellvéden elhelyezett szobrok nem akadályozhatják a kilátást a városkörnyéki dombokra és az egy évvel korábban felépített viaduktra. A megbízást elnyerő Ispánki végül az utca tengelyében 90 cm magas, budakalászi mészkőből készült mellvédre állította a frontálisan szerkesztett, kicsit talán a kora középkor kapubéletteinek díszítőelemeire emlékeztető szobrokat. Szent István az uralkodói jelvényeket, a királyné a veszprémi bazilika kicsinyített mását tartja a kezében. A művész 1938 júniusában kapta a megbízást, s mivel a felállítás utáni, hivatalos átvételre már október 13-án sor került, a nagyolás munkafázisánál Fischer Ágoston és Ferenc kőfaragó mesterek segítségét is igénybe vette. Bár az átvételre 1938-ban került sor, a háború miatt csak a következő évben avatta fel Hóman Bálint kultuszminiszter, megyei képviselő. A mű alapján a főváros külföldi vendégei számára ajándéknak szánt Szent István-emlékérem is készült Ispánki és Madarassy Walter tervei szerint. Ispánki 1938-ban nem számított már ismeretlen művésznek, de az igazi áttörést a veszprémi emlékszobornak köszönheti: ettől kezdve bőségesen ellátják megrendelésekkel, mindjárt 1939-ben például domborművet tervez a budapesti Árpád Gimnázium falára, majd a visszacsatolás eseményének megörökítésére elkészíti a felvidéki városok emlékérméit.

Ispánki József története tulajdonképpen a század története is: Budapesten született 1906. március 16-án, és itt is halt meg 1992. november 3-án, de a fővároson és a már említett Veszprémen kívül életének több más fontos állomását is meg kell említenünk. Gyermekkorra Kaposvárhoz köthető, ő maga úgy fogalmazott, hogy „...eszmélkedésem minden emléke e tájhoz köt. Atyafiságom, anyám, apám somogyi volt. Éltek atyámfiai Kaposvárott, Mernyén, Toponáron, Töröcskén, Kaposszentjakabon. Kaposvári rögök őrzik... véreim, rokonaim, barátaim örök álmát...”. Simon József asztalosmester mellett dolgozott tanoncként 1921-23 között. Z. Soós Istvánnak mutatta meg egy korai munkáját, ő beszélt rá, hogy felvételizzen az Iparművészeti Iskolára.

1927-ben már a Képzőművészeti Főiskolán tanul. Szentgyörgyi István növendéke, aki idealista szellemre, a klasszikus formakincs megőrzésére, mértéktartó érzelmességre, hűvös, fegyelmezett komponálásra tanítja.

Első sikerét akkor aratja, amikor a Nemzeti Szalon tárlatán bemutatják Judit című tanulmányfejét, és 400 pengős pályadíjat nyer a fiatal művészeket felkaroló Szinyeyei Társaságtól. Lord Rothermere, a korszak ismert mecénása újabb 100 pengős díjat utal ki számára a főiskola növendékeinek kiállításán. 1931-ben végzősként

elnyeri a Ferenc József koronázási jubileum alapítvány szobrászati díját, tanársegéd lesz Szentgyörgyi mellett, utána a Collegium Hungaricum ösztöndíjával Rómába utazik és 1933-ig marad ott.

1932-ben műveit a Velencei Biennálén is kiállítják. Az úgynevezett „római iskola” tagjaként lesz ismert csakúgy, mint például a veszprémi pályázatra meghívott három másik művész, s a kiegyensúlyozott kompozíció és a letisztult formavilág pályája során végig jellemzőek lesznek rá.

Első ízben 1934-ben bukkannak fel munkái az Ernst Múzeum kiállítótermeiben, aztán évenként a Nemzeti Szalon kiállításain szerepel együtt a neve a többi „római-val”. Közös eredményük, hogy bevezetik az új európai stílust, amely szakít az izmusok elvontságával.

Gazdag és eredményes pályafutásának csak legkiemelkedőbb alkotásainál, eredményeinél időzhetünk el. Mindenképpen ezek közé tartozott, hogy 1936-ban Buda töröktől való visszafoglalásának 250. évfordulójára készít emlékrémet (Buda recuperata). Ez a téma a későbbiekben több variációban visszatér nála. 1937-ben a párizsi világkiállításon az érmekkel arany-, illetve ezüstérmét, valamint diplomé d'honneur-t nyer.

1935-ben 8 festő – 8 szobrász címmel kiállítást szervez művésztsaival. A továbbiakban is jellemző rá, hogy soha nem rendez önálló gyűjteményes kiállítást.

Kaposvár 1937-ben elhatározza, hogy korábbi polgármesterének, Németh Istvának a megye, a város és az adakozók pénzéből szobrot emelnek, s a tervpályázatra beadott gipszmintán csak minimális változtatásokat kérnek. A ma is kedvelt Ispánki-szobrot 1939-ben állítják ki.

A háború folyamán tartalékos őrzetetőként szolgál, és kisplasztikáin továbbra is történelmi témákat dolgoz fel. Restaurál is: többek között a budai várbeli Szentháromság-szobor egyik megsérült alakját. A tartalékos őrzetetőt több alkalommal behívják, közben fia eltűnik, első felesége meghal. 1943-ban a pécsi Zsolnay-gyárban készítik el a bibliai jeleneteket tartalmazó, kályhákra tervezett majolikáit, és továbbra is – bár érthető okokból egyre csökkenő számban –, kapja a megrendeléseket egészen a háború végéig. A viláégés után a „rómaiak” egyházi megbízásai elapadnak, stílusukat elavultnak tartják, ezt felváltja a szocialista realizmus. Ispánki korábbi megrendeléseit beszerzett köveit a szovjet hősi emlékműhöz használták fel. Ugyanennek a kaposvári hősi emlékműnek a domborműveit készíti el 1945-ben.

1951-ben érméit Moszkvában is megcsodálhatják, ő pedig zömében épületdíszítési munkákat kap, részt vesz az Operaház homlokzati szobordíszének újrafaragásában is (Smetana, Monteverdi). Az 1954-es nagy kaposvári Petőfi-szobor is az ő munkáját dicséri, csakúgy, mint a szintén a somogyi megyeszékhelyen található Fodor József-szobor, amely többek között arról nevezetes, hogy egyik kezének szétnyíló ujjai közé rendszeresen csikkeket dugnak a tréfás kedvű városlakók. Sorra készülnek el köztéri egész alakos, illetve mellszobrai Gagarinról, Arany Jánosról, Irinyi Jánosról, de talán a szobrászénál is jelentősebb az érmekészítő Ispánki. Művei eljutnak Bécsbe, Stockholmba, Párizsba, Londonba is, és még 1981-ben is nyer díjat

a hazai érembiennálén. Az 1987-ben Érdemes Művész-díjat kiérdemlő Ispánkinak 1992-ben a Vigadó Galériában szerveznek gyűjteményes kiállítást, együtt a „rómaiakkal” (Csucs Ferenc, Madarassy Walter). A megnyitó szövegében hangzott el az a mondat, amellyel talán a legszemléletesebben foglalható össze Ispánki József munkássága: „Formavilágán érezhető, hogy igazi területe a nagyméretű szoboralkotás, kicsiny érmeiben is a távolról jól kibetűzhető nagy formákkal ritmizálja a fényt és az árnyékot... ő az érmészet mestere”.

* * *

Az adatgyűjtésben segítettek:


dr. Sipos Csaba helytörténész, könyvtáros, Kaposvár, Vereskuti Klára és Szabóné Vörös Györgyi, a veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár helytörténeti gyűjteményének munkatársai, Szatmári Gizella, az Ispánki József szobrász élete és munkássága c. kötet szerzője

Bertalan Rózsa (1900-1987) emlékezete

HOGYA GYÖRGY

110 éve, 1900. január 3-án született Bertalan Rózsa képzőművész rajztanár, önkéntes vöröskeresztes ápolónő, aki önzetlenül ápolta-gondozta a II. világháború sebesült katonáit.

A Kegyestanítórendi Gimnázium 1919-ben történő elvégzése után a festőművészet iránti vonzódása következtében a budapesti Képzőművészeti Főiskola hallgatói között találjuk. A főiskola sikeres befejezése után 1924. június 11-én képzőművész oklevelet kapott. Első munkahelye 1925-től Budapesten a VI. kerületi Állami Mária Terézia Leánygimnázium volt ismeretlen ideig. Annyi bizonyos, hogy a II. világháború után 1950-1959 között a veszprémi Állami Tanítóképzőben működött, ahol művészettörténetet, kézimunkát, közgazdasági és társadalmi ismereteket, földrajzot tanított. Többször volt igazgatóhelyettes is. (1949, 1950-1952)¹



Bertalan Rózsa
Az igazoló könyv tulajdonosának aláírása

Ezen kiképzés alapján az igazoló könyv tulajdonosa hivatalos díjazással járó ápolónői munkát nem vállalhat.

Kordás K. T. nyomdája, Budapest, VIII., Csépreghy-u. 2.

10398 számú igazoló könyv. Törzslapszám: 10397

SZEMÉLYI ADATOK.

Név:	Bertalan Rózsa
Foglalkozás:	gimnázium tanár
Születési hely és kelte:	Veszprém, 1900. I. 3. vallás: kat.
Illetőségi hely:	Liekekeherrvár
Pontos cím:	Liekekeherrvár, Szentély u. 19
Anyja neve:	Selvény Rózsa

Kiállítattott: Budapest, 1944. évi május hó 26. n.

Miniszter *házi orvos*

Magyar Vöröskereszt országos elnöke országos igazgatókötöny az ápolónői munkát végzője

A II. világháború során hazafias érzésből és a magyar sebesült katonák iránti emberbaráti kötelességből önként jelentkezett vöröskeresztes betegápolói tanfolyamra a székesfehérvári M. Kir. 516. számú hadikórházba. A tanfolyam elvégzése után 1944. május 11-től szeptember 1-jéig, majd 1944. szeptember 10-től december 31-ig ebben a kórházban ápolta a sebesülteket. A front odaérkezéssel, a Balatoni csata idején „Kiváló munkaező” minősítéssel áthelyezték Veszprémbe az Irgalmas Nővérek Ranolder Intézetében helyett kapott M. Kir. 7. sz. Honvéd táborig kórházba. Ott 1945. január 30-tól március 21-ig naponta teljesített szolgálatot a sebészeti kötözőben. A front Veszprémhez érkezéssel a táborig kórház elvonulásakor dr. Mezey Pál sebész százados beírta a vöröskeresztes Igazolój könyve 8. oldalára, hogy „Igen lelkiismeretes, fáradhatatlan, ügyes”.

Bertalan Rózsa mint képzőművész „...több kiállításán vett részt, az Okleveles Képzőművészek Országos Szövetsége, a Nemzeti Szalon és a székesfehérvári Vörösmarty Társaság rendezésében, 1926-1928 között önálló kiállítása volt Székesfehérváron”. Egy gyűjteményes kiállításáról itt Veszprémbe is tudunk, amelyet 1926. március 21-én a megyeháza nagytermében (ma Szent István-terem) nyitottak meg.²

Veszprémbe halt meg 1987. február 20-án. Síremléke a veszprémi Alsóvárosi temető déli végében a kereszt mellett található meg.

JEGYZET

¹ A Padányi Schola Catholica 150 éves Jubileumi évkönyve, 2004. 199, 217.

² Veszprémi Hírlap, 1926. március 24.

Emlékezés Hadnagy Lászlóra*

GALAMBOS ANNA

EMLÉKEZNI JÖTTÜNK TELEPÜLÉSÜNK KIMAGASLÓ TEVÉKENYSÉGŰ SZÜLÖTTÉRE, a kulturális élet meghatározó egyéniségére halálának 15. évfordulóján.



Hadnagy László 1923. június 8-án Gyulafirátóton született. Apja, Hadnagy József, MÁV-pályamester volt. Feleségével, Tóth Borbálával 10 gyermeket neveltek, közülük ő volt a hatodik.

Szülőfalujában, Keszthelyen, Győrött végezte iskolai tanulmányait. 1944-ben szerzett tanítói oklevelet a győri katolikus tanítóképzőben, majd Budapesten a József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemre iratkozott be, de tanulmányait félbe kellett hagyania, mert katonai behívót kapott. Rövid időn belül angol hadifogságba került Holsteinben. Westfáliában volt 1 évig.

1946 őszén egyhangúlag őt választották meg itt helyben a római katolikus elemi népiskolába a tanítói állásra. Tanulmányait ezután levelező tagozaton végezte. Általános iskolai, majd középiskolai tanári oklevelet szerzett Budapesten magyar-történelem szakon.

Felesége, Koncz Zelma, 1945-től a római katolikus elemi népiskola, 1948-tól az állami általános iskola tanítója, majd tanára, 1963-tól az iskola igazgatója lett.

Hadnagy László tanár úr az iskolai tanítás mellett népművelői feladatot végzett. Labdarúgó-edzői minősítést és színjátszó-rendezői bizonyítványt is szerzett. A környékben is híre volt a gyulafirátóti színjátszóknak, mert a Hadnagy házaspár az akkori tanítókkal karöltve lelkesen felkarolta a fiatal tehetségeket. A falu és a környékeliek szórakoztatására évente több színdarabot is tanítottak. Kulturális értékeket őrzött, ápolta a hagyományokat. Arra törekedett, hogy olyan programot, eseményt, közösséget hozzon létre, ami az embereket gondolkodásra tanítja. A kultúra, a közösség társadalomfejlesztő erő. Ha a kultúra nem megfelelően működik, igénytelen emberek, szegényebbek leszünk. A világ kihívásaira, az előttünk álló kérdésekre csak akkor tudunk válaszolni, ha összetartunk, összekapaszkodunk – ezt vallotta.

Kutatta és gyűjtötte a településhez fűződő népszokásokat, hagyományokat. (Farsang, tikverőzés, szüreti felvonulás, tamázás, lány betlehemezés – Kriszkrindli, Rátótiádák.)

1979. július 23-án Vácraátóton 7 tagú küldöttség vett részt a Rátótról szóló történetek összegyűjtéséről, felelevenítéséről tartott tanácskozáson. Jankovics Marcell filmrendező felvételt készített a felsorolt hagyományokról a Magyar Televízió számára.

Kutatta és feldolgozta a település múltját. Honismereti előadásokat tartott, tanfolyamokat szervezett a művelődési házban. Kezdeményezője volt a Veszprém megyei földrajzinév-gyűjtésnek.

1969-ben kinevezték a veszprémi Bakonyi Múzeum (ma Laczkó Dezső Múzeum) népművelődési csoportvezetőjének, majd igazgatóhelyettesnek. Később a pápai Helytörténeti Múzeum igazgatója lett. Itt dolgozott nyugdíjba vonulásáig, 1983-ig.

Több évig szerkesztette a veszprémi múzeum helytörténeti tájékoztatóját, valamint a Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok című sorozatot, amelynek kötetiben több tanulmánya is megjelent.

A Veszprémi Szemlében ezt írta: *„Mindig azt vallottam, hogy az ember igényes szellemi környezetben élhessen, azért önmagának is tennie kell, napvilágra hozni az elöttünk élt nemzedékek elfelejtett, eltemetett, kallódó örökségét, s általa feldúsítani, gazdagítani mai életünket. Örülök, hogy nehéz, küzdelmes éveimben is mindig azt tehettem, amiben kedvem tellett...”*

Az első Rátóti Napok értelmi szerzője volt, amit 1992 óta folyamatosan megtartunk.

1991. március 1-jén a megyében élő honismereti kutatók kezdeményezésére önálló szervezatként alakult meg a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület, amelynek elnöke volt 1991-1995 között. Az egyesület 1993. július 28-tól Veszprémben szervezte meg az Országos Honismereti Akadémiát. Ez a Bakonyerdő Pávakör életében is fontos esemény volt. A tanár úr azt mondta, hazai posztót áruljunk, és bennünket hívott meg erre az alkalomra, ahol 1 órás műsorral mutatkoztunk be. Itt ismerem meg dr. Galambos Ferencet – Iréneusz atyát –, aki Burgenland magyarlakta 5 településének atyja volt, s meghívott bennünket Unterwartba – Alsóórre. Bár Iréneusz atya már nincs köztünk, de a kapcsolat ma is élő.

A Veszprém megyei Kossuth Emlékbizottság elnökeként a megyében a Kossuth-kultusz ápolása is Laci bácsi nevéhez fűződik. Óbányán a Kossuth emléktábla avatásán szintén a Pávakör adott műsort.

A népdalkör az ő javaslatára vette fel a Bakonyerdő, a nyugdíjasklub Rátót Mátyás nevét. A nyugdíjasklub feldolgozta a rátótiádákat, és ezeket a Rátóti Napok keretében mutatták be. Buzdította őket színdarab tanulására. Segítséget nyújtott Móricz Zsigmond Dinnyék című művének betanulásában, amelynek bemutatása nem csak helyben, hanem a megyében és országos fesztiválon is nagy sikert aratott.

A Veszprém megyei Magán Lótenyésztők Egyesületének elnökeként és az európai hírű Sándor-huszárok tagjaként felvirágoztatta és megőrizte a lovas hagyományokat.

Aktívan közreműködött a II. világháborús emlékmű létrehozásán, amelyet 1991. szeptember 29-én szenteltek fel. Ezen a beszédet Hadnagy László mondta, és a prospektus kiadásának felelőse is ő volt.

1993. április 16-án – az első Gyulaffy Napok keretében – vette fel az iskola Gyulaffy László nevét, szintén az ő javaslatára, majd egy évvel később az iskola udvarán felavatták Gyulaffy László végvári kapitány szobrát, amelyért sokat munkálkodott.

Csunyi János, az akkori képviselő minden igyekezetével arra törekedett, hogy Laci bácsi elképzelései megvalósuljanak.

A munkája népszolgálat, igazi küldetés volt. „*Számomra mindig az jelentett örömet, ha mások szemét nyithattam rá a népi értékekre, ha valakit elindíthattam egy úton*” – mondta.

Ha visszatekintünk rá – akik ismertük –, egy bársonyos tekintetű, sugárzóan mosolygó arcot látunk. Azt az örökséget, amit tőle kaptunk, az életével illusztrálta. Eből hármat említenék, amit ránk hagyott.

- Segíteni az embereknek önzetlenül. Végezte a munkát ott, ahol szükség volt rá.
- Soha nem panaszkodott, sem körülményekre, sem a munkával járó nehézségekre, sem emberekre. Élete végéig emlegette legkedvesebb emlékeit.
- Mindig elégedett volt.

Köszönetet és hálát adunk azokért az évtizedekért, amit mellette tölthettünk. Töretlen jókedvvel, optimizmussal, becsülettel, nagy lelkesedéssel látta el a vállalt feladatot minden érintett legnagyobb örömeire és meglepedésére.

A munkában mindig mellette állt és segítette szeretett felesége, Szemi néni, aki gyűjtötte a népi élet használati tárgyait. Lakása egy helytörténeti múzeumhoz hasonlított. 1992-ben a Rátóti Napok keretében a művelődési házban rendeztek kiállítást, majd 1993-ban az iskolában.

A kiállításnak a falu lakóinak aktív támogatásával állandó helyet találtunk a régi iskola épületében. Megnyitását 1995 őszén Csunyi János szervezte meg, amelyen Laci bácsi munkásságát dr. Lackovits Emőke, a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum főmunkatársa, Dióssy László, Veszprém város polgármestere, és Széki Patka László méltatták.

A tanár úr kezdeményezésére újítottuk fel a Kálvária-dombot. Ennek mását láthatjuk Szentendrén a Skanzenben. Javaslatára került a katolikus templomhoz vezető lépcsőfeljáróhoz Rátóti Mátyás bronz emlékműve. Sajnos, sem a helytörténeti kiállítás, sem a Kálvária újraszentelését nem érhetette meg.

2005-ben, Hadnagy László halálának 10. évfordulójára vette fel a helytörténeti kiállítás a muzeológus, helytörténész tanár nevét. Veszprém önkormányzata 2007-ben díjat alapított, amelyet a hagyományok megőrzéséért, a közéletért kiemelkedő tevékenység elismeréséért adományoznak, és a település lakosságának szavazatai alapján lehet elnyerni. A város vezetősége ezt Hadnagy László-díjnak nevezte el.

Eötvös József szavait idézem: „*Életünk égő szövétnekhez hasonló, mely majd lassabban, majd sebesebben, de szüntelenül fogyni fog. Boldog, ki midőn létének mulandóságá-*

gára gondol, azzal vigasztalja magát, hogy sokaknak világitott.” Ilyen volt Hadnagy László tanár úr.

Köszönöm, hogy tanítványuk voltam, később pedig munkatársak lettünk. 70 évesen egy beszélgetés alkalmával a következőket mondta: „*A rossz dolgokban is megtaláltam a jó oldalt, s ha olykor sérelem ért is, arra gondoltam, talán rosszabbul is járhattam volna. Annyi bizonyos, hogy mindig mindenkinek, nem csak az egyes embereknek, tanítványaimnak, de a nagyobb közösségnek is használni kívántam. Nincsenek teljesületlen vágyaim...*”

Aki a kultúra oltárára szentelte életét – egy kicsit megszállottan –, azt a munkát abbahagyni nem lehet, abba csak bele lehet halni. Hadnagy László 1995 júliusában munka közben rosszul lett, 12-én megállt a szíve. A küldetés véget ért. Azóta nem kérhetjük ki tanácsát, véleményét.

Mindig derűt, kiegyensúlyozottságot sugárzó alakja már csak emlékezetünkben él tovább. Munkában gazdag, sikerekben bővelkedő teljes életet mondhatott magáénak.

Mi, akik most emlékezünk rá, szeretnénk megőrizni magunkban mindazt a sok bölcsességet, emberséget, tisztességet, útmutatást, amit az együtt töltött évek során tanultunk és láttunk tőle. Munkája tevékenysége halála után is maradandó érték.

Zelk Zoltán szavai szerint: „*Nincs elmúlás, mert az emlékezés halhatatlanná váltja, aki meghalt.*”

Számunkra csak az emlékezés marad. Tisztelettel adózunk és emlékét méltóképpen őrizzük, nem feledjük.

*Elhangzott H. L. sírjánál 2010. június 18-án halála 15. évfordulóján.

Tatai Zoltán (1928–2010)

TÖLGYESI JÓZSEF

VESZPRÉMBEN (ÉS MEGYÉNKBEN) AZ UTÓBBI 10-15 ÉVBEN lett széles körben ismert Tatai Zoltán, aki életének „második”, nyugdíjas kori időszakában jelentős helytörténeti kutatást végzett, és számos kötetet jelentetett meg. Hirtelen távozott el családja, barátai, egykori munkatársai és a a honismerettel foglalkozók köréből.



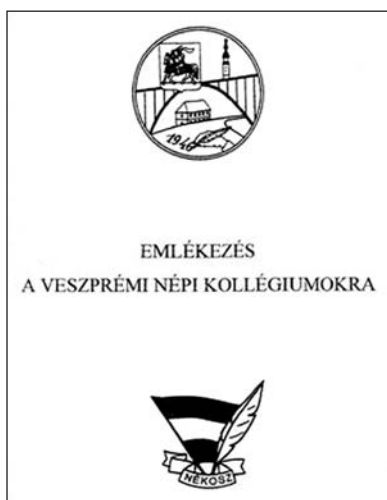
1928. július 31-én született az akkor még önálló (ma Ajka részeként számon tartott) Bódé községben. Édesapját egy év múlva elvesztette: bánya-balasatban halt meg. Édesanyja öt gyermeket nevelt fel özvegyi nyugdíjából.

13 éves korától segéd munkásként dolgozott Ajkán, és közben magánúton elvégezte a polgári iskolát, majd Veszprémben az Állami Kerkápoly Károly Felső Kereskedelmi Iskolában jeles eredménnyel érettségizett 1949-ben. 1946-1949 között a későbbi életét meghatározó veszprémi Batsányi János Népi Kollégiumban élt és vett részt az ifjúságmozgalmi munkában.

1953-ban közgazdaságtan-gazdaságföldrajz szakos tanári diplomát kapott, s Budapesten, majd Székesfehérváron középiskolában tanított. 1959-től 1975-ig az Országos Tervhivatalban dolgozott: ipartelepítéssel, az ipar területi struktúrájának átalakításával foglalkozott, s közben főiskolán, majd egyetemen gazdaságpolitikai, tervezési előadásokat tartott, s tankönyveket írt. Többször vett részt külföldi tanulmányutakon, itthon, európai és ázsiai országokban konferenciákon, többször előadóként is. 1966-ban egyetemi doktori címet szerzett, s 1975-től főiskolai, egyetemi oktatóként dolgozott egyetemi docensi kinevezéssel, kandidátusi tudományos fokozattal. 1989-ben vonult nyugdíjba, de még ezt követően is 1996-ig oktatott az ELTE Természettudományi Kar Általános Földrajzi Tanszékén.

Munkásságát számos kitüntetéssel ismerték el.

Nyugdíjazását követően fordult a helytörténet-kutatás és -írás felé. Tagja lett a Veszprém Megyei Honismereti Egyesületnek és a Veszprém Megyei Neveléstörténeti Társaságnak. Mindkettőben aktív munkát végzett: számos tanulmánya, könyve



jelent meg. Elsősorban szülőfaluja, Bódé, majd Ajka történetével foglalkozott, s e munkáival párhuzamosan alapító elnöke lett a Veszprémi Népi Kollégisták Batsányi János Társaságának, s közel egy évtizeden át szerkesztette e társaság hírlevelét. A kollégiummal kapcsolatos élményeit, s dokumentumait Emlékezés a veszprémi népi kollégiumokra (1996) címmel jelentette meg. Veszprémi iskolás éveire emlékezve adta közre a Veszprémi éveim (1999) című munkáját. Könyvet írt a kollégiumigazgató, majd tanfelügyelő Szokolszky Istvánról (1998), s könyvben idézte fel egykori tanítóit (Tanítóim címmel 1999-ben). Egykori tanárára emlékezve írta meg A vén zászlótartó – Emlékezés Nyakas János életére és munkásságára (2002) című kötetét, s

egyik egyetemi tanáráról (aki korábbi éveiben Veszprémben is tanított), Wallner Ernőről ugyancsak könyvben emlékezett meg (2002).

Szülőfalujáról, Bódéről három könyvet jelentetett meg (Szülőfalum, Bódé; A bódéi iskola története; A bódéi egyházközség hatvan éve).

2008-ban, Molnár Gábor születése 100. évfordulójára alapította meg az íróról elnevezett Bakonytól Amazóniáig Társaságot, amelynek élete végéig elnöke volt. Az író munkássága népszerűsítésére kiállításokat, konferenciákat szervezett. Megírta a Molnár Gábor, majd a Molnár Gábor élete, munkássága című köteteket, s elkezdte megjelentetni reprint kiadásban az Ajkacsingerben született író műveit.

Veszprémben rendkívül sok programot szervezett: a népi kollégisták találkozóit, könyvbemutatókat, előadásokat tartott Molnár Gáborról, neves veszprémi pedagógusokról, s iskolatörténeti kutatásairól. Utolsó kitüntetését a Veszprém Megyei Honismereti Egyesülettől vehette át annak a munkájának az elismeréseként, amelyet Veszprém megye szellemi értékei feltárásában, bemutatásában végzett.

Utolsó kötete 2010-ben jelent meg Ajka – Tanulmányok, emlékezések, dokumentumok címmel.

Munkásságát a Veszprém megyei pedagógiai bibliográfiák 11. kötete tartalmazza, amely 2004-ben jelent meg.

2010. május 7-én hunyt el Budapesten. Búcsúztatásán számos veszprémi barátja, tisztelője is részt vett. Búcsúzott tőle felesége, Teszkó Anna közgazdász, aki mindvégig fő segítőtje volt, s két gyermeke, a gépészmérnök, kutató Zoltán, lánya, a hegedűtanár Anna, és három unokája.

Emlékét, munkásságát számos társadalmi egyesület, szervezet, intézmény őrzi, mint olyan személyiségét, a hivatás iránti elkötelezettsége éltetett, alkotásai pedig szellemi örökségünk részévé váltak.

KÖNYVSZEMLE

Hudi József: Könyv és társadalom. Könyvkultúra és művelődés a XVIII – XIX. századi Veszprém megyében. Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, Budapest, 2009. – 276 p. – Amikor még a könyv volt az úr! – mondhatnánk kissé sóhajtozva és nosztalgizálva, amikor Hudi József új könyvébe belelapozunk. Tanulmányai révén olyan korokba kalauzol el bennünket, mikor a könyv egyeduralma még töretlen volt, a világ kerek egészet alkotott, s nélkülözte a (poszt)modernség minden töredékességét.

A kötet a szerzőnek az elmúlt negyedszázadban az alfabetizáció és az olvasáskultúra témakörében készült tanulmányait tartalmazza, amelyek sora európai kitekin-téssel indul. A könyvtörténeti kutatások, főként a francia szerzők jóvoltából, az elmúlt évtizedekben új szempontokkal gyarapodtak. Mellettük az angol kutatók a könyvet a mentális kategóriák, az olvasási szokások, a kulturális birtokbavétel formái között vizsgálják.

Az említettek komplex szemléletéből fakadóan a könyv történetét a kutatók ma már a társadalmi élet minden aspektusát felölelő részének tekintik. A könyvre már nem mint tárgyra, hanem mint a modern társadalom életében meghatározó szerepet játszó médiumra tekintenek.

A szerző az írás-olvasást mint a modernizációs folyamat részét vizsgálja. Az írás-beliség, a könyvkultúra elterjedését a művelődéstörténet egyik fontos, ha nem a legfontosabb ágának tekinti. Azt a folyamatot követi végig, melynek révén az írni-olvasni tudás általánossá vált. (Bár a funkcionális analfabéták száma Magyarországon ma egyes kutatások szerint a népesség harminc százalékát is eléri. Ám ne feledjük, hogy száz évvel ezelőtt hazánkban még minden második ember analfabéta volt.)

Hudi József tanulmányai a könyv- és könyvtártörténet azon irányvonalába tartoznak, amelyek az alfabetizáció- és a recepciókutatás előtérbe kerülését tükrözik, s az írás-olvasást a modernizáció, a társadalmi haladás egyik legfontosabb elemének tekintik.

Hogyan született meg régióinkban a *homo scriptor*, az írni-olvasni tudó ember? A szerző által felkutatott források: hagyatéki leltárok, osztálylevelek, káptalani „felvállások”, tűzkárjegyek, előfizetési névsorok, aláírásokat tartalmazó szerződések, nyugták, egyleti évkönyvek... mind – mind erről vallanak.

* * *

A magyar könyvtörténeti szakirodalom megyénk könyvkultúrájával napjainkig kissé mostohán bánt. E hiányt a jelen kötet tanulmányai jócskán csökkentetik. Különbösképpen azért, mert e tanulmányok elszórta, nehezen beszerezhető folyóiratok-

ban jelentek meg (Acta Papensia, Megyeházi Tudósítások, Civil a Pályán, Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, Történelmi Szemle, Limes, Levéltári Szemle). Így együtt: egymást erősítik, s ily módon a megye művelődéstörténetének jelentős szeletét adják.

A szerző kutatásai elsősorban Veszprém megyére terjedtek ki, de a vizsgált témákban az egész ország közállapotai tükröződnek. (Nem véletlen, hogy az Országos Széchényi Könyvtár és a Gondolat kiadó vállalkozott e tanulmánykötet megjelenítésére.)

A Veszprém megyei sajtó kezdetei 1788–1847 című tanulmány a pápai és a veszprémi nyomtató műhelyeket mutatja be. Pápán Streibig József alapított nyomdát 1788-ban, ám az, valószínűleg 1789-ben, Veszprémbe költözött. A nyomda rövidesen a Szammer család kezébe került. Az első lapnak tekinthető kiadvány a vármegyei *Currens* volt 1788-ban (1806-tól *Tudósítások*, majd *Tudósítások* címmel).

Az első megyei egyházi folyóirat az 1805-ben megjelent *Prédikátori Tárház* volt.

1816-ban alakult meg a Veszprémi Tudós Társaság, s 1819-ben az általa kiadott *Egyházi Értekezések és Tudósítások* első száma is elhagyta a veszprémi nyomdát, amelyet a következő években további 19 követett. Ez volt az első magyar nyelvű katolikus teológiai folyóirat. Munkatársai között ott találhatjuk a régió szellemi elitjét. El-ellátogatott Veszprémbe Verseghy Ferenc, a magyar nyelvújítás jeles alakja is, aki a nyelvi lektor szerepét töltötte be a lapnál. A folyóirat a korszerű egyházi műveltség, az egységes magyar helyesírás kialakulásában és a magyar irodalmi-tudományos nyelv népszerűsítésében is jelentős szerepet játszott.

Az első veszprémi szépirodalmi folyóirat *Társalgó* címmel jelent meg 1847 elején.

Veszprém első nyilvános kölcsönkönyvtárát Georgi Lajos nyitotta meg 1855-ben.

Nagyon érdekesek az alfabetizációról közölt megyei adatok. Az írni-olvasni tudás elterjedésére Magyarországon az 1848-as jobbágyfelszabadítást követő félszázadban került sor. A megye ekkor az ország fejlettebb régiói közé tartozott. 1848-ban városunkban a céhes ifjúság körében a betűkkel bánni tudók aránya 67 százalék.

Az első hivatalos statisztikai adatfelvétel idején, 1869-ben a megyében élő férfilakosság 57 százaléka tudott írni-olvasni. 1900-ban már 75 százalék.

A földesúri joghatóság alá tartozó Veszprémben az olvasó polgár az 1750-es években tűnt fel. Kezdetben inkább csak vallásos irodalmat olvasott, később azonban a magyar nyelvű szak- és szépirodalmat is szívesen forgatta. A XIX. század elején a legnagyobb könyvtárral Zircen Mihály patikus dicsekedhetett. A „mindenféle rongyos” könyvön kívül 78 kötete volt.

A helyi polgárság XVIII–XIX. századi könyvkultúrájáról írott tanulmányból megtudhatjuk, hogy Magyarországon a megkésett történelmi fejlődés következtében csak az 1820-as években jelent meg az állandó olvasóközönség.

A XIX. század első felének legjelentősebb „vegyes” folyóirata, a *Tudományos Gyűjtemény (1817–1841)* 75-80 példányban jutott el megyénkbe. Világi és egyházi személyek fele-fele arányban szerepeltek az előfizetők között.

A nemzeti nyelv előretörését mi sem jelzi jobban, minthogy Pápán, a református kollégiumban 1841-től minden tantárgyat magyarul tanítottak.

A veszprémi írók szociológiája című tanulmány elsősorban Sziklay János *Veszprém város az irodalomban és a művészetben* című életrajz- és szöveggyűjteménye (1931) alapján tekinti át a helyi írók származását, társadalmi hovatartozását.

Számos újdonságot rejteget a *Kulturális közélet a reformkorban* című tanulmány. A Magyar Tudományos Akadémia (akkori nevén Magyar Tudós Társaság) megalakulása előtt az irodalom és a tudomány művelését a vidéki szellemi műhelyek vállalták magukra. Írói-baráti körök, különféle társaságok jöttek létre. A jobbágy származású veszprémi kanonok, Horváth János (1769-1835) 1816-ban német mintára szervezte meg a Veszprémi Tudós Társaságot. Németországból 24 egyházi folyóíratra fizetett elő. Halálakor tízezer kötetes könyvtárat hagyott hátra.

Hogyan alakult ki a társadalmi nyilvánosság, a civil önszerveződések veszprémi világa? E témában a Veszprémi Olvasótársaság történetéről írott tanulmány ad megbízható képet. Az 1841-1844-ben működött társaság érdekes színfoltját jelenti a megye művelődéstörténetének.

A nyomdatechnika gyors fejlődése lehetővé tette, hogy a hírlap és a könyv tömegcikké váljon. Az 1840-es évek elején már 26 magyar nyelvű újság jelent meg. Széchenyi kezdeményezésére előbb Pozsonyban, majd Pesten jött létre kaszinó, hogy a társalgást, az „eszmesúrlódást”, a társadalmi összefogást szolgálja. Veszprémben országos viszonylatban az elsők között hívtak életre kulturális egyület, olvasótársaságot. hogy „... átformálják a kisszerűségeken alapuló kisvárosi légkört”.

A Veszprémi Olvasótársaság 1841. július 1-jén alakult 86 taggal, részvényes alapon „...a honi irodalom, s időszaki sajtó nevezetesebb eredeti termékeit s a külföld érdemesebb elme virágait egyesült erővel összegyűjteni, magának azokból szellemi élményt szerzendő”. Elsősorban a városi-megyei köznemesség vezető rétege, továbbá az értelmiségiek: tisztviselők és a papság jelentkezett soraiba. A városi polgárság csak elenyésző számban volt tagja a társaságnak. Megközelítőleg 250, túlnyomórészt magyar nyelvű könyv állt az érdeklődők rendelkezésére, köztük Kossuth, Széchenyi, Eötvös József, Fáy András, Vörösmarty, Kölcsey művei. A tagoktól elvárták, hogy belépéskor egy-egy könyvvel gyarapítsák a társaság könyvtárát.

A rendkívül gazdag szakirodalmat felsorakoztató és számos levéltári forrásra hivatkozó kötet végén személy- és helynévmutatót találunk.

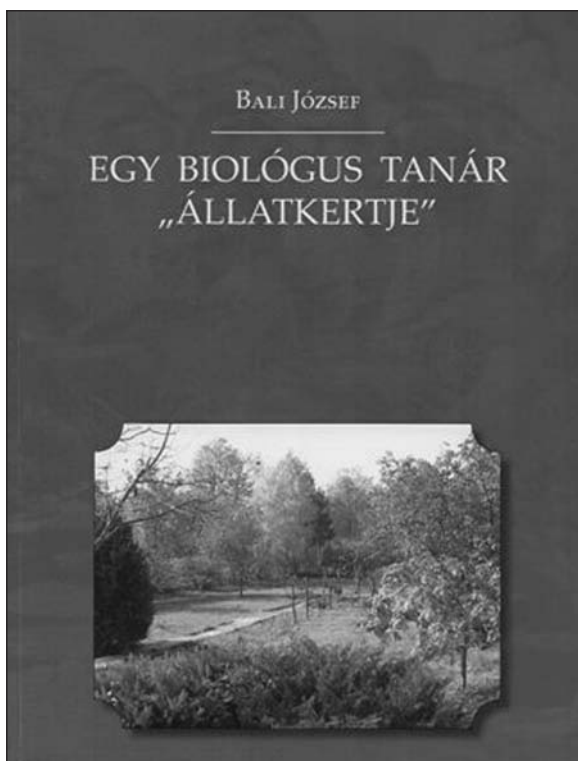
A kötet nemesen egyszerű köntöst kapott, s főként 19. századi metszetek díszítik.

A mű megjelenését számos Veszprém megyei mecénás támogatta.

SEBŐ JÓZSEF

* * *

Bali József: Egy biológus tanár „állatkertje”. Veszprém, 2009. – 357 p. – A szerző tanárként, természetkutatóként, újságíróként és szakíróként egyaránt ismert



személyiség. Sokoldalú és eredményes munkássága, közvetlensége által olyan széles körű kapcsolatrendszer alakított ki, amelyben otthonosan mozog nem csak a Bakony és a Balaton környékén, hanem – igazi természetbúvárhoz illően – hazánk és a szomszédos országok más tájain is. Tanári működése, majd újságírói éve alatt készült ismeretterjesztő, tudományközeli írásai diákjai, a különböző lapok és folyóiratok olvasói körében is közkedveltek lettek.

Az utóbbi években elbeszélő, leíró jellegű írásai kötetbe szerkesztve jelennek meg, amelyekben illusztrátorként, szerkesztőként társa a felesége, a képzőművész-tanárként ismert B. Dancsó Irén.

Bali József új kötete, amely a szerző meghatározása szerint történeteket és krónikákat tartalmaz, nem csak a szövegek változatosságával tűnik ki, hanem terjedelmével is. Rendhagyó az Előszó, amelyben a motivációk, a kutatás-gyűjtés-írás készítői sorjáznak: „*Kirándulásaim, gyűjtőútjaim, fotósétáim, kertépítésem száz és száz epizódját lehetne felidézni: emlékeket, élményeket... 'az én kertem' ez az Ország, Magyarország! ...az én sajátos kertemmé a tágabb értelemben vett Bakony-hegység lett*” – írja, mert az olvasó számára be kell határolni azt a földrajzi és érdeklődési teret, amely megjelenik e kötetben. (S természetesen, mások is – amúgy mellékesen, de éppen úgy figyelemre méltóan.)

A stílus maga az ember – tartja a mondás. Bali József különösen érzékenyen reagál az anekdotázó beszélgetésekre, ezek megjelenítésére. Alig van olyan írása, amelyben ne lenne párbeszéd, mintegy annak igazolására, hogy a táj az ember jelenlétével értelmezhető igazán, amelyben benne van ő és még valaki (vagy valakik), akik diskurzusa történetekké, a táj szeretetteljes megjelenítésévé állnak össze. Ezekben felfedezhetők a feketeistváni, molnárágabori, tataysándori prózastílus párhuzamai: a könnyed szövegalakotás, a tájleírásban a szinkronitás, a történetek harmonikussága, az elegáns gondolatívek, de mindezek olyan kontextusban, hogy sajátosan balijóskás textusokká válnak.

A kötetben három fejezet novellái, elbeszélései, krónikái földrajzilag jól behatárolható térséghez kötődnek (Pápa – és a tágabb pátria; Veszprém és a Csatár-hegy; Balaton és környéke). Az egy, két vagy három szavas címadásai telitalálatok, amelyek felkelthetik az olvasóban azt a kíváncsiságot, hogy érdemes beleolvasni a szövegekbe. (Csak néhány ezek közül: Pillangóvölgy, Morzsi, Perlekedés, Várkerti matuzsálemek, Reggeli epizód, Áprilisi parádé, Amikor elfogyott a Nap, Pillanatkép a balatonfüredi öbölről stb.)

A két további fejezet (Ahol élünk, ahogy élünk; Mesék, legendák, történetek) olyan eseményepizódok, amelyek életképként jelennek meg, s mintegy körpanorama-mozaikok „az élet sűrűjéből”. Habókos és bohém, vagy éppen csavargó emberek, kudarcéletek, meghökkentő „embermesék” idézik fel a közelmúlt és napjaink világának mikrotársadalmát. Érzelemdús éppúgy akad közöttük, mint szigorúan tárgyilagos – ki hogyan nyilatkozott, mit mondott a világról, saját sorsáról, az őt körülvevő emberekről.

Ezek a lét-térképek így, irodalmi köntösbe öltöztetetten többet mondanak, mint sok tudományos alapossággal megírt szociológiatanulmány. Egyrészt, mert lazább szövegépítkezéseik elbírják az oldottabb megfogalmazást, másrészt pedig konkrét megnyilatkozások, amelyeket nem kell a szignifikancia és a korreláció tudományos fogalmaival hitelesíteni. Elég, ha a szerző „mértani pontossággal” tárja elénk a jó kedéllyel mesélők történeteit, vagy éppen a félrecsúsztott életek keserű, fanyar világát.

Ahogy egymás után következnek az alig néhány lapnyi kötetepizódok, az olvasó azt érezheti, nem csak szépprózai szövegekkel ismerkedhet, hanem a biológiatudomány népszerűsítő formáival is, úgy, ahogyan mi, nem tudomány-közeliek látjuk a természetet.

Jó könyv, amelyet diákoknak, felnőtteknek egyaránt ajánlok, mert ezt lapozgatva a jövőben talán nagyobb figyelemmel fordulnak a természet olyan apró mozzanatai felé, amelyekben meglátható a mikro- és a makrokozmosz sok-sok gyönyörűsége. Bali József lehajolt értük, mi pedig vegyük fel általa, mert írásaiban ott vagyunk mi magunk is, a természet gyermekei.

TÖLGYESI JÓZSEF

* * *

Sipőcz József: Veszprém sporttörténete V. Veszprém sporttörténete 1957-1969. Veszprém: Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2009. – 207 p. – Sipőcz József 1997-től immár az ötödik kötetében dolgozza fel időrendben a megyeszékhely sporttörténetét. Első könyve a kiegyezéstől az első világháborúig, a második (2005) a két világháború közötti, a harmadik (2007) 1945-1948 között, míg a negyedik (2008) 1957-ig dolgozta fel veszprémi sporthistóriáit.

A szerző ötödik kötete előtt is egy rövid áttekintést ad a veszprémi sportélet kezdeteiről, így akinek „csak” ez a kötet áll rendelkezésére, képet alkothat az előző időszak sporttörténetéről. Sipőcz József ebben a kötetben 1957 és 1969 között az országos politikai és sportpolitikai döntések keretébe ágyazza a város sportjának szervezeteit. Így kapunk képet a Veszprém Városi Sporttanács megalakulásáról és tevékenységéről, a Városi TS 1965, 1967. évi munkájáról és az 1968-as feladatokról. Érdekes olvasmány átnézni a sportot a számok tükrében is.

A szakosztályokat és sportágakat most is az asztalitenisztől a vívásig tárgyalja a szerző. Az asztaliteniszezőknél is fényképekkel ismerhetjük meg 1957-től a mérkőzések és edzések költségeit magukra vállaló kitűnő versenyzők egyéni eredményeit, melyek közül kiemelkedett Csikós István teljesítménye. Izgalmas olvasmánynak tekinthető, hogy végig kísérhetjük Nagyörszi Sándor a szakosztályirányító munkáját, és a korábban az NB I-ben játszó Demény Zoltán Veszprémbe való visszatérését és vezényletével a legmagasabb osztályba való kerülés történetét. Természetesen a Csáky házaspárnak az asztaliteniszben játszott szerepét is el kell ismerni. 1965-ben a Veszprémi AKÖV NB I-es csapatának a tagjai voltak: Csikós István, Demény Zoltán, Balássi Imre és Szabó Ferenc.

Atlétikában a Veszprémi Haladás Petőfi (VHP) futói 1957-ben kiemelkedően szerepeltek. Városunkban az atlétika fejlődését sokáig gátolta a pálya hiánya, majd 1963 után a városi stadion adott helyet az atlétáknak. 1967-ben Tungli József érte el a legjelentősebb eredményt, hármasugrásban tagja volt a magyar utánpótlás-válogatottnak. Egy főfoglalkozású edző beállításával erőteljes fejlődésnek indult Veszprémben is az atlétika. Pintér István sokáig a legeredményesebb hosszútávfutó volt. 1957-ben a veszprémi Kinizsinek volt birkózó szakosztálya. Később a Veszprémi Dózsa vette pártfogásba a birkózókat, de ők sem tudták maradéktalanul biztosítani a versenyzők felkészülését. A felnőtt versenyzők keveset szerepeltek, ugyanakkor felerősödött az ifjúságiak képzése.

A következő fejezetben a szerző részletesen bemutatja a Vasas női és a Haladás férfi kézilabdázóinak eredményeit. A lányoknál Tóth Miklós edző vezetésével hosszú volt az út az 1966-os NB I-be jutásig. A csapatnál minőségi változást a Tóth-Harsányi lányok (Bori és Kati), Rittersné Lengyel Erzsébet, Till Katalin és Tűzkő Júlia leigazolása hozott. A Vegyész férfi csapata 1967-ben kiesett a NB II-ből. Veszprémben a labdarúgás után a második legnépszerűbb sportág a kézilabda lett. Kosárlabdában Bodor Barna edzőségével 1969-ben szereztek jogot a Veszprémi Vegyész férfi kosarasai a NB I-ben játszani.

1957 tavaszának legörvendetesebb labdarúgó eseménye az volt, hogy egy központi határozat értelmében a megyei bajnokok osztályozó nélkül jutottak az NB II-be. Így került magasabb osztályba a Veszprémi Haladás (VEAC) labdarúgó csapata is. Akkor a Veszprémi Vasas, a Veszprémi Építők és a Veszprémi MÁV Előre rendelkezett még labdarúgó csapattal. A szerző végig kíséri a csapatok sokszor hullámzó teljesítményeit a stadion avatásáig (1963), amikor fogadták a magyar válogatotat. Sipőcz József méltatja Lyka Károly mesteredző tevékenységét, a haladás sikereinek kovácsát látva benne. 1969. december 8-án egyesült a Veszprémi Vegyész és a Veszprémi Bakony VTC együttes és megalakult a Bakony Vegyész Torna Klub. A lövészet, a motorsport és az ökölvívás után részletesen figyelemmel kísérhetjük a Háli József fáradhatatlan és elkötelezett irányításával működő veszprémi röplabda életet. Sakkban, súlyemelésben, tekében, természetjárásban, tornában, úszásban és vívásban is jelentős eredményeket rögzíthetett a szerző.

BÁNDI LÁSZLÓ

* * *

Válság után – háború előtt. Veszprém az 1930-as évek végén. Válogatta és szerkesztette Csizsár Miklós. Eötvös Károly Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet, Veszprém. 2010. 168 p. – Ha volt Veszprémnek aranykora, akkor a második világháborút megelőző néhány esztendő feltétlenül az. Legalábbis erről tanúskodik a Gizella-napok idei múltidéző sajtóválogatása.

Az immár nyolcadik kötetéhez érkezett sorozat egy felívelő, a város mai karakterét is meghatározó korszak veszprémi sajtójából ad érdekes és színes válogatást. A feltárt időszak Rosos Károly polgármesterségének ideje. Javult a város közlekedés-földrajzi helyzete: 1938-ban a város egyik szimbólumával, a Szent István-völgyhíddal együtt elkészült a Budapestet Gráccal összekötő nyolcas számú főút, valamint a Veszprémet Győrrel összekapcsoló út cseszneki szakasza. 1938-ban – már a háborús készülődés jegyében – felépült a Magyar Lőszerművek Rt. Csererdei gyártelepe. Vele szinte egy időben a város határában repülőtér is létesült.

A válogatás Gutheil Jenő kanonok egy, a várost méltató előadásának szövegével indul: „Vidimus iam alias ventos: nehezen jön ki a sodrából, nehéz tűzbe hozni, ritkán tapsol, de nem is forradalmár.”

1935 nyarán már ünnepi heteket rendeztek a városban. Ez alkalomból propagandaplakátot is készítettek az idegenforgalom fellendítésére Veszprém, Hungaria felirattal. A színházban borkóstolót szerveztek, ahol a mintegy ezer főnyi résztvevő még tánkra is perdült.

Az 1938-as Szent István-év rendezvényeiből Veszprém is kivette részét. Az előkészületek során számos ötlet felvetődött, melyekről a helyi sajtó is hírt adott. Például szóba került, hogy Gizella királynénak a Benedekhegyen kellene szobrot állítani, s a Koppány felett aratott győzelmet úgyszintén emlékművel kívánták megörö-

kíteni. Laczkó Dezső, a jeles piarista szerzetes, a veszprémi kavicsfogó ősteknős megtalálójának úgyszintén szobrot akartak állítani, ami hamarosan meg is valósult.

A tisztviselőtelepen 1938 októberében felszentelték a Boldog Margit-templomot. Ez évben a várban ünnepőbe öltözött a barátok temploma is. Závory Zoltán festőművész és munkatárainak keze nyomán új szint kaptak a barokk időkből származó falak.

1939. április 29-én a fellobogózott Veszprémbe érkezett a Szent Jobbot szállító aranyvonat. Szent István és Gizella királyné szobra a kormány ajándékeként került Veszprémbe. A tervek elkészítésére négy művészt kértek fel, és ezek alapján a fiatal Ispánky József alkotását 1939. június 11-én avatták fel a várfocon. Helyét gondos előkészületek után jelölték ki. Az avatóbeszédet Hóman Bálint történész, kultuszminiszter mondta.

1939. június 17-én felszentelték a gyönyörűen restaurált Gizella-kápolnát. Másnap, hosszas előkészítő munkálatok után, felavatták a vár bejáratánál a Hősi kaput, ahol a hősök termében egy ismeretlen katona ércurnába helyezett holttestét is elhelyezték. Az avatóbeszédet József főherceg, a tudományos akadémia elnöke mondta. A viadukt elkészültét jelző nemzeti színű szalagot ugyancsak ő vágta át. A korabeli lapok a Veszprém–Budapest között létesítendő közvetlen buszjáratról is sokat cikkeztek.

A Temetőhegyen, a mai Dózsavárosban pedig felépült a Szent István iskola, s ezáltal egy olyan városrész kapott új és modern oktatási intézményt (orvosi rendelőt!), ahol növekedett a lakosság, és ezzel együtt természetesen a gyermeklétszám is. Az is a városi vezetés érdeme, hogy a tervezés, az építés és a berendezés munkálatait szinte kizárólag veszprémi iparosok végezheték–végezték.

1938. április 26-án különleges fények világították meg a korábban sötétbe burkolózó székesegyházat és a Szentháromság-szobrot, az előbbi kétfelől higanygőz-lámpával, az utóbbit nátriumgőz-lámpával. Ezáltal Veszprém, mint a korabeli lap írta: „...az ország legszebben és leghatásosabban kivilágított mesevárosa lehet...”.

Am a második világháború előszele Veszprémet is elérte. 1938. február 3-án már elsötétítési gyakorlatot tartottak. Este nyolc órakor részlegesen besötétítettek, majd kilenc óra előtt öt perccel megszólaltak a szirénák – és a város teljes sötétségbe borult, csupán 22 db kék lámpa égett az útkereszteződésekben. Októberben már légoltalmi gyakorlatot is tartottak. Eszerint a Kossuth utca felső részén gyújtóbomba esett le, s az ilyen esetekben teendőket gyakorolták az arra illetékesek. Rövidesen már minden szombaton megszólaltak a légoltalmi szirénák...

Bevallom, irigylem a szerkesztő gyöngyhalász-mivoltát, hiszen tengernyi újságcikkből kellett kiválasztania az utókor figyelmére méltóakat. Ez felelősség, ugyanakkor rendkívüli szellemi csemege is... A kötetet korabeli fotók, képeslapok, betűhív reklámok teszik igazán hangulatossá. A szerény, ugyanakkor igényes címlap és a tördelés Palkóné Jády Melitta kezemunkáját dicséri.

SEBŐ JÓZSEF

* * *

Veszprém város okmánytára. Pótkötet (1000–1526). Összeáll. Érszegi Géza–Solymosi László. Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Veszprém. A Veszprémi Egyházmegye múltjából 20. Veszprém, 2010. – 559 p. + 1 térképmel-léklet – *A könyveknek is megvan a maguk sorsa!* – tartja a régi római közmondás, ami a most megjelent kötet esetében többszörösen is igaz, hiszen rég várt forrásgyűjteményt vehet kézbe az olvasó. (A kézirat története is megérne egy külön tanulmányt.) A címlapon szereplő „pótkötet” megjelölés a jelen esetben igen szerény megjelölés. Ennél jóval többet rejt ez az igényes kötet.

Az előzményekről: 2007-ben jelent meg – több mint ötven év múltán! – Gutheil Jenő 1953-ban befejezetlenül félbehagyott munkája, a *Veszprém város okmánytára*. Ebben a jeles káptalani levéltáros 215 egységben összesen több mint 260 oklevél-szöveget tett közzé a veszprémi püspöki és a káptalani levéltárakból az 1002 és 1523 közti időkből. Ám Gutheil Jenő okmánytára csak az érseki (korábban: püspöki) és a káptalani magánlevéltár anyagából válogatta ki a veszprémi vonatkozású forrásokat, a káptalan hiteleshelyi anyagából csak szórványosan közölt okleveleket. Ám ő is tudta, hogy más levéltárak is őriznek veszprémi vonatkozású okleveleket, például a veszprémvölgyi apácák másfél száz oklevelét az Országos Levéltárban, továbbá a vasvár–szombathelyi káptalan hiteleshelyi levéltára, vagy az esztergomi érseki levéltár. Sőt: magánszemélyek hagyatékában is őriztek forrásokat, melyek az elmúlt századokban ugyancsak szétszóródtak. Ezek felkutatására Gutheil Jenőnek a 20. század ötvenes éveiben nem volt lehetősége. Ráadásul ő elsősorban a veszprémi várra koncentrált, miközben a város jelenlegi határain belül is több település létezett (Bogárfölde, Jutas, Kemece).

A bővítésre és a kiegészítésre a hetvenes években két fiatal – ma már neves – történész vállalkozott: Érszegi Géza és Solymosi László, akik ezt a feladatot a lehető legkörülmekintőbben végezték el. Még 1970–72-ben számos új forrást gyűjtöttek össze. Ennek egy részének felhasználásával Fügedi Erik kiegészítette és megszerkesztette Gutheil Jenő kéziratát. Ám a kiadásra vonatkozó tervek ilyen-olyan okok miatt meghíúsultak. Az akkori politikai körülmények közepette már az is eredménynek számított, hogy 1977-ben Kredics László gondozásában megjelenhetett Gutheil Jenő kéziratban maradt monográfiája: *Az Árpád-kori Veszprém* – a párt illetékeseinek nem kis ellenérzései közepette. (Gutheil Jenő még 1920-ban könyvet írt 1919 veszprémi történéseiről – nem éppen kommunistabarát megközelítésben...)

Isten malmai időközben dolgoztak, mert 2007-ben Kredics László érseki könyvtáros és Hermann István érseki levéltáros gondozásában – több mint ötven év múltán! – mégiscsak megjelent a várva várt forráskiadvány: *Veszprém város okmánytára. Oklevelek a veszprémi érseki és káptalani levéltárakból (1002–1523)*.

A jelen kötet összeállítói a forrásbázis térbeli kiterjesztésén túl korszerűsítették az oklevélszövegek apparátusát, és további ötven forrással gazdagították a gyűjteményt. Az eredmény: az eredeti kézirattal majd azonos terjedelmű forráskiadvány lett.

A „pótkötet” minden bizonnyal a magyar középkorral foglalkozók kincsesbányája lesz, hiszen számos helyi vagy országos jelentőségű esemény foglaltatik benne.

Az első ismertetett oklevél Szent Istvántól származik, amelyben Veszprémvölgyben Szűz Mária tiszteletére apácamonostort alapít, s ebben felsorolja az apácáknak adott javakat. Az oklevél különlegessége, hogy görög nyelven íródott. Sajnos, csak egy 1109-ben átírt másolata maradt ránk. Ennek részletes leírása, magyarázata, a teljes görög szöveg és ennek fordítása rendkívül precíz munkáról tanúskodik.

1009-ben kelt az az oklevél, melyben (Szent) István király meghatározza a veszprémi egyházmegye határait, és a veszprémi egyháznak Veszprém, Fejér, Kolon és Visegrád megyei birtokokat adományoz. Természetesen ez esetben is gazdag jegyzetapparátus egészíti ki a szöveggözlést.

Egy jelentőségében talán kisebb, de mindenképpen figyelemreméltó oklevél szövegkivonata a következő: 1275. szeptember 3-a után: *IV. László király Veszprémen át a Bakony erdejébe vadászatra menet meglátogatta a veszprémvölgyi Szűz Mária-egyházat és az ott élő apácákat, s hogy az apácák szegénységén segítsen, az egyháznak adományozza az apácák Tyukos, más néven Szigetfő nevű falujában levő, a szárazon és vízen mindkét irányba közlekedők által fizetendő királyi vámot a dunai révből levő hajók javítására. Egyúttal felmenti az apácák birtokait bármiféle adózás alól.*

Minden egyes forrásközlés tartalmi összefoglalóval, majd a fizikai állag leírásával, jelzetével, kiadásaival, regesztájával kezdődik, amit az eredeti, főként latin szöveg közlése követ.

Gutheil Jenő forráskiadványa és a jelen kötet szervesen kiegészítik egymást, és a veszprémi régió középkori történetének nélkülözhetetlen forrásgyűjteménye lesz. Így a középkorra vonatkozóan – némi megszorítással –, de leírhatjuk a „teljes” jelzőt.

A kötetet gazdag rövidítés- és irodalomjegyzék, 59 oldalnyi! név- és tárgymutató, valamint egy térkép egészíti ki.

Szerkesztette: Herman István. A szerkesztésben közreműködött Karlinszky Balázs és Petrik Iván. A címlapot Kurcsics László készítette. Az igényes és szép kötet a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár nyomdájában készült.

SEBŐ JÓZSEF

* * *

Bilingérezések. Történetek a veszprémi egyházmegye XX. századi életéből. Csipegette Huchthausen Lajos, Balatonkiliti–Veszprém 1995–2009. Kiadta a Veszprémi Érseki és Főkapitányi Levéltár. Veszprém. 197 p. – A kötet lapjain egy rég elfeledettnek hitt műfaj, az anekdota kelt életre. Olvastán egy mosolygós, az egyházi élet apró, ugyanakkor nagyon is (kor)jellemző történéseit feljegyző pap áradó mesélőkedvének lehetünk részesei, mert az általa megélt majd száz esztendő

(1900–1998), a 20. század jócskán bővelkedett emberformáló eseményekben. A bilingérezés, a szüret után tőkén maradt apró, többnyire már aszú-fürtök – bilingek – összegyűjtése így, metaforikus értelemben, egy életút hozadékát is jelenti. S az Egyház, mint az Úr szőlője, időről időre jócskán hagy a jövő emlékezetére méltó bilingeket az utókorra.

A szerzőt 1923-ban szentelték pappá. Rövidesen a veszprémi szeminárium biblikus tanára és vicerektora lett. 1935-től 1972-ig Balatonkiliti plébánosa és kerületi esperese, majd 1972-től 1982-ig a veszprémi Regina Mundi plébánosa és az egyházmegye provikáriusa. Papi szolgálata jórészt Veszprémhez kötődött; még balatonkiliti plébános korában is megmaradtak jó kapcsolatai a veszprémiekkel. Élete alkonyán készített feljegyzéseiben részint saját emlékeit, élményeit, továbbá a társasági összejövetelek közszáján forgó történeteit rögzítette. Ezek forrásértéke természetesen megkérdőjelezhető, de mindenképpen korhangulatot kifejezőek, ugyanakkor az érdeklődő olvasó számára szellemi csemegét jelentenek.

Mind patrisztikus, mind a modern irodalomban számos a bilingérezés-jellegű anekdotafüzért találhatunk. Szent Jeromos *De viris illustribus* című művétől Esterházy Péter *Harmonia coelestis*éig a szerzők a kortársak világát hozzák emberközelbe. Az apró történekekből kikerekedik egy világ, természetesen a fókuszpontban álló szerző szemszögéből. A kötetet forgatva leperreg előttünk a veszprémi egyházmegye oldalnézetből szemlélt története. Benne a püspökök, kanonokok, plébánosok és káplánok életének sokszor megpróbáltatásokkal teli, máskor humoros oldala. S valljuk meg, néha bizony hüebben, mint egy monografikus igényű műből.

Például: a régi veszprémi anekdota szerint a Várban háromféle rabok laktak: az Isten rabjai, az állam rabjai és a pénz rabjai, azaz a papok, a bírók és börtön foglyai. A kanonoki házakkal együtt pedig ilyen-olyan javadalmak jártak, ezért oda többen is törekedtek, akik a helyi szólásmondás szerint „morbus canonicus”-ban (kanonoki betegség) szenvedtek. És a papi pályán is előfordult, hogy valakit „felfelé buktattak”, mert nem felelt meg egy plébánián, ezért inkább a veszprémi kanonokok közé iktatták: „Ott a tizenkettő közt, a sok művelt pap között eltűnik, de itt, ahol ő képviseli az Egyházat, csúfságot szerez.”

Az idén százötven éve született Laczkó Dezső piarista szerzetes, múzeumalapító „tiszteletet ébresztő, szálás alakja úgy összenőtt a várossal, mint a Tűztorony”. Egy alkalommal észrevette, hogy az egyik nebuló nem figyel az előadására, hanem a pad alatt babrál. Odament, elvette tőle a gyurmát, amit ujjaiával formálgatott. Megnézte, és csak ennyit mondott: „Küldd be hozzám az édesapádat!”. A kisdíák szomorú büntetésre számítva, félve küldte be az apját. De nem ez történt. A tanár úr meglátta a kis gyurmán az „oroszlánkörmököt”, a művészi készséget, és azt tanácsolta az édesapának, hogy vigye a fiát olyan iskolába, ahol ezt a készségét fejlesztheti. Így is történt, és a rendetlenkedő kisfiúból nagy művész lett: Csikász Imre (1884–1914), a kiváló, sajnos fiatalon elhunyt szobrász.

Zsigmond János görög-latin-történelem szakos piarista tanár az anekdota szerint nem vetette meg a bor örömeit. Egyszer, télvíz idején, egyedül ment haza. A Vár fel-

járóján az emelkedő síkos úton, a Nepomuki Szent János-szobornál elesett. Nem tudott felkelni. Szent Jánoshoz fohászzkodott segítségért, de hiába: a jeges talaj kicsúszott a lába alól. Mire ő szemrehányást tett Nepomukinak: „Nem segítesz? Te is csak olyan cselák vagy, mint a többi!”

1908-ban nagy hadgyakorlatot rendeztek a Bakonyban. Ezen részt vett Ferenc József császár és király is, aki a veszprémi püspöki palotában lakott. Az udvari szabályok szerint ezekben a napokban a püspöki palotában a király mint főkegyúr volt a házigazda, s az ő vendége volt a püspök is aulistaival és a meghívott vendégekkel együtt. A király fizette az alkalmazottakat – fejedelmi bőkezűséggel. A díszebédre meghívást kaptak a vármegye és a város előkelőségei, köztük dr. Csolnoky Ferenc kórházigazgató főorvos, aki évtizedeken át a szeminárium orvosa is volt. A királyi díszebéd után Feri bácsi hazament és kérte a feleségét: „Irné, adj valami ennivalót!” Az udvari etikett előírásai szerint ugyanis ha a király letette az evőeszközét, a vendégnek is le kellett tenniük. Ferenc József keveset és katonás gyorsasággal evett. Mire a vendégek jó része kivehette a tálból az ételt, a király már befejezte étkezését, s a kiszolgálók már vitték is a tányérokat – az étellel együtt.

Huchthausen Lajos 1995-ben fejezte be visszaemlékezései feljegyzését. A szöveget a szerző 1998-ban bekövetkezett halála után Borián Tibor piarista atya „fésülte meg”, azaz újra „bilingérezte”, s az ezt követő elektronikus rögzítés során már csak a nagyközönség figyelmére érdemes „aszú-szemek” maradtak fenn.

A függelékben korabeli fotók, rövid életrajzok, név- és helymutató, valamint irodalomjegyzék található.

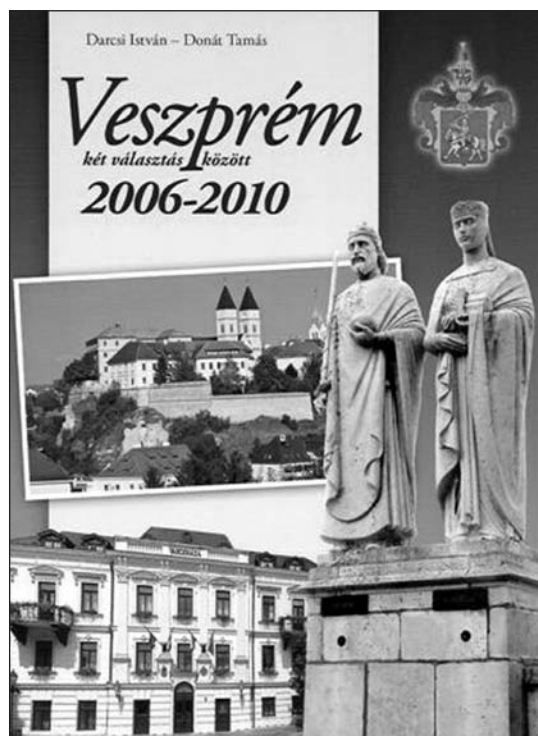
A kötetet Karlinszky Balázs rendezte sajtó alá. Az előszó Varga István, a veszprémi hittudományi főiskola rektora írta. A lábjegyzetek és a mutatók készítésében közreműködött Molnár Jánosné és Varga Tibor László. A szerényen igényes külső a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár munkáját dicséri.

SEBŐ JÓZSEF

* * *

Darcsi István, Donáth Tamás: Veszprém két választás között 2006–2010. Veszprém Televízió Kft. Veszprém, 2010. – 77 p. + mell. – Már gyakorlattá vált, hogy a nagyobb települések négy évnyi önkormányzati tevékenységéről (többnyire más-más szerkezetű, műfajú és terjedelmű) kiadvány jelenik meg. Veszprém négy évét polgármesteri értékelés, jól áttekinthető kronologikus eseményösszefoglaló, valamint a képviselő-testület tagjai munkáját bemutató önvallomások reprezentálják.

Debreczeni János, aki először lett a város polgármestere (de már négy ciklusban önkormányzati képviselő volt), személyes vallomásban értékeli önmaga munkáját és a vezetésével elért fejlesztéseket. Veszprémben mindig történik valami – lehet a mottója a polgármester írásának, amelyben arról is szól, hogy „...keményen dolgoztunk a városért”. Ez utóbbiban az a csapatmunka jut kifejezésre, amely által Veszprém jelentős helyet foglalhatott el a megyei városok rangsorában.



Ha a hétköznapi egymásutánjában egy-egy jelentős városfejlesztés, sikeres projekt meg is ragadja a figyelmünket, ezek idővel elmosódnak az emlékezetben: újab-
bak kerülnek érdeklődésünk középpontjába. Ezért volt jó vállalkozása a két szerző-
nek az, hogy a kötet *Krónika* részében tömör összefoglalással évenként és ezen belül
havonként idézik fel a legfontosabb politikai, közigazgatási, gazdasági, kulturális,
vallási, sport- és más eseményeket. Ezeket az oldalakat lapozgatva tűnik fel igazán,
hogy a négy év alatt gazdaságilag mennyit erősödött a város, milyen sok rangos or-
szágos, sőt, közép-európai szintű kulturális esemény volt, s Veszprém milyen széles
körű kapcsolatrendszer-hálóban működik. Ha csak az itt megfordult notabilitásokat
vesszük sorra, valóban nemzetközi lett a korábban is igen rangos hivatalos és félhi-
vatalos vendégkör. Nyilvánvalóan, ezeknek a látogatásoknak rövid és hosszú távon
olyan hozadékaik voltak és lesznek, amelyek előnyösen befolyásolják a város továb-
bi fejlődését.

Azonban Veszprémben is maradtak megoldatlan feladatok, amelyek némelyike
ugyancsak fajsúlyos és nagy gazdasági értéket képvisel. Ezek elmaradásának szá-
mos oka volt, s talán nem járunk messze az igazságtól, ha nyomós okként nagyrészt
a gazdasági körülményeket (a válsághelyzetet) tekintjük, de néha a nem megfelelő
döntések is késleltették vagy elodázták végrehajtásukat.

A *Képviselői szemmel* című részben huszonöt képviselő „beszámolója”, önvallo-

mása olvasható arról, hogy a csapatmunkában mi volt az ő egyéni hozzájárulásuk a város működtetéséhez, fejlődéséhez, s mindegyiküknél különösen nagy hangsúllyal szerepel az, hogy miben és mennyire segítették saját választókerzetüket. A sor Asztalos Istvántól Wéber Lászlóig tart, valamennyien olyanok, akiket már a korábbi ciklus(ok)ból is, vagy néhányat a legutóbbiban ismertek meg a városlakók.

Bár különböző mentalitásúak e ciklus képviselői, ám valamennyiüket a közös ügy iránt érzett felelősség, az együttműködési készség, a jobbítás szándéka vezette. Néhányuktól olyan részletek, amelyek erre világítanak rá: „...*azt határoztam el, hogy nem engedem széthasadni a lelkem. Hogy amit jónak tartok, arról megmondom, hogy jó. A rosszról megmondom, hogy rossz. Amihez pedig hozzá tudok tenni, ahhoz hozzáteszek. Hogy lehetek indulatos, de nem lehetek gyűlölködő. Hogy köthetek kompromisszumot, de nem köthetek alkut. Hogy hibáznom szabad, de ártani nem.*” „*Örülök, hogy – fővédnökségem mellett – megrendezhettük Veszprémben az I. Országos Környezetvédelmi Kongresszust. Új színfolt volt városunkban...*” „...*örömmel láttam el az elmúlt négy év során a városstratégiai tanácsnoki, valamint a városfejlesztési és környezetvédelmi bizottság elnöki teendőit...*” „*Az elmúlt négy év legnagyobb eredménye... a legnagyobb nehézségből következett. Nevezetesen, sikerült megőrizni az önkormányzat működőképességét és mellette a városban jelentős fejlesztések is történtek... Nagyon feszített, együttműködő munkát kívánt ez mindenkitől...*” „*Csapatjátékosnak, közösségben dolgozó, különböző véleményeket meghallgató, meggyőzhető politikusnak vallom magam... Hitem szerint nem az a cél, hogy legyőzzük a más véleményen lévőt... A képviselői, városvezetői munka lényege, hogy együtt olyan megoldást találjunk, amely valamennyi érintett félnek megnyugtató eredményeket hoz.*” „*A körzet polgáris jellegű, s én az előző ciklus képviselői által felállított értékrendet képviseltem tovább a négy év során.*” Érdemes elolvasni valamennyit „bővített” formájukban. Érdekes, tanulságos önvallomások ezek a sikerekről és a nem teljesül(hetet)t tervekről.

A kötet végén néhány színes fotó szerepel a négy év különböző eseményeiről.

TÖLGYESI JÓZSEF

* * *

Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium Értesítő a 2008/2009. tanévről. Szerk.: Kolozs Barnabásné – Veszprém: Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium, 2009. – 144 p. – Az 1883-ban alapított egykori városi tanonciskola jogutódja ezúttal a 126. tanévről számot adó értesítőjét jelentette meg. Az évek óta azonos felépítésű – és így összehasonlítható – kiadvány most is a tanévi tevékenységet összefoglaló éves igazgatói beszámolóval kezdődik. Körmendi István igazgató a közismereti és szakmai képzés átalakulásáról, a szakképzés modulrendszerre történő átalakulásáról, a Pannon TISZK megalakulásáról ad tájékoztatást, nem feledkezve meg annak a meglehetősen szomorú ténynek a közléséről sem, hogy csökken a szakmát tanuló diákok száma, míg eközben a szakképzés tovább aprózódik.

Az oktatási intézmény gazdálkodására vonatkozó adatokat táblázatosan összesítették, részletezve a tanév folyamán elnyert pályázati pénzeszközök felhasználását is. Az iskola személyi és tárgyi feltételeiről ugyancsak táblázatos összeállításban kapunk információt. Ezek szerint a 2008/2009. tanév elején 1000 diákja volt a Tánacsics iskolának, ami a tanév végére 962-re csökkent. A lemorzsolódás okait is vizsgálták. Mint szinte minden iskolában, itt is kiemelt figyelmet fordítottak a fegyelmi helyzetre, a mulasztások okaira, de a sajátos nevelési igényű tanulókkal való foglalkozásra, így a korrepetálásokra is. Közlik évfolyamonkénti bontásban a tanulmányi eredményeket és az érettségi, valamint a szakmai vizsgák adatait. Az iskola jellegéből adódóan kiemelt fontosságú a gyakorlati oktatás, amiről ugyancsak bőszeges tájékoztatást kap az olvasó. Külön szakasz foglalkozik a kollégiumi étellel, annak tárgyi és személyi feltételeivel, ami nem meglepő, hiszen a tanulólétszám közel 10 százaléka, 95 fő kollégiumi elhelyezést kapott. Így a kollégiumban folyó tanulmányi munka, a tanórán kívüli foglalkozások szerepe az egész oktatási intézmény szempontjából igen hangsúlyosan számít. A kollégisták tanulmányi munkájának bemutatására részletes táblázatos összeállítást készítették.

Az átalakuló szakképzési rendszerről, a kompetenciaalapú moduláris képzésről Erdősi Ákos műszaki tanár ad tájékoztatást az olvasónak.

Az iskolai élethez természetesen hozzá tartoznak a különböző versenyek, pályázatok is. A diákok eredményei, különösen az országos építészeti és rajzpályázatokon elért előkelő helyezések, földjék és különdíjak imponáló sora minősíti az iskola pedagógusainak kitűnő munkáját. Sporteredményeik, az országos és megyei első helyezések a súlylökéstől a tájfutásig, ugyancsak erről szólnak.

Kiemelt helyet szántak az iskolaalapítás 125. évfordulójára szervezett ünnepségek bemutatásának, elsősorban a 2008. szeptember 30-án a VMK-ban tartott jubileumi gálaműsornak. Az eseménysorozat megörökítését az értesítőben közreadott színes fényképfelvételekkel is gazdagították. A kiadvány tartalmazza a jubileumi tanév és a 2009. évi pedagógusnap kitüntetettjeit, akik Pedagógus Szolgálati Emlékérmét, törzsgárda kitüntetést vehettek át. Veszprém Város Ezüst Emlékérmét 2008-ban Auerbach György gondnok, Borka Sándor tanár, Szlivka Zsuzsanna tanár, Tóth Istvánné szakoktató, 2009-ben pedig Szabad Ferenc és Szege Júlia tanárok kapták.

Mint a tánacsicsos értesítők többsége, így a 2008/2009. tanévi is tartalmaz tanároktól szakmai dolgozatokat. Az ír képzési rendszerről Nyizsnyikné Tuszák Tünde ad összefoglalást, „Az Ómagyar Mária-siralom elemzése” címmel Szabó Péter tanár tanulmányát közlik. De ugyanitt olvashatjuk Kőszegi Lajos Műemlékkutatás című tankönyvéről írt lektori jelentés egy részletét is. Rendkívül fontos feladatot teljesít ezekkel a közzétételekkel az iskola kiadványa, hiszen ma Veszprém megyében nincs olyan pedagógiai szaklap, ahol a gyakorló középiskolai tanárok munkássága megismerhető lenne a szakmabeliek számára, az országos szakmai periodikák terjedelme pedig limitált. Az elismerten magas színvonalú Megyei Pedagógiai Körkép, amely majd négy évtizeden keresztül adta közre a Veszprém megyében dolgozó pedagógusok munkáit, két éve megszűnt, 2008-ban már csak egyetlen száma jelent meg.

A magyar-történelem munkaközösség tevékenységéről Fülöpné Horváth Mária

számol be, részletezve a munkaközösség tanárainak tanévi munkáját, bemutatva az elért eredményeket.

A helyes és szép beszéd elsajátítására, a lámpaláz leküzdésére, a legszebb irodalmi alkotások megismerésére szerveződött iskolai versmondó műhely munkáját Szegi Júlia foglalja össze, a jezsuita templom felújításával kapcsolatos gondolatait Nagy Dóra írta le.

A 2006-ban elindított Szakiskolai Fejlesztési Program 2009. évi helyzetéről, a tudásközpontú oktatástól a kompetencia központú oktatás felé történő elmozdulásról Böhm László írásában olvashatunk.

A Tánicsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium tanévi életéről, az ott folyó munkáról szóló, döntően a városi, illetve a megyei sajtótermékekben szemlélő névmutatóval ellátott 92 tételes bibliográfiát az iskola könyvtáros-tanára, Laznik Gabriella állította össze. A sajtófigyelő évek óta szerves része az iskola értesítőinek.

Külön fejezetben gyűjtötték össze az iskola irodalmár vénával megáldott diákjainak szösszeneteit. Érdemes elolvasni.

Mivel az iskola nagy létszámú diáksereget oktat, így az oktatói kar tagjainak száma is magas, az évek múlásával egyre többen távoznak az aktív munkából a megérdemelt pihenésbe, és ezért döntöttek úgy az iskola nyugdíjasai, hogy létrehozzák az iskolai nyugdíjas klubot. Erről számol be a 2006-ban nyugdíjba vonult Hargitai Kálmánné.

A tanév során örökre eltávozott Varga Lajos műszaki tanártól és Strenner Győző szakoktatótól a kollégák vettek búcsút, írtak emlékező sorokat az értesítőbe.

A Tánicsics iskola kiterjedt külföldi kapcsolatairól szóló beszámolók érzékletesen példázzák azt a sokszínűséget, azt a kiterjedt kapcsolatrendszert, amellyel az iskola rendelkezik. A diákok és kísérő tanáraik jártak Londonban, a bajorországi Grafenwöhrben, Bambergben. A tanulmányutakról, a cserekapcsolat révén létrejött utazásokról tanárok, diákok írtak.

A 2008/2009. tanévi iskolai értesítő befejező része az iskola majd száz pedagógus és ötven műszaki munkatársának aktuális névsorával kezdődik, a záró rész a 38 osztály névsorát és a hozzá kapcsolódó osztályfénycépeket tartalmazza.

A gondosan összeállított és gazdag tartalmú kiadvány szerkesztője az iskola nyugdíjas könyvtáros-tanára, Kolozs Barnabásné. A Tánicsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium 2008/2009. tanévi értesítője csakúgy mint az előzőek, részletes képet rajzolva a város egyik legrégebbi iskolájának mindennapjairól, az ott végzett munkáról és a jövő feladatairól, érdekes és tanulságos olvasmányként ajánlható nemcsak az iskola diákjainak és tanárainak, de az érdeklődő veszprémi polgároknak is.

CSISZÁR MIKLÓS